

ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน

ทำไม ต้องปฏิรูปการเรียนรู้

สุมน อมรวิวัฒน์

มนุษย์เป็นweinบุคคล ตามนัยของพระพุทธศาสนาหมายความว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้และเป็นผู้ที่รับการฝึกอบรมให้พัฒนาขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง มนุษย์สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อมีชีวิตรอดส่วนหนึ่ง และเรียนรู้ได้ โดยกระบวนการศึกษาอบรมอีกส่วนหนึ่ง การเรียนรู้เพื่อมีชีวิตรอดเกิดขึ้นโดยแรงกระตุ้นของสิ่งแวดล้อมและแรงเร้าภายในร่างกาย จิตใจ เช่น รับประทานเมื่อหิว หลบหลีกเมื่อหวาดกลัว แม้กระนั้นการเรียนรู้จากสัญชาตญาณก็ยังไม่เพียงพอที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

กระบวนการศึกษาอบรมเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการสั่งสอนฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยด้วยวิธีการอย่างหลากหลาย ต่อเนื่องยาวนานตลอดชีวิต ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงไม่ใช่แต่คอยรับการสั่งสอนฝึกฝนอบรมจากผู้อื่น แต่จะต้องเรียนรู้ เพื่อรู้วิธี เรียนค้นหา สร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเองอีกด้วย

ในแต่ละช่วงชีวิต เมื่อปฏิสนธิและเกิดมาเป็นทารกแล้วเติบโตขึ้นมาเป็นเด็กเล็ก บุคคลยังคงเรียนรู้จากพ่อแม่ ครูและสิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้ของทารกและของเด็กเล็กมีลักษณะเป็นการอบรมเลี้ยงดูที่พ่อแม่ ผู้ดูแลเด็กจะเตรียมความพร้อมความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญาแก่เด็กจนเขามีความพร้อมที่จะเผชิญโลกกว้างในช่วงอายุที่เจริญวัยต่อไป

เมื่อเด็กเติบโตขึ้น การเรียนรู้เริ่มมีลักษณะซับซ้อนหลากหลาย ครอบคลุม โรงเรียนและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีบทบาทสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนั้นสังคม ชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เขาต้องเผชิญ ความทุกข์และความสุขที่เกิดขึ้นในชีวิต สื่อต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสื่อเสียง สื่อภาพและสื่ออักษรได้มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้มากขึ้น จึงกล่าวได้ว่าในแต่ละวัน เนื้อหาสาระที่ต้องเรียนรู้ได้เพิ่มขึ้น วิธีการแก้ปัญหา วิธีสืบค้นรวบรวมจัดประเด็นความรู้มีมากขึ้น และการคาดหวังผลจากการเรียนรู้ก็ยังสะสมซับซ้อนทวีคูณ

เยาวชนคนหนุ่มสาวเปรียบเหมือนต้นไม้ที่หยั่งรากยาวลึกประสบการณ์ที่เขาได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมตลอดมา เริ่มปรากฏผลชัดเจนขึ้น ทั้งที่เป็นคุณ

ลักษณะและพฤติกรรมอันเป็นโทษ อิทธิพลของเพื่อน กลุ่มเพื่อน สื่อและสิ่งแวดล้อมมีมากขึ้น ซึ่งหากพ่อ แม่ ครูและผู้ใหญ่ในสังคมมิได้เพิ่มกระบวนการเรียนรู้แก่เขา หรือมิได้เอาใจใส่ดูแลเขาอย่างเพียงพอ คนหนุ่มสาวก็จะเรียนรู้ไปตามยถากรรม ชีวิตมีแต่ความเสี่ยง บุญมีก็คิดได้ ทำบาปไว้ก็เสียคน

วิถีชีวิตของผู้ใหญ่ คนที่เป็นพ่อแม่ คนที่ประกอบอาชีพทำมาหากิน คนที่ต้องก่อร่างสร้างครอบครัวและรับผิดชอบในหน้าที่ที่เพิ่มพูน ผู้ใหญ่ก็ต้องเรียนรู้เพื่อสร้างคุณภาพทั้งในด้านความรู้และความสามารถ เขาต้องเรียนรู้ทักษะชีวิต การปรับตัว วิธีการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา คุณธรรม ความดีงามที่จะเหนี่ยวรั้งอารมณ์ชั่ววูบให้มีสติสัมปชัญญะ การรับรู้ข่าวสาร ทันคน ทันงาน ทันโลก รวมถึงทักษะที่เป็นเครื่องมือสืบค้นแสวงหาความรู้ หากเขาได้รับการศึกษาอบรมมาดีไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เขาก็จะดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคง เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นำ เสมือนต้นไม้อายุที่ผลิดอกออกผลเป็นที่พึ่งและเป็นร่มเงาของคนและสัตว์ทั้งปวง

ช่วงปัจฉิมวัยของชีวิตนั้น มนุษย์ก็ยังคงเรียนรู้ประสบการณ์ยาวนานที่ผ่านพบ ทั้งทุกข์สุข ร้อนหนาวและความรับผิดชอบที่หนักหนาเกินกว่าจะปิดทิ้งได้นั้น อาจคงสุมบนบ่าที่อ่อนล้า การเรียนรู้เพื่อดำเนินชีวิตทางสายกลาง รู้จักเลือก รู้วิธีเผชิญสถานการณ์ ตัดสินใจและพึ่งตนเองได้ จึงยังจำเป็น เรียนรู้ทุกวัน ฝึกฝนตนเองทุกวันจนกว่าจะหมดลมหายใจ

มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต

ทำไมจึงต้องมีการอบรมครูอย่างต่อเนื่อง

ศาสตร์แห่งการสอนได้พัฒนาขึ้นอย่างมากมาย เกิดความรู้ใหม่ทางการสอนหลายรูปแบบ มีแนวทฤษฎีที่มุ่งพัฒนามนุษย์ ปลุกเร้าความคิดของมนุษย์สร้างสรรค์ความเก่ง ความดี ความงาม ได้แก่มนุษย์ มีวิธีแก้ไขพฤติกรรมที่ก้าวร้าว เบี่ยงเบน มีวิธีเสริมศักยภาพของคนให้คิดเร็ว คิดถูก ทำเร็ว ทำถูก จนบัดนี้เราต้องเรียนรู้วิธีการเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

คุณสมบัติของคนมีการศึกษาในยุคนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว เพียงแค่สมรรถภาพพื้นฐาน ที่จะให้มีชีวิตอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันก็มีอยู่มาก และล้วนมีความจำเป็นเพื่อจะได้ก้าวมัน ทันโลก

- การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้ (literacy) ไม่เพียงพอแล้ว นักเรียนจำเป็นต้องมีสมรรถภาพทางวิทยาศาสตร์ (Scientific literacy) เพื่อจะได้มีเหตุผล แสวงหาความจริง รู้จักพิสูจน์ ไม่มโนงาย
 - นักเรียนต้องมีสมรรถภาพทางคอมพิวเตอร์ (Computer literacy)
 - นักเรียนต้องมีศักยภาพของความเป็นพลเมือง (Citizen Competency)
 - นักเรียนต้องรู้ภาษาของตนและภาษาอื่น เพื่อรู้รากเหง้าของตนและ โอบอ้อมรับ
- สากล

การที่ครูไม่ได้เปลี่ยนวิธีการสอน

การสอนตามเนื้อหา หนังสือและหลักสูตร

ด้วยเหตุนี้

เราผู้ซึ่งฝากชีวิตของตนเองไว้กับโชคชะตา
ด้วยเหตุนี้ เราจะแสวงหาแนวคิดใหม่ของการเรียนรู้ แนวคิดนั้นคืออะไร?

แนวคิดพื้นฐานของกระบวนการเรียนการสอน
● แก่นแท้ของการเรียนการสอน คือ การเรียนรู้ของผู้เรียน ● การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกแห่งทุกเวลาต่อเนื่องยาวนานตลอดชีวิต ● ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่สุดของการเรียนรู้ ● ผู้เรียนเรียนรู้ได้ดีจากการสัมผัสและสัมผัส ● สารที่สมดุลเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ คือ ความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี

การพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) เป็นแผนที่มุ่ง
มั่นพัฒนาการศึกษาให้เป็นการสร้างรากฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน และได้
กำหนดแผนงานหลักเพื่อการพัฒนาการศึกษาไว้ ๕ แผนงาน การพัฒนาคุณภาพการ
เรียนการสอนได้ถูกกำหนดไว้ในแผนงานหลักที่ ๒ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการ
พัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยมุ่งสร้างกระบวนการเรียนการสอนให้เป็นการเรียนรู้ของผู้
เรียนด้วยวิธีหลากหลายและเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ สังคมข่าวสารข้อมูล มีความรู้
ใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีปัญหาและความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้ผู้เรียนจำเป็นต้อง
แสวงหาความรู้ และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา รู้จักใช้เทคโนโลยีและสื่อสารสนเทศ
ต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน การจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เอื้อต่อการพัฒนา
คนให้มีลักษณะ “มองกว้าง คิดไกล ใฝ่รู้” เนื่องจากการศึกษาในชั้นเรียนได้ล้อมกรอบ
ตัวเอง ออกจากชุมชนและสังคม วิธีการเรียนการสอนยังมุ่งเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาวิชา
มากกว่าการเรียนรู้จากสภาพที่เป็นจริงและไม่เน้นกระบวนการที่ให้ผู้เรียนได้พัฒนาใน
ด้านการคิด วิเคราะห์ การแสดงความคิดเห็น และการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง อีกทั้งยังขาดการเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียน
สามารถปรับตัวและแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและ
สภาพแวดล้อม

ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน (ศูนย์ พ.คร.) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มีภารกิจในการนำแผนงานหลักที่ ๒ ไปสู่การปฏิบัติ ได้ดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการหลักในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน การดำเนินงานได้เริ่มจากการวางแผนแนวคิดของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อนำลงสู่การปฏิบัติ การนำเสนอทฤษฎี การสรุปผลทฤษฎี การติดตามผลเครือข่าย การประสานงานกับกระทรวง กรม กอง และหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีสถานศึกษาในสังกัด การเผยแพร่เอกสารและจัดทำวิดิทัศน์ ตลอดจนการประเมินผล ทั้งนี้เพื่อเตรียมคนให้สามารถเผชิญกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข เกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษาและเอื้อประโยชน์แก่สังคมได้ดี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้เชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทฤษฎีรวบรวมแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ทั้งของไทยและสากล นำมาจัดสาระ กระบวนการ นำเสนอแก่ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร และครู เพื่อให้บุคลากรแต่ละคนสามารถไปพัฒนากระบวนการเรียนการสอนด้วยตนเอง โดยใช้แนวทางและกรอบกิจกรรมที่ผู้เชี่ยวชาญแต่ละทฤษฎีได้เสนอแนะไว้ แนวคิดและทฤษฎีที่ผู้เชี่ยวชาญได้ศึกษาและนำเสนอมี ๕ ทฤษฎี ได้แก่

๑. ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติวดี บุญชื่อ เป็นหัวหน้าคณะผู้เชี่ยวชาญ

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร.สุมณฑา พรหมบุญ เป็นหัวหน้าคณะผู้เชี่ยวชาญ

๓. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด

รองศาสตราจารย์ ดร.ทิสนา แยมมณี เป็นหัวหน้าคณะผู้เชี่ยวชาญ

๔. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย : ศิลปะ ดนตรี กีฬา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุกรี เจริญสุข เป็นหัวหน้าคณะผู้เชี่ยวชาญ

๕. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย : การฝึกฝนกาย วาจา ใจ

ศาสตราจารย์กิตติคุณอำไพ สุจริตกุล เป็นหัวหน้าคณะผู้เชี่ยวชาญ

ในการพัฒนาทฤษฎีและแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ศูนย์ พ.คร. ได้วางแนวทางเพื่อความเข้าใจร่วมกันของผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ คณะ ดังต่อไปนี้

๑. การเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่ครูและนักเรียนปฏิบัติต่อกันเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ ทั้งครูและนักเรียน มีวิญญาน มีความรู้ลึก มีความคิด ความสนใจความสามารถของตนเอง ใครเล่าจะบงการให้ครูสอนตามรูปแบบของผู้อื่นทุกอย่างก้าว ใครเล่าจะบังคับให้ผู้เรียนรับรู้และรับเอาการสั่งสอนของครูทุกถ้อยคำ ทุกคนต่างก็มีความคิด และมีวิธีการของตนเอง

๒. แนวคิดพื้นฐานของกระบวนการเรียนการสอนทั้ง ๕ แนวคิด ที่ศูนย์ พ.คร. ได้วางไว้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเอกสารทฤษฎี เมื่อนำแนวคิดเหล่านี้มาใช้ในเอกสารทฤษฎีแต่ละด้าน คณะผู้เชี่ยวชาญจึงต้องดึงเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม

๓. ลักษณะของ “เอกสารทฤษฎี” มิได้มีลักษณะสำเร็จและมิใช่การคิดขั้นตอนองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อ “บอกต่อ ๆ กันไป” ประสบการณ์ของการฝึกอบรมเกี่ยวกับหลักสูตรที่ใช้รูปแบบขยายไก่-แม่ไก่-ลูกไก่ ได้แสดงชัดเจนว่าไม่มีประสิทธิภาพตามที่พึงประสงค์ ดังนั้น เอกสารทฤษฎีและแนวพัฒนาการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น จึงมุ่งเสนอ “แนวคิดใหม่” เกี่ยวกับการเรียนการสอน เสนอองค์ประกอบขั้นตอน ตลอดจนกระบวนการเพื่อให้เกิดผลแก่ผู้เรียน โดยให้กรอบกว้าง ๆ ให้ตัวอย่างกิจกรรมสาธิตวิธีการ และกระตุ้นให้ผู้รับการนำเสนอทฤษฎีตระหนักในความสำคัญของตนสามารถ ริเริ่มออกแบบวิธีการเรียนการสอนในเรื่องที่ตนสนใจและมีความถนัดได้

๔. กรอบทฤษฎีในเรื่องของการเรียนรู้อย่างมีความสุข การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การพัฒนากระบวนการคิด การพัฒนาสุนทรียภาพ และการฝึกฝน กาย วาจา ใจ นั้น มิได้ตัดตอนแบ่งแยกกันเด็ดขาด หากแต่มีความเหลื่อมล้ำซ้ำเสริมกันและกันได้ เพียงแต่เอกสารทฤษฎีหนึ่ง ๆ จะมีจุดเน้นเด่นชัดในทฤษฎีที่มุ่งหมาย

๕. การพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงคุณภาพการเรียนการสอน

- จากบรรยากาศที่อับเฉา ไปสู่ บรรยากาศที่แจ่มใสมีชีวิตชีวา
- จากการที่ผู้เรียนเป็นผู้รับ ไปสู่ ผู้เรียนเป็นผู้ร่วมเรียนรู้และได้เรียนรู้ร่วมกัน

- จากการจำกัดการเรียนรู้เฉพาะในห้องเรียน ไปสู่ การขยายวงกว้างสู่แหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้น
- จากกิจกรรมการเรียนรู้ที่เลื้อยซ้ำซาก ไปสู่ กิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย
- จากการใช้สื่อประกอบการบรรยาย ไปสู่ มิติใหม่ของการใช้สื่อที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้
- จากความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์ระหว่างครูกับนักเรียน ไปสู่ ความเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน
- จากการสอบที่มีผลเป็นการตราสถานะของนักเรียน ไปสู่ การสอบเพื่อเร้าให้เกิดการเรียนรู้ และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ฯลฯ

ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

๖. การพัฒนาเอกสารทฤษฎีนั้น ผู้เชี่ยวชาญจะให้แนวทางที่ประกอบด้วยแนวคิดกว้าง ๆ โดยให้แนวคิดพื้นฐาน การเชื่อมประสานระหว่างทฤษฎีและประสบการณ์การจัดกระบวนการเรียนรู้ การเสนอจุดเน้น และจุดประสงค์หลัก คือการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนอันจะนำไปสู่คุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน

ผู้เชี่ยวชาญมีเสรีภาพที่จะพัฒนาเอกสารทฤษฎีตามลีลา (Style) ของตน เพื่อให้ผู้รับการนำเสนอได้รับรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เอกสารทฤษฎีจะเสนอทางเลือกที่ผู้รับการนำเสนอจะประยุกต์สร้างสรรค์ให้เหมาะกับ วัย-ช่วงอายุ-ชั้นเรียน และวิชาที่ตรงกับสายงาน และความสนใจของตน

คณะผู้เชี่ยวชาญได้พัฒนาเอกสารทฤษฎีและดำเนินการนำเสนอทฤษฎีแก่คณะผู้บริหาร ศึกษาธิการ และครู จาก ๕ หน่วยงาน คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมสามัญศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร และสำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (เทศบาล) โดยเสนอทฤษฎีละ ๒ รุ่น ๕ ทฤษฎี รวม ๑๐ รุ่น มีผู้ได้รับความรู้ทั้งสิ้น ๔๘๘ คน ในการให้ความรู้ จะไม่ใช้วิธี “แม่ไก่ ลูกไก่” แต่จะให้ทฤษฎี เนื้อหาสาระ ตลอดจนตัวอย่างกระบวนการ แล้วให้ศึกษาธิการ ผู้บริหาร และครู นำไปพัฒนาวิธีการขึ้นเองเพื่อที่จะนำไปถ่ายทอดแก่ครูผู้สอนต่อไป นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญทฤษฎีการเรียนรู้แต่ละทฤษฎีได้รับการติดต่อจากหน่วยงานทางการศึกษาหลาย

แห่ง ให้นำทฤษฎีไปเผยแพร่ จำนวนผู้ได้รับการเผยแพร่ ทฤษฎีการเรียนรู้ (การเข้ารับการนำเสนอทฤษฎีด้วยตนเอง และได้รับความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี) จนถึงวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๔๐ มีจำนวนทั้งสิ้น ๑,๗๓๕ คน

ในด้านคุณภาพของทฤษฎีการเรียนรู้ทั้ง ๕ ทฤษฎี ที่ผู้เชี่ยวชาญได้พัฒนาขึ้น ศูนย์ พ.ร. ได้เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ คน แสดงความคิดเห็น โดยประเมินจากการอ่านเอกสารทฤษฎีตัวอย่างกิจกรรม และเข้าร่วมสังเกตวิธีการนำเสนอทฤษฎีของผู้เชี่ยวชาญ มีข้อสรุปคือ ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่แสดงความพึงพอใจในการนำเสนอทฤษฎีในระดับมากถึงมากที่สุด และได้ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมในแต่ละทฤษฎี คือ ยุทธศาสตร์ในการนำเสนอทฤษฎีและกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้บริหาร ศึกษานิเทศก์ และครู เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ต้องใช้เวลาที่จะให้ถึงตัวครูและนักเรียน ในส่วนของเนื้อหาทฤษฎี ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่ประเมินค่าว่ามีความถูกต้อง แต่ควรมีการนำเสนอในลักษณะที่เป็นรูปธรรมให้มากขึ้นเช่น ใช้ชีวิตทัศน์ประกอบในการนำเสนอเพื่อให้รวดเร็วขึ้นและทันกับเหตุการณ์ที่จะให้ครูได้นำไปใช้ ในขณะที่เดียวกันผู้ทรงคุณวุฒิมีความห่วงใยบุคลากรที่อยู่ในส่วนภูมิภาค ควรจะได้รับการนำเสนอทฤษฎีการเรียนรู้อย่างทั่วถึง เป็นการขยายผลการนำทฤษฎีการเรียนรู้ไปใช้ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้การประเมินผลทฤษฎีจากผู้เข้ารับการนำเสนอฯ มีข้อสรุปว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมการนำเสนอทฤษฎีการเรียนรู้แทบทุกท่าน มีความพึงพอใจในความรู้และตัวอย่างกิจกรรมที่ได้รับในระดับมาก – มากที่สุด และจะนำไปปรับใช้ในหน่วยงานของตน และได้เสนอแนะให้เผยแพร่ทฤษฎีการเรียนรู้ไปยังหน่วยงานทางการศึกษาที่มีสถานศึกษาในสังกัดให้มากขึ้น

ในปีงบประมาณ ๒๕๔๑ ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้พัฒนาตัวบ่งชี้ที่แสดงว่า กระบวนการเรียนการสอนได้เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เอกสารนี้ได้อธิบายพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน ๕ ข้อ และพฤติกรรมการสอนของครู ๑๐ ข้อ เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพของกระบวนการเรียนการสอน ตัวบ่งชี้ดังกล่าวนี้เป็นพฤติกรรมที่วิเคราะห์จากสาระทฤษฎีการเรียนรู้ทั้ง ๕ ทฤษฎี ผ่านการกลั่นกรองและวิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนการสอน จนมั่นใจได้ว่าสามารถใช้เป็นเกณฑ์กลางเพื่อนำสู่การปฏิบัติได้จริง

ตัวบ่งชี้การเรียนรู้การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมีดังนี้

ตัวบ่งชี้การเรียนรู้ของนักเรียน
๑. นักเรียนมีประสบการณ์ตรงสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๒. นักเรียนฝึกปฏิบัติจนค้นพบความถนัดและวิธีการของตนเอง ๓. นักเรียนทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม ๔. นักเรียนฝึกคิดอย่างหลากหลายและสร้างสรรค์จินตนาการ ตลอดจนได้แสดงออกอย่างชัดเจนและมีเหตุผล ๕. นักเรียนได้รับการเสริมแรงให้ค้นหาคำตอบแก้ปัญหาทั้งด้วยตนเอง และร่วมด้วยช่วยกัน ๖. นักเรียนได้ฝึกค้น รวบรวมข้อมูลและสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง ๗. นักเรียนเลือกทำกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเองอย่างมีความสุข ๘. นักเรียนฝึกตนเองให้มีวินัยและรับผิดชอบในการทำงาน ๙. นักเรียนฝึกประเมิน ปรับปรุงตนเองและยอมรับผู้อื่น ตลอดจนสนใจใฝ่หาความรู้อย่างต่อเนื่อง

ตัวบ่งชี้การสอนของครู
๑. ครูเตรียมการสอนทั้งเนื้อหาและวิธีการ ๒. ครูจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่ปลูกเร้า จูงใจและเสริมแรงให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ๓. ครูเอาใจใส่นักเรียนเป็นรายบุคคล และแสดงความเมตตาต่อนักเรียนอย่างทั่วถึง ๔. ครูจัดกิจกรรมและสถานการณ์ให้นักเรียนได้แสดงออกและคิดอย่างสร้างสรรค์ ๕. ครูส่งเสริมให้นักเรียนฝึกคิด ฝึกทำ และฝึกปรับปรุงตนเอง ๖. ครูส่งเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม พร้อมทั้งสังเกตส่วนดี และปรับปรุงส่วนด้อยของนักเรียน ๗. ครูใช้สื่อการสอนเพื่อฝึกการคิด การแก้ปัญหา และการค้นพบความรู้ ๘. ครูใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและเชื่อมโยงประสบการณ์กับชีวิตจริง ๙. ครูฝึกฝนกิริยามารยาทและวินัยตามวิถีวัฒนธรรมไทย ๑๐. ครูสังเกตและประเมินพัฒนาการของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มีความหวังว่าการที่มีตัวบ่งชี้พฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนและพฤติกรรมการสอนของผู้สอน อย่างชัดเจนเช่นนี้ จะทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายของกระบวนการเรียนการสอนได้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุสถานการณ์ที่พึงชี้ไว้ได้

การเรียนรู้มิใช่เป็นเพียงการเรียนรู้เพื่อรู้แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์เรียนรู้จักตนเอง เรียนเพื่อรู้จักและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ เรียนเพื่อจะเป็นคนเก่ง คนดี คนมีความสุข การเรียนรู้จึงเริ่มต้นเมื่อก่อเกิดชีวิตและดำเนินไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต

ดังนั้น เพียงการปรับปรุงเท่านั้นยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งด้านแนวคิด แนวทาง และแนวการปฏิบัติทุกขั้นตอน

เพื่อคุณภาพของคนไทยและความเจริญไพบูลย์ของประเทศไทย

ผู้เขียน

ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ศาสตราจารย์กิตติคุณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

การ เรียนรู้อย่างมีความสุข

กิตติวดี บุญเชื้อ ปิตินันท์ สุทธสาร
สุนทร ช่วงสุนิข วิภา ตัณฑุลพงศ์

องค์ประกอบที่ช่วยให้การเรียนรู้ของเด็ก ๆ ดำเนินไปอย่างมีความสุข ประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ๖ ประการ คือ

๑. เด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีหัวใจ และสมองเด็กเหล่านี้ควรจะมีสิทธิที่จะเป็นตัวของเขาเองที่ไม่เหมือนใคร มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความคิด มีความสนใจ ในสิ่งต่าง ๆ มีความรู้สึก รัก โกรธ เสียใจ หรือดีใจ เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ตัวโต ๆ มีความสามารถเฉพาะตัว มีจุดเด่น จุดด้อย ที่แตกต่างไปจากคนอื่น มีสิทธิได้รับการปฏิบัติจากผู้ใหญ่อย่างมนุษย์คนหนึ่ง ที่สำคัญที่สุด คือ เด็กไม่ใช่ทาสรองรับอารมณ์ของใคร เขาควรจะได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัด และความสนใจของเขา เขาควรจะได้มีโอกาสเลือกอนาคตของเขาเอง ผู้ใหญ่ไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ครู หรือวงศาคนญาติ ควรจะเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาไม่ใช่ผู้ออกคำสั่ง และให้คำแนะนำ ไม่ใช่บังคับการตัดสินใจเลือกการเรียนเพื่อดำเนินชีวิตของเขา ควรจะเป็นสิทธิโดยชอบธรรมของเขา

ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ย่อมมีหัวใจที่จะรัก โกรธเกลียด ดีใจ ผิดหวัง เศร้าใจ ภูมิใจ เกลียดชัง หรือขมขื่น ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และสภาวะที่เขาได้ประสบ

ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่ดี เขาก็มีความสุขใจ

ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่ร้าย เขาก็มีความทุกข์ใจ

เมื่อเด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีหัวใจและสมองเพียงแต่อ่อนเยาว์กว่าผู้ใหญ่ทั้งหลาย เขาย่อมต้องการที่จะมีความสุขในชีวิต ความต้องการของเขาอาจเป็นเพียงเรื่องพื้น ๆ ไม่ซับซ้อน เขาต้องการชีวิตที่ร่าเริง สนุกสนาน แจ่มใส ต้องการมีจิตใจที่เบิกบาน สดชื่น มีร่างกายแข็งแรง

แรง มีพลังทั้งทางกายและใจ ที่จะพัฒนาตัวเองไปสู่ความมีศักยภาพทางการคิด และสติปัญญา มีสุขภาพจิตที่ดี และมีความหวังในชีวิต

ความทุกข์ของเด็กเกิดจากอะไร

อาจจะแบ่งง่าย ๆ ได้ว่า มาจากสาเหตุ ๒ ประการคือ

จาก ตัวเด็กเอง หนึ่ง

และจาก สภาพแวดล้อม อีกประการหนึ่ง

ความทุกข์เหล่านี้ หากไม่ได้รับการช่วยเหลือ เมื่อสะสมมากเข้าอาจกลายเป็น ปมด้อย ทำให้เกิดความไม่มั่นใจ หวาดกลัว ขมขื่น และอาจนำไปสู่ความโกรธ และอยากทำอะไรรุนแรงเพื่อความสะใจ

ใครเล่าจะกล้าบอกว่า

ครูครับ ผมมีความทุกข์

ครูขา ช่วยหนูด้วย

แต่เขาก็ต้องการให้ครูมองเห็น เข้าใจเขา ให้โอกาสเขา และให้กำลังใจเขาที่จะ สร้างความมั่นใจให้ตนเองเพื่อจะกล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ อย่างมั่นใจ

ความทุกข์จากสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่รอบตัวเด็ก ถ้าแต่ละคนรู้จัก เอาใจเขา มาใส่ใจเรา โลกนี้ก็จะมีความสุข

ถ้าเต็ม ความรัก ให้เขา เราจะได้ ความรัก คืนมา

ถ้าเต็ม ความโกรธ ให้เขา เราจะได้ ความโกรธ คืนมา

คนเรามีหัวใจ มีความรู้สึกเหมือน ๆ กันทุกคน ต่างกันที่แต่ละคนมีความชอบ ความถนัด และความสามารถเฉพาะตน

หากเราจะทักท้วงเอาว่า ทุกคนมีทุกอย่างเหมือนกัน ควรจะทำทุกอย่างได้เท่าเทียมกันเป็นข้อสรุปที่เป็นไปไม่ได้

ผีเสื้อที่ขยับปีกของแต่ละคน แตกต่างกันฉันใด เด็กแต่ละคน ย่อมมีพัฒนาการ เฉพาะตนแตกต่างกันไป ฉันนั้น

หากครูชอบรับประทานกล้วย แล้วไปบีบบังคับเด็กให้รับประทานกล้วยตามครู เพราะเป็นสิ่งที่ดี อร่อย ราคาถูก แต่เด็กไม่ชอบกล้วยเลย เมื่อถูกบีบบังคับให้รับประทานให้หมดทั้งผล ย่อมจะทำให้เด็กเกิดความทุกข์ขึ้นมาได้

ถ้าผู้ใหญ่ถูกบังคับอย่าง que เด็กโดนบ้าง ผู้ใหญ่ท่านนั้นจะรู้สึกอย่างไร

เพราะความแตกต่างของเด็กแต่ละคนนี้แหละ ที่ทำให้เกิดความเป็น “เฉพาะตัว” ขึ้นมา เด็กทุกคนย่อมจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร

๒. ครู มีความเมตตา จริงใจ และอ่อนโยนต่อเด็กทุกคนโดยทั่วถึง มีความเข้าใจในทฤษฎีแห่งพัฒนาการตามธรรมชาติของเด็กทุกคน เข้าถึงความรู้สึกละเอียดอ่อน ความคิดอันไร้ขอบเขต และความฝันอันกว้างไกลของเด็กแต่ละคน และเปิดโอกาสให้เขาได้สานความฝัน และดำเนินไปตามความใฝ่ฝันนั้นจนบรรลุเป้าหมายของชีวิต ครูควรจะให้ความเอาใจใส่ต่อเด็กทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีความยุติธรรม สม่ำเสมอ มีความยุติธรรมและวางตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีอารมณ์มั่นคง สดชื่นแจ่มใส มีสำนึกในการเป็นผู้ให้ มีการเตรียมตัวเพื่อการสอนให้มีคุณภาพ อยู่เสมอ มีความเสียสละและอดทน มีความมุ่งมั่นที่จะช่วยเด็กให้รู้จักตัวเอง รู้จักแก้ปัญหา และเรียนรู้วิธีที่จะนำตัวเองไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างมีสติและเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม

นักเรียนอยากได้ครูอย่างไร?

ถ้าคำถามนี้ไปถามเด็กอนุบาล คำตอบที่จะได้รับอาจได้แก่

สวย

ใจดี

ใจเย็น

พูดเพราะ

แต่งตัวดี

เล่นนิทานเก่ง

ร้องเพลงเก่ง

ยิ้มแย้มแจ่มใส

เก็บความลับของนักเรียนได้

ถ้าถามเด็กประถม คำตอบคงจะเหมือนเด็กอนุบาลหลายข้อ และอาจจะเพิ่ม

สอนเก่ง

ยุติธรรม
มีอารมณ์ขัน
ให้กำลังใจนักเรียน

อ่อนโยนกับนักเรียน
ช่วยเหลือนักเรียนทุกคน
เอาใจใส่นักเรียนอย่างทั่วถึง

ถ้าถาม เด็กมัธยมศึกษา คำตอบที่เพิ่มขึ้นมาอาจจะเป็น

มีรสนิยม	เข้าสอนตรงเวลาและสม่ำเสมอ
เข้าใจนักเรียน	เป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม
จริงใจกับนักเรียน	เห็นนักเรียนเป็นมนุษย์คนหนึ่ง

ครู คือผู้ที่รับช่วงการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ต่อจากพ่อแม่ โดยแบ่งภาระหน้าที่กัน
พ่อแม่ ดูแลให้ที่อยู่ที่ดี ให้ความรักและอบอุ่น ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตและความ
เป็นอยู่

ครู ดูแลให้ความรู้ ให้โอกาส ให้ความเข้าใจ ให้อภัยและให้ศรัทธาต่อโลกมนุษย์
พ่อแม่ ดูแลอยู่ที่บ้าน

ครู ดูแลอยู่ที่โรงเรียน

ถ้าพ่อแม่และครู จับมือกัน เข้าใจกัน พูดภาษาเดียวกัน เด็กก็มีความสุข สดชื่น
ร่าเริง

ถ้าพ่อแม่และครู หันหลังให้กัน คิดกันคนละอย่าง พูดกันคนละเรื่อง แคลงใจกัน
เด็กก็มีความสุข เศร้าและสับสน

พ่อแม่อ่อนโยน	ครู นุ่มนวล	เด็ก สุขใจ และแจ่มใส
พ่อแม่เข้มงวด	ครู ดุ	เด็ก เสียวใจ และหดหู่
พ่อแม่ ยุติธรรม	ครู ยุติธรรม	เด็ก เชื่อมั่น และสบายใจ
พ่อแม่ ลำเอียง	ครู ลำเอียง	เด็ก สับสน และหงุดหงิด

เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านมีทุกข์ก็หันไปหาพ่อแม่

เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนมีทุกข์ก็หันไปหาครู เมื่อเด็กมีทุกข์จากทางบ้านก็หวังพึ่งครู

ครู คือผู้ที่รู้มาเพื่อจะให้ความรู้แก่เด็กด้วยวิธีการอันชาญฉลาดและน่าสนใจ ให้ความเป็นมิตร และให้หลักในการดูแลตัวเอง

เด็กจะมีความสุขเมื่อได้เรียนกับครูที่เข้าใจเขา ร่วมคิดไปกับเขา และสามารถจูงใจเขาให้ตื่นตัวไปกับบทเรียนแต่ละบท ให้สนุกกับกิจกรรมแต่ละขั้นตอน ให้เขามีกำลังใจที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาแลกเปลี่ยนกัน และให้มีความรักต่อสิ่งที่เรียน ต่อเพื่อน ต่อครู และต่อธรรมชาติที่แวดล้อม ให้มีศรัทธาต่อการดำรงชีวิต และให้รู้จักสร้างความหวัง เพื่ออนาคตของตน

ครูจึงต้องมี ศาสตร์ คือความรู้พื้นฐานในเรื่องต่างๆ มากพอที่จะถ่ายทอดให้เด็กได้ตามวัยของเขา และยังต้องมี ศิลป์ คือวิธีการที่จะถ่ายทอด ซึ่งจะขึ้นอยู่กับสภาวะและวุฒิภาวะของผู้เรียน ในรูปแบบของกิจกรรมที่หลากหลาย นอกจากนั้นยังต้องมี ใจ ที่รักในความเป็นครู รักในสิ่งที่สอน และรักผู้เรียน มีจิตสำนึกในบทบาทและหน้าที่ของตน

ครูที่มีคุณภาพ จึงต้องมีคุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้อยู่ในตัว จึงจะสร้างศรัทธาและทำให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการเรียนได้

คุณสมบัติเหล่านี้ หากมีอยู่ในครูท่านใด ย่อมจะเป็นที่รักของนักเรียน และประสบความสำเร็จอย่างสูงในการสอน

โรงเรียนจะดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับครู

เด็กจะมีความสุขหรือไม่ ขึ้นอยู่กับครู

ในความเป็นจริง เด็กพร้อมที่จะรักครูอยู่แล้ว ขอเพียงให้เขาได้สัมผัสว่า

ครู รักและเมตตาเขาเสมอ

ครู หวังดีและจริงใจกับเขา

ครู ตั้งใจให้ความรู้แก่เขา

ครู มีวิธีสอนที่ผูกใจเขาได้

ครู ใช้คำพูดที่ไพเราะกับเขาเสมอ

ครู มีสำนึกของความเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ

ครู เป็นกัลยาณมิตรกับเขา

ครู มีความยุติธรรม และ

ครู มีมโนธรรมและสำนึกในความเป็นครู
เด็กอยากจะขอว่า
ให้ความรักแก่เขา เพื่อเขาจะได้รับคนอื่นเป็น
ให้ความสุขแก่เขา เพื่อชีวิตที่ชุ่มชื่น และมีความหวัง

เด็กขอเพียงแค่นี้คุณครูให้ไม่ได้หรือ

ครูมีบทบาทมากในการช่วยผ่อนคลายหรือปลดปล่อยความวิตกกังวลของเด็ก
เมื่อเด็กมีปัญหาที่โรงเรียน เขาย่อมต้องการความเห็นอกเห็นใจจากครู ต้องการ
ได้ยินคำพูดที่ทำให้เขาชื่นใจ มีความรู้สึกที่ดีขึ้น ลดความวิตกกังวล และเพิ่มความมุ่งมั่น
ที่จะทำให้สิ่งที่ดีที่สุด

คำพูดทุกคำของครู จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม จะต้องอารมณ์ชนิดใดก็ตาม มี
ผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกของเด็ก

เด็กจะรู้สึกสบายใจและคลายกังวล เมื่อได้ฟัง

คำพูดที่แสดงความเห็นอกเห็นใจ และ

เข้าใจเขา

เด็กจะรู้สึก โกรธ หรือท้อแท้ เมื่อได้ฟังคำพูด

ที่ปราศจากความเมตตา ประหนึ่งว่า

ความผิดของเขาเป็นมหันตโทษ

เด็กแม้จะยังเล็ก แต่ก็มีความรู้สึก

ยิ่งเขาโตขึ้นมา ความรู้สึกจะยิ่งรุนแรงขึ้น

ปฏิกิริยาตอบโต้ก็แรงขึ้น

คำพูดของพ่อแม่ หรือครูมีผลต่อเด็ก เกี่ยวกับการสร้างภาพพจน์ของตัวเอง
ทุกครั้ง คำพูดไม่ว่าจะเป็นด้านลบหรือด้านบวก ผ่านจากปากออกไปสู่หูเด็ก คำพูด
เหล่านั้นจะเข้าไปฝังอยู่ในจิตใต้สำนึก และรอจังหวะที่จะส่งข่าวสารนี้ไปสู่สมองหรือ
ร่างกาย

ถ้าคำพูดดี เด็กจะรู้สึกดีกับตัวเอง และปฏิกิริยาดี ๆ จะปรากฏออกมา

ถ้าคำพูดร้าย เด็กจะรู้สึกว่า ตัวเองเป็นคนไม่ดี และแสดงอาการที่ทำให้เขายิ่ง
แย่แย่ลงไปอีก

คำพูดที่เปี่ยมด้วยเมตตาของครู คือน้ำทิพย์ชะโลมใจ

แม้เขาจะผิดพลาดไป แต่ถ้าครูใช้คำพูดที่ทำให้เขารู้ว่า ถึงเขาผิด ครูก็ยังรัก และหวังที่จะเห็นเขาแก้ตัวใหม่ และเปลี่ยนความรู้สึกอยากทำสิ่งไม่ดีขึ้นเสีย

เวลาที่นักเรียนรู้สึกผิดหวัง ท้อแท้ และหมดกำลังใจ เช่น สอบได้คะแนนไม่ดี ทำงานผิดพลาด

โกรธกับเพื่อน หรือถูกกล่าวหาผิด ๆ สิ่งที่จะปลอบประโลมจิตใจได้ดีที่สุด คือ ความรู้สึกว่ามีคนเข้าใจ เพื่อนเข้าใจ ก็ยังเศร้าสลดหดหู่อยู่ แต่ก็อาจน้อยใจครู หรือพ่อแม่

ถ้าครูเข้าใจ จิตใจเขาจะรู้สึกชุ่มชื้น เบิกบาน และเกิดความหวัง เกิดกำลังใจที่จะปรับปรุงแก้ไข ขอบกพร่องนั้น แต่อาจยังน้อยใจ พ่อแม่อยู่

ถ้า เพื่อน ครู และพ่อแม่เข้าใจ เขาจะมีความสุขที่สุด

ความสุขเพียงแค่นี้ เราให้ลูกศิษย์ของเราไม่ได้หรือ

๓. เด็กเกิดความรัก และภูมิใจในตนเอง รู้จักปรับตัวได้ทุกที่ ทุกเวลา รู้จักตัวเอง เห็นคุณค่าของชีวิตและความเป็นมนุษย์ของตน รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ยอมรับทั้งจุดดีและจุดด้อยของตนเอง และคิดหาวิธีปรับปรุงแก้ไขเข้าใจธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงและรู้วิธีปรับตนเองให้อยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้โดยไม่เสียสุขภาพจิต รู้จักเกรงใจและให้เกียรติผู้อื่น มีเหตุผล และใจกว้างพร้อมที่จะดำเนินชีวิตในบทบาทของผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบ

“เราทุกคนต้องการความรู้สึกที่ว่า ตัวของเรามี

ความสำคัญ มีคุณค่า มีความสามารถในการกระทำ
สิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องรอฟังผู้อื่น ความ
รู้สึกที่เราต้องการลึก ๆ นี้ อาจเรียกเป็นภาษาอังกฤษ
ได้ว่า Esteem Need ความต้องการที่สำคัญนี้จะเกิด
ขึ้นได้ เมื่อเราได้คิดเอง ตัดสินใจเอง และได้มีโอกาส
ลงมือทำอะไร ๆ ด้วยตัวเอง พร้อมกับมีโอกาสได้รับ
ผิชอบในสิ่งที่ตัวเองได้ทำลงไป”

ข้อความข้างต้นตัดตอนมาจาก บทความในหนังสือ “สวรรค์มีตา” หรือ “ผู้
ชีวิตด้วยจิตวิทยา ชุดที่ 4” ของเกียรติวรรณ อมาตยกุล (๒๕๓๖)

ความภูมิใจของเราจะเกิดขึ้น เมื่อเราได้แสดงความสามารถบางอย่างให้ผู้
อื่นได้รับรู้

เด็กอนุบาล ภูมิใจมากเมื่อแกว่งชิงช้าได้เอง จึงต้องเรียกแม่ให้มามองดูเขานั่ง
ชิงช้า

เด็กประถม ภูมิใจมาก เมื่องานกลุ่มเรื่อง “ภูเขาไฟ” ของเขาได้รับคำชมเชย แม้
ภูเขาไฟจะไม่เหมือนของจริงนัก แต่ความคิดที่ทำให้เกิดกลุ่มควันพวยพุ่งออกมาทาง
ปล่องภูเขาไฟ เป็นประสบการณ์ที่น่าตื่นเต้น และเป็นความสำเร็จที่เขาภาคภูมิใจ

การได้ทำสิ่งที่ตนชอบและถนัดและเมื่อประสบความสำเร็จย่อมนำความภาคภูมิใจ
มาให้ตัวเอง นักกีฬาที่ได้รับเหรียญรางวัล ย่อมภูมิใจในความสามารถของเขาและเกิด
กำลังใจที่จะพัฒนาฝีมือของตัวเองให้ก้าวหน้าขึ้นไปอีก

งานใดที่เราทำแล้วเกิดความภาคภูมิใจเราก็มักจะรักงานนั้น และอยากทำให้ดี
ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

เมื่อเรารักงานนั้น ก็ย่อมรักผู้ร่วมงาน (ซึ่งรวมทั้งตัวเองด้วย) แล้วแผ่ขยายไปถึงผู้
อื่น กลุ่มอื่น อยากให้เขาประสบความสำเร็จบ้าง

ใครก็ตามเมื่อทำอะไรแล้ว เกิดความผิดพลาด ประสบความล้มเหลว ไม่สำเร็จ
ย่อมจะเกิดความรู้สึก ท้อแท้ เบื่อหน่าย ไม่อยากคิดอะไรใหม่ ๆ ไม่อยากทำอะไรอีก
และเริ่มมองโลกในแง่ร้าย มองเพื่อนร่วมงานอย่างไม่เป็นมิตร มองคนรอบข้างอย่าง
ระแวง นานไปก็รุ่นคิดที่จะแก้แค้น เอาชนะ แม้ในทางที่ไม่เหมาะสมก็ไม่เกรงกลัว
เพียงเพื่อให้ชนะเขาเท่านั้น

ภาระอีกประการหนึ่งของครู ก็คือการช่วยให้เด็กได้ค้นพบความสามารถของเขา
และเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความสามารถนั้น ๆ ออกมา

ท่านศาสตราจารย์ กุมาร ได้เปรียบเทียบบัณฑิตหรือนักศึกษาไว้ว่า เป็นเสมือนเมล็ด
พันธุ์รอการเจริญเติบโต เป็นเมล็ดพันธุ์ที่มีข้อมูลต่าง ๆ ที่พร้อมจะเติบโตเป็นต้นไม้
ท่านกล่าวว่า หน้าที่ของครู คือ เป็นคนสวนที่จะปลูกต้นไม้เหล่านั้น ให้ดิน ให้น้ำ และ
ทุกสิ่งที่เหมาะสมแก่เมล็ดพืชนั้น เพื่อทุกสิ่งที่อยู่ในเมล็ดพันธุ์นั้นได้เติบโตขึ้นมา
เป็นต้นไม้ที่งดงามและสมบูรณ์

การที่ครูช่วยให้เด็กค้นพบความสามารถของเขาเอง นอกจากจะสร้างความภูมิใจให้เขาแล้ว ยังช่วยให้เขาได้รู้จักตัวเองมากขึ้น เห็นคุณค่าของตัวเอง และรักตัวเองมากขึ้น เกิดภาพพจน์ที่ดีต่อตัวเอง ในขณะที่เดียวกันก็เกิดความเห็นอกเห็นใจผู้ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ และอยากจะช่วย บางครั้งถึงกับไปทำให้ ซึ่งครูต้องสังเกต และหาทางดึงเขาออกมาเสีย เพื่อให้เพื่อนคนนั้นทำได้ด้วยตัวเอง

เพราะความภูมิใจ ถ้ามีมากไปก็เป็นโทษ ทำให้เกิดความหลงตัวเอง และดูถูกผู้อื่น เช่น เด็กบางคนที่ทำงานของตัวเองเสร็จแล้ว ก็พยายามจะไปช่วยเพื่อน แต่อาจจะมีการพูดบางคำที่ทำให้เพื่อนท้อแท้ได้

สิ่งที่เป็นคุณอนันต์ อาจเป็นโทษมหันต์ได้เหมือนกัน

หน้าที่ของครู นอกจากจะสร้างให้เด็กเกิดความรู้สึกที่ดีต่อตัวเองแล้ว ยังจะต้องสร้างความรู้สึกที่ดีต่อคนอื่น และสร้างความรู้สึกที่ดีที่คนอื่นมีต่อตนเอง

เพื่อว่า เขาจะได้สร้างมิตรภาพกับผู้อื่น รู้จักระมัดระวังคำพูดที่จะทำให้อีกฝ่ายเสียใจ หรือไม่สบายใจ คำแนะนำที่อ่อนโยนของครู จะช่วยให้เขาได้คิด และพยายามเลียนแบบ จากนั้นเขาจะค่อย ๆ เรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับเพื่อน ๆ และกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างน่าชื่นชม

๔. เด็กแต่ละคนได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ เพื่อจะได้ค้นพบความสามารถของตนเองซึ่งซ่อนเร้นรอการพัฒนาอยู่ มีกำลังใจที่จะต่อเติมความฝันของตนให้สมบูรณ์ ได้รับรู้ว่าวิทยาการแขนงต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์ทั้งนั้น ถ้าเขาใส่ใจ มุ่งมั่น ให้เขาได้มีโอกาสเรียน เพื่อรู้อย่างลึกซึ้งและกว้างไกล (Learn to Know) เรียนให้เข้าใจและทำได้ รู้เคล็ดลับของการทำสิ่งต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ (Learn to Do) และเรียนจนรู้จักและเข้าใจวิธีคิดและปฏิบัติของคนในอาชีพนั้น ๆ เสมือนเป็นคนที่อยู่ในอาชีพนั้นจริง ๆ (Learn to Be) ทั้งยังสามารถนำความรู้ที่ได้รับนั้นมาประยุกต์เข้ากับตัวเองได้อย่างกลมกลืนและสร้างสรรค์ เพื่อความสุขของตนเองและคนรอบข้าง

เมื่อเด็กมาโรงเรียนนั้น เมล็ดพันธุ์แห่งการเจริญเติบโตของเขาเริ่มพัฒนาขึ้นแล้ว เด็กแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดู และเมล็ดพันธุ์พิเศษที่ติดตัวเขามาตั้งแต่เกิด

เมื่อเขาเติบโตขึ้น เมล็ดพันธุ์หรือความสามารถพิเศษเหล่านั้นก็จะเริ่มขยายตัว และแสดงออกมา หากเขาได้รับโอกาส จังหวะ และแรงกระตุ้นที่เหมาะสม ในที่สุด

ความสามารถ หรืออีกนัยหนึ่ง ความถนัดและความสนใจพิเศษของเขาก็จะปรากฏเด่น
ขึ้น เป็นลำดับ

ความถนัดและความสนใจของเด็กแต่ละคนจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับพันธุ
กรรม สภาพแวดล้อม โอกาสและจังหวะที่เขาได้รับ ซึ่งจะค่อย ๆ แสดงออกเมื่อได้รับ
การสนับสนุน หน้าที่ของครู คือ หาความสามารถพิเศษของเด็กแต่ละคนให้พบ ซึ่งจะ
ไม่ยากเลย ถ้า ...

ถ้าเพียงครู	ถาม	ครูจะทราบ
ถ้าเพียงครู	ดู	ครูจะรู้
ถ้าเพียงครู	สังเกต	ครูจะเห็น
ถ้าเพียงครู	ฟัง	ครูจะเข้าใจ

การเปิดโอกาสให้เด็กได้ทำอะไรตามที่ตนชอบ และมีความถนัด เท่ากับเป็นการ
ส่งเสริมศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเด็กให้ปรากฏออกมา การปิดกั้นโอกาสของเด็กเหมือน
ปล่อยเพชรให้อยู่ในตม ไม่มีโอกาสที่จะฉายแสงแวววาว

นักเรียนบอไนจะปลูกต้นไม้ไว้ในกระถางที่ถูกบังคับให้ต้นไม้เติบโตในวงจำกัด
ถ้าครูสอนเด็กให้อยู่แต่ในวงจำกัด เด็กก็จะเติบโตเหมือนบอไน

การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้เด็กได้เลือกทำตามที่เขาชอบ และสนใจ จะช่วย
ให้เขาได้พัฒนาตัวเองในด้านนั้น ๆ ได้มากขึ้น

๕. บทเรียนสนุก แปลกใหม่ จูงใจให้ติดตามและเร้าใจให้อยากค้นคว้าหาความรู้
เพิ่มเติมด้วยตนเองในสิ่งที่สนใจ รู้จักคิดและพัฒนาความคิดจากความรู้ที่ได้รับ ขยายวง
ไปสู่ความรู้ใหม่เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากทดลองเพื่อให้เห็นผลที่สมจริง อยาก
ศึกษาให้ลึกซึ้งเพิ่มเติม เกิดความตื่นเต้นและภาคภูมิใจในข้อค้นพบใหม่ ๆ หรือสิ่ง
ประดิษฐ์ใหม่ ๆ และสามารถถ่ายทอดแนวความคิดเหล่านี้ให้ผู้อื่นทราบด้วยความภูมิใจ
รักการเรียน มีระบบในการเรียน และเห็นประโยชน์ของการเรียนซึ่งไม่ได้ขีดวงจำกัดอยู่
แต่ในห้องเรียนแต่อาจสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความเป็นไปในชีวิต
และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่น

การจัดการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นไป คงจะมีการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเนื้อหา หรือกระบวนการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งตัวครูผู้สอน ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงจากที่เคยเป็นมา

ข้อความจาก “ความฝันของแผ่นดิน” โดยคณะศึกษา “การศึกษาไทยยุคโลกาภิวัตน์” (๒๕๓๕) ตอนหนึ่ง กล่าวถึงภาพของระบบการศึกษาของไทยในอนาคตว่า

“ภาพของระบบการศึกษาไทยที่พึงประสงค์ในอนาคต มีสภาพแตกต่างจากสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันไม่น้อย เพราะจะต้องเป็นระบบที่ให้โอกาสคนไทยทุกคน ตั้งแต่ปฏิสนธิ ให้ได้พัฒนาตนเองไปจนเต็มกำลังความสามารถ”

นอกจากนี้ยังได้เน้นถึงสิทธิสภาพทางการศึกษาของคนไทยในยุคนี้นี้ว่า

“คนที่เกิดมาบนผืนแผ่นดินไทยนี้ ไม่ว่ายากดีมีจนควรจะมีโอกาสเท่าเทียมกันทางการศึกษาเล่าเรียน เพื่อนำความเจริญงอกงามมาสู่ชีวิตของตน ของครอบครัวและชุมชน”

และยังได้ขยายความไปถึงการจัดการศึกษาเพื่อเยาวชนว่า

“โดยนัยนี้การศึกษาจึงมิได้หมายถึงแต่เพียง การขยายการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้เด็กได้เรียนในโรงเรียนมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการศึกษาที่ปราศจากพรมแดนแห่งอายุ เวลา และสถานที่ เป็นการศึกษาตลอดชีวิตที่อาศัยเทคโนโลยีเป็นสื่อ นำความรู้สิ่งใหม่ ๆ ตลอดเวลา และสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างสะดวกทุกเวลาและสถานที่”

ถ้าพิจารณาจากข้อคิดนี้ อาจจะขยายความได้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อเด็กไทยในยุคเริ่มตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๕๔๐ นี้ เป็นต้นไป จะต้องมีการปรับขยายและเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ซึ่งส่วนที่มีความสำคัญยิ่งก็คือ การจัดบทเรียนให้มีความสนุกสนาน มีความแปลก มีความใหม่ที่ชวนให้ตื่นเต้น จูงใจให้ติดตามตลอดเวลา ขณะเดียวกันก็เร้าใจเด็กให้อยากศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

ครูจึงต้องมีความตื่นตัวที่จะเปิดใจให้กว้างเพื่อพัฒนาตนเองให้ทันกับเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น การจัดบทเรียนเพื่อเด็กจึงต้องคำนึงถึงเด็กเป็นส่วนใหญ่

แต่ก่อน ครูจัดบทเรียนโดยครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher Center) คือ ความรู้ที่เด็กจะได้รับจะออกไปจากครู ครูจะบอกสอนและอธิบายเองทั้งหมด ดังนั้นขณะเตรียมสอน

ครูจะคิดว่า จะสอนอะไรเด็ก

แต่สมัยใหม่ครูจัดบทเรียน โดยเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child Center) คือ ความรู้ที่เด็กจะได้รับจะออกมาจากเด็ก ซึ่งเด็กจะเป็นผู้ค้นคว้าแสวงหาคำตอบของสิ่งต่าง ๆ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน ดังนั้นขณะเตรียมการสอน

ครูจะคิดว่า จะให้เด็กเรียนอะไร

การจัดบทเรียนในแนวใหม่นี้ ครูจะต้องมีความตื่นตัวและเพิ่มความระมัดระวังมากขึ้น การเลือกบทเรียนเข้ามาในโครงการเรียน จะต้องคำนึงถึงเด็กเป็นสำคัญ ครูต้องทำโรงเรียน ให้เป็นโรง “เรียน” ไม่ใช่ โรง “สอน” หรือโรง “กวดขัน” ที่มีแต่จะทำให้เด็กเครียด และกังวล

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในความนำว่า เราทุกคนต้องการมีความสุข นักเรียนทุกคนต้องการมาโรงเรียนอย่างมีความสุข ครูทุกคนต้องการช่วยให้นักเรียนเรียนอย่างมีความสุข

บทเรียนแต่ละบทจึงต้องมีคุณภาพ มีองค์ประกอบที่ทำให้ผู้เรียน และผู้สอนมีความสุขร่วมกัน

ห้องเรียนที่จะให้ความสุขแก่เด็ก จะต้องไม่เป็นห้องที่เด็กถูกคุมขังอยู่แต่ในกรอบสี่เหลี่ยม และหมกมุ่นอยู่แต่กับการเรียน และเรียนตลอดวัน ไม่มีโอกาสได้ออกไปแสวงหาความรู้นอกห้อง ตลอดเวลาแต่ความเจียบ กับเสียงครู แหว ๆ หรือไม่ก็เสียงนักเรียนอ่านยานคางพริ้ว ๆ กัน บรรทัดแล้ว บรรทัดเล่า หน้าแล้วหน้าเล่า จะหยุดได้เมื่อเสียงระฆังหมดเวลา เด็ก ๆ ก็จะพากันออกมาเหมือนผึ้งแตกรัง เมื่อถึงเวลาจะต้องเข้าห้องเรียน หลังจากพักก็จะค่อย ๆ เดินกลับเข้าห้องเรียนไป ผิดกับตอนขาออกจากห้อง ความสุขของเด็กกลายเป็นอยู่นอกห้องมากกว่าในห้อง

หากครูสามารถดึงความสุขเข้ามาไว้ในห้องเรียน หรือดึงบทเรียนไปไว้ในนอกห้องดึงความรู้สึก อยากรีบเข้าห้องเรียน เพราะมีสิ่งสนุก ๆ รออยู่ บทเรียนแต่ละบท มีสิ่งที่เขาสนใจ มีสิ่งที่น่าตื่นเต้น น่าติดตาม เรียนแล้วสนุก มีเพื่อนที่เข้าใจกัน มีครูที่เป็นกัลยาณมิตร

ครูคนใดทำเช่นนี้ได้ ครูคนนั้นคือครูที่มีคุณภาพ

บทเรียนใดที่จูงใจเด็กให้สนใจ รักเรียน อยากรู้เพิ่ม บทเรียนนั้น คือบทเรียนที่มีคุณภาพ

โดยแท้จริงแล้ว บทเรียนที่มีคุณภาพจะประกอบขึ้นด้วย ข้อปลีกย่อยหลายข้อ แต่ละข้อส่งผลให้เด็กเห็นประโยชน์ และคุณค่าของสิ่งที่เรียน

บทเรียนที่มีคุณภาพ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน

๑. ส่วนเนื้อหา และกิจกรรม

- ๑.๑ มีความแปลกใหม่ที่น่าตื่นเต้น
- ๑.๒ เข้าใจให้ค่อยคิดตามไม่ยากขาดเรียน
- ๑.๓ มีการเชื่อมโยงความรู้จากเก่าไปใหม่
- ๑.๔ มีกิจกรรมสนุก ๆ ไม่น่าเบื่อ
- ๑.๕ ตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น

๒. ส่วนพัฒนาตน

- ๒.๑ ขยายวงความรู้ออกไปสู่โลกกว้าง
- ๒.๒ จูงใจให้ใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง
- ๒.๓ เรียนรู้การทำงานที่สร้างสรรค์
- ๒.๔ เรียนรู้วิธีทำงานเป็นกลุ่ม
- ๒.๕ ใจกว้าง และรู้จักการยอมรับ

๓. ส่วนสร้างเสริมทัศนคติ

- ๓.๑ ได้ค้นพบตัวเองและความสามารถของตน
- ๓.๒ เข้าใจชีวิตและธรรมชาติตามวัยที่จะรับได้
- ๓.๓ เห็นค่าของความเป็นมนุษย์
- ๓.๔ เข้าใจและเห็นคุณค่าท้องถิ่นของตน
- ๓.๕ รักและเห็นประโยชน์ของการเรียน

นอกจากแนวการจัดการเรียนการสอน ที่ครูจะต้องปรับเปลี่ยนแล้ว แนวการประเมินพัฒนาการของเด็กก็จะต้องเปลี่ยนไปด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับการเรียนที่มีความสุข

สุมน อมรวิวัฒน์ (๒๕๓๓) ได้กล่าวไว้ใน “สมบัติพิพม์ของการศึกษาไทย” เกี่ยวกับการเรียนรู้ของเด็กไทยในปัจจุบันและสิ่งที่ขาดหายไปจากบทเรียน ว่า

“สิ่งที่เด็กไทย กำลังสูญเสียในขณะนี้ คือ ชีวิตที่อบอุ่นอยู่ท่ามกลางวงศาณญาติ ชีวิตที่เบิกบาน และเรียนรู้ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางจิตวิญญาณ มรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่บรรพกาล กำลังเปลี่ยนแปลงและแปลงคุณค่า จน คั่นตันเค้าไม่พบ และจากการสูญเสียความดีงามอันเป็นสาระหลักของชีวิต ชาวชนไทย จึงค่อย ๆ สูญเสียความสำนึกในความเป็นมนุษย์ ในความเป็นพลเมืองไทย และในความเป็นศาสนิกที่ดำเนินชีวิตอย่างมีหลัก” (หน้า ๔๐๘)

ดังนั้น ในการประเมินพัฒนาการของเด็กในทุกระดับ การพุ่งความสนใจไปสู่ การสอบ และเน้นด้านวิชาการเพียงด้านเดียว จึงเป็นเสมือนการประเมินค่าของคนเพียง ชีวเดียว ชีวที่สำรวจว่าความจำเขาดีแค่ไหน ลายมือเขาเป็นอย่างไร เขารู้อะไรบ้าง แต่ ด้านอื่น ๆ ถูกลดความสนใจลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตระหนักในคุณค่าของความ เป็นมนุษย์ คุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีและศีลปะของความเป็นไทย คุณค่าของความ รักและอาทรต่อมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญที่สุด คุณค่าและความสามารถ ของตัวเอง ในการที่จะเกิดความรู้ความคิด รู้จักไตร่ตรอง การควรไม่ควร รู้จักปรับ บুদ্ধิภาพให้สง่างามและเหมาะสม รู้จักวางตัวอย่างถูกกาลเทศะ มีสุนทรียภาพ มี ความสุขุมคัมภีรภาพ และเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม พึ่งตนเองได้ และเป็นที่พึ่งของผู้อื่น ได้

ด้วยเหตุนี้ การประเมินผลพัฒนาการของเด็กแต่ละคนจึงต้องประเมินในภาพรวม ของความเป็นเด็กผู้นั้น และประเมินต่อเนื่อง ตั้งแต่แรกเข้าจนวันที่เขาออกจากโรงเรียน ไป และจะต้องเป็นการประเมินที่ไม่ทำให้เด็กเกิดความเครียด เพราะเขาได้มีโอกาส ประเมินตัวเองด้วย

การประเมินผลที่สมบูรณ์ที่สุด คือ การประเมินสองทาง คือผู้อื่นประเมิน และ ตัวเองประเมิน

การเรียนในอดีต ครูประเมินนักเรียน

แต่ในปัจจุบัน นักเรียนควรจะประเมินตัวเองด้วย และในบางครั้ง เพื่อนนัก เรียนก็สามารถประเมินกันเองได้ด้วย

๖. สิ่งที่เราเรียนรู้สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ไม่จำกัดอยู่เฉพาะในบทเรียน แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในสภาพความเป็นจริง เกิดประโยชน์และมีความหมาย ต่อตัวเขา ทั้งยังสามารถพยากรณ์ คาดคะเน หรือตั้งข้อสันนิษฐานต่าง ๆ อันจะนำไปสู่

การค้นคว้า เพื่อพิสูจน์ความเป็นจริง รู้จักสืบเสาะหาคำตอบ ข้อสงสัยต่าง ๆ จากแหล่ง
วิทยาการ รู้จักวิเคราะห์เหตุการณ์หรือสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล มีความคิดเป็น
ของตนเอง มีจุดยืนที่แน่นอน และมีความเชื่อมั่นในตนเองพอที่จะไม่ตกเป็นเครื่องมือ
ของใคร หรือเป็นเหยื่อคำหลอกลวงจากผู้ที่ไม่ประสงค์ดี รู้วิธีดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า
และสามารถให้ความช่วยเหลือ และแนะนำผู้อื่นได้เมื่อเขาเติบโตขึ้น

การเรียนรู้ของเด็กแต่ละคนจะกล่าวได้ว่า ประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อ เขานำ
ความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ และบังเกิดประ
สิทธิผลอย่างดียิ่ง

ในชีวิตของคนเรา ย่อมต้องเผชิญกับภาวะการณ์ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา ซึ่งมีทั้งที่
เป็นปัญหา และเป็นความสำเร็จอันน่าชื่นชมยินดี เมื่อเราเกิดมาและเจริญเติบโตขึ้น ก็
ไม่ได้รู้อะไรไปเสียหมดทุกอย่าง หากแต่จะเก็บเกี่ยวจากการเรียนรู้ ซึ่งจะได้จาก บ้าน
โรงเรียน สังคม และธรรมชาติ ที่แวดล้อมตัวเราอยู่ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เราได้ประสบไม่ว่า
จะทางตรงหรือทางอ้อม หากเรารู้จักแยกแยะและจับประเด็น ก็สามารถจะนำมาเป็น
บทเรียนได้ทั้งนั้น

การเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในห้องเรียน หรือนอกห้องเรียน เหล่านี้ ถ้า
เด็กสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของเขาได้ เขาก็จะเป็นผู้ที่รู้จักดำรงชีวิตอยู่ในโลก
นี้ได้อย่างมีความสุข

หน้าที่สำคัญของครูคือ จะพิจารณาบทเรียนต่าง ๆ ที่มีทั้งในและนอกหลักสูตร
พยายามให้บทเรียนแต่ละเนื้อหา มีความหมายและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิต
ประจำวันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการของครูที่จะให้เด็กเข้าใจและช่วยกันค้นหาและสรุป
หลักการนำไปใช้

วิธีการดังกล่าวนี้แหละคือ หัวใจของการเรียน เพราะเด็กจะเข้าใจได้มากน้อยแค่ไหน
นำไปใช้ได้มากน้อยแค่ไหน ย่อมจะเป็นไปตามกระบวนการที่ครูได้วางแผนไว้
อย่างรอบคอบและรัดกุม โดยมุ่งให้เด็กได้เรียนรู้ ทดลองคว้า และสรุปข้อคิดต่าง ๆ ได้
ด้วยตัวเอง ไม่ใช่ครูบอก

กระบวนการเรียนการสอนจึงเป็นหัวใจของการช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ และพัฒนา
ตัวเองให้เต็มตามศักยภาพที่เขา มีอยู่แต่ละคนจะพัฒนาไปในทิศทางใดขึ้นอยู่กับความสนใจ
และความถนัด แต่ประเด็นที่สำคัญที่สุด คือ หลังจากผ่านกระบวนการเรียนที่ครู

เตรียมจัดไว้ให้พร้อมรอบคอบแล้ว นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้นั้นไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดกับทุก ๆ ฝ่าย

กระบวนการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กเกิดความสุขในการเรียน

จากแนวคิดและองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น นำโยงไปสู่แนวทางของกระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กเกิดความสุขในการเรียนได้ดังนี้

๑. บทเรียนเริ่มจากง่ายไปยากคำนึงถึงวุฒิภาวะและความสามารถในการยอมรับของเด็กแต่ละวัย มีความต่อเนื่องในเนื้อหาวิชาและขยายวงไปสู่ความรู้แขนงอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจต่อชีวิตและโลกรอบตัว

๒. วิธีการเรียนสนุกไม่น่าเบื่อ และตอบสนองความสนใจใคร่รู้ของนักเรียน การนำเสนอเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ยัดเยียดหรือกดดัน เนื้อหาที่เรียนไม่มากเกินไปจนเด็กเกิดความล่า และไม่น้อยเกินไปจนเด็กหมดความสนใจ

๓. ทุกขั้นตอนของการเรียนรู้มุ่งพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการคิดในแนวต่าง ๆ ของเด็ก รวมทั้งความคิดสร้างสรรค์ คิดวิเคราะห์ จากการประมวลข้อมูลและเหตุผลต่าง ๆ คิดปัญหาอย่างมีระบบ

๔. แนวการเรียนรู้สัมพันธ์และสอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้สัมผัสความงาม และความเป็นไปของสรรพสิ่งรอบตัว บทเรียนไม่จำกัดสถานที่ หรือเวลา และทุกคนมีสิทธิเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

๕. มีกิจกรรมหลากหลาย สนุก ชวนให้นักเรียนเกิดความสนใจต่อบทเรียนนั้น ๆ เปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ภาษาที่ใช้เข้าใจเด็ก นุ่มนวลให้กำลังใจและเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์

๖. สื่อที่ใช้ประกอบการเรียน เราใจให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจตรงตามเป้าหมาย ซึ่งกำหนดไว้อย่างชัดเจน คือมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ชัด (Learn to Know) เรียนจนทำได้ (Learn to Do) และเรียนเพื่อจะเป็น (Learn to Be)

๗. การประเมินผล มุ่งเน้นพัฒนาการของเด็กในภาพรวมมากกว่าจะพิจารณาจากผลการทดสอบทางวิชาการและเปิดโอกาสให้เด็กได้ประเมินผลตนเองด้วย

หากการจัดการเรียนการสอนใด มีองค์ประกอบของการเรียนที่มีความสุข และมี
กระบวนการเรียนรู้ที่มีความสุข ดังปรากฏอยู่ที่ภาพดอกไม้แห่งความสุข ครบถ้วน
แล้ว ก็เป็นที่หวังได้ว่า ทั้งผู้เรียนและผู้สอนจะเกิดความสุขร่วมกันในการเรียนการสอน

บรรณานุกรม

- เกียรติวรรณ อมาตยกุล. สวรรค์มีตา ผู้ชีวิตด้วยจิตวิทยาชุดที่ ๔ กรุงเทพมหานคร :
ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๖.
- คณะศึกษา “การศึกษาไทยยุคโลกาภิวัตน์” ความฝันของแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ตะวันออกจำกัด (มหาชน) ตุลาคม ๒๕๓๕.
- สุมน อมรวิวัฒน์. สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ผู้เขียน

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กิตยวดี บุญเชื้อ อดีตผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาประถมศึกษา
ศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ปรึกษาโรงเรียนพิชญศึกษา
และโรงเรียนอนุบาลแสงอรุณ
- รองศาสตราจารย์ ปิณันท์ สุทธสาร อดีตรองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาประถมศึกษา
ศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รองศาสตราจารย์ สุนทร ช่างสุวนิช รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชามัธยมศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อาจารย์ วิภา ตันทุลพงศ์ นักวิชาการ สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

การ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สุมนตา พรหมบุญ

บุญเชิด ภิญโญนนตพงษ์

อรพรรณ พรสีมา

ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ

จิตใจเข้าร่วมจึงเรียนรู้ได้

มนุษย์ คือผู้ที่ฝึกได้และต้องได้รับการฝึก มนุษย์ทุกคนมีพ่อแม่เป็นครู ฝึกคนแรก ต่อมาจึงอาศัยกัลยาณมิตรอื่น ๆ ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำให้มนุษย์แต่ละคนเรียนรู้ และเพิ่มพูนสติปัญญาของตน ส่วนนี้เองที่ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์ มีศักยภาพในการแสวงหาความจริงต่าง ๆ นอกเหนือไปจากการแสวงหาอาหาร การหลบภัย การต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และการสืบพันธุ์

การเรียนรู้ “รู้” นั้นเกิดขึ้นที่จิตใจ ดังนั้นการเรียนการสอนที่ไม่เข้าถึงจิตใจของผู้เรียน จึงไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ ไม่ว่าผู้สอนจะสอนดีเพียงใดก็ตาม หลักของการเรียนรู้ให้รู้จึงมีเพียงประการเดียวเท่านั้นคือ ต้องให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม และที่ว่ามีส่วนร่วมก็คือ จิตใจของเขาเข้าร่วม มิฉะนั้นจะไม่เกิดการเรียนรู้ได้เลย

จิตของมนุษย์มีห้าจรรยกว่าคอมพิวเตอร์มาก ประการแรก จิตสามารถรับข้อมูลจากประสาทการรับรู้ทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัส ตลอดเวลาที่ประสาทเหล่านี้ทำงาน ประการที่สอง จิตมีความรู้สึกสุขหรือทุกข์ได้ ประการที่สาม จิตมีความทรงจำที่ไม่จำกัด และประการที่สี่ จิตมีความสามารถในการคิด ประชุมแต่ง เชื่อมโยงอย่างไม่มีขอบเขต และเมื่อประมวลจากความสามารถของจิตทั้งสี่ประการที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็สรุปรวบยอดเป็นคุณสมบัติ ประการสุดท้าย ของจิตคือ จิตสามารถรู้ได้ และโปรแกรมสิ่งที่เรารู้นั้นเก็บไว้ในจิตอย่างไม่จำกัดประเภทและปริมาณ มนุษย์แต่ละคนจึงเจริญเติบโตควบคู่กับการแปรเปลี่ยนจิตของตนเอง ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว การเรียนการสอนที่มีคุณภาพจึงต้องให้ผู้เรียนเอาจิตใจเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดกระบวนการ

ภาพที่ ๑ แสดงกลไกของการเรียนรู้ เริ่มต้นจากการรับข้อมูลจากสิ่งเร้าภายนอก และภายในร่างกาย ผ่านประสาทรับรู้ทั้ง ๕ อย่างคือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เข้าสู่สมอง และจิต จิตที่ทุกข์หรือจิตที่สุขควบคู่ไปกับข้อมูลที่ได้รับเข้ามาจะประทับในความทรงจำ ได้รวดเร็ว และทนนานกว่าข้อมูลอื่น เนื่องจากธรรมชาติของจิตมักจะจดจ่ออยู่กับการแสวงหาความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์อยู่เสมอ ดังนั้นการทำให้จิตใจของผู้เรียนเข้าร่วมได้โดยง่ายที่สุดก็คือ การหาวิธีที่จะทำให้จิตสุขหรือทุกข์ไปพร้อม ๆ กับสิ่งที่อยาก จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นั่นเอง การเรียนรู้แบบนี้เรียกว่า การเรียนรู้แบบมีสุข/ทุกข์เงื่อนไข เงื่อนไขก็คือการเสริมด้วยสุขหรือทุกข์แล้วแต่กรณี ถ้าจะให้มีความปฏิบัติในทางบวกต่อข้อมูลก็เสริมด้วยเงื่อนไขสุข แต่ถ้าจะให้มีความปฏิบัติในทางลบต่อข้อมูลนั้นก็เสริมด้วยเงื่อนไขทุกข์ การเรียนรู้ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการเรียนรู้ในวัยเด็กนั้นเป็นการเรียนรู้แบบนี้ ส่วนการเรียนรู้ที่ไม่ต้องอาศัยสุขหรือทุกข์เป็นเงื่อนไขนั้นเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน แต่จะเกิดจากจิตที่มีสติและปัญญาเป็นพื้นฐาน ผู้ที่มีจิตแบบนี้โดยสมบูรณ์ย่อมไม่ต้องอาศัยเทคนิคอะไรมากมายในการฝึกให้เขาเกิดการเรียนรู้ เพราะจิตของเขาพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่แล้ว

ดังนั้น ในการฝึกให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ผู้ฝึกจึงต้องเข้าใจกลไกของการเรียนรู้เป็นพื้นฐาน และรู้จักกำหนดเงื่อนไขของสิ่งที่จะให้เรียนรู้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานจิตของผู้เรียนแต่ละคน ทั้งในด้านประเภท ปริมาณ และความถี่ของเงื่อนไข เพื่อให้เข้าถึงจิตใจของผู้เรียนให้ได้ มิฉะนั้นแล้วความพยายามทั้งหลายของผู้สอนก็จะสูญเปล่า แม้ว่าจะตั้งใจดีเพียงใดก็ตาม

ถ้าเราเข้าใจกลไกของการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้มันมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาที่ประสาทรับรู้ทำงานประสานกับจิตใจ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่จะนำเสนอต่อไปนี้จึงเป็นการนำเสนอมิติใหม่ของการเรียนการสอน ที่เรียกว่า “การศึกษา ๑๐๐ %” หมายถึง การเรียนรู้เต็ม ๑๐๐ % ของเวลาของผู้เรียน โดยมีครูเป็นผู้จัดการให้เกิดการเรียนรู้ให้เต็มร้อยนั้น ศูนย์กลางของการเรียนรู้จึงอยู่ที่ผู้เรียน มิใช่ผู้สอน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมก็คือ การที่เด็กแต่ละคนมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วม ก็คือการที่เด็กเอาจิตใจร่วมทำให้ตัวเขาเองเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ครูอยากจะให้รู้ ไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม

ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ของครูจึงต้องปรับเปลี่ยนไป ครูที่แท้จริงคือ กัลยาณมิตรของลูกศิษย์ คือผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลให้ศิษย์เกิดการเรียนรู้ ด้วยความรัก ความเอาใจใส่ และความปรารถนาดีต่อศิษย์เสมือนหนึ่งลูกของตนเอง และเป็นที่พักพิงของศิษย์ที่เทคโนโลยีใด ๆ มีอาจทดแทนได้

ยุทธวิธี ๔ ดาว

การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่การเป็น “คนเก่ง ดี มีสุข” นั้น ครูจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบการสอนให้สอดคล้องกันทั้งระบบ หนทางในการปรับเปลี่ยนอาจกระทำได้หลายวิธี วิธีหนึ่งที่โครงการนำร่องศูนย์พัฒนาอัจฉริยภาพเด็กและเยาวชนได้ทดลองปฏิบัติ และเกิดผลดีคือ ยุทธวิธี ๔ ดาว ดังปรากฏในภาพที่ 3

การเรียนการสอนที่มีคุณภาพจะต้องพยายามจัดการให้มียุทธวิธีทั้ง ๔ กลุ่ม ประกอบกัน มากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับปัญหาและสถานการณ์?แตกต่างกัน ยุทธวิธีทั้ง ๔ นี้ ไม่ใช่ทางเลือก ๔ อย่าง แต่ต้องมีทั้ง ๔ อย่าง และเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยุทธวิธีที่ ๒-๔ จะสนับสนุนและส่งเสริมให้การสอนในชั้นเรียนตามยุทธวิธีที่ ๑ ได้ผลดียิ่งขึ้น

ยุทธวิธีที่ ๑ : วิธีการสอนแบบดาว ๕ แฉก เป็นเทคนิคการสอนซึ่งมีแนวคิดและหลักการดังนี้

๑. การเรียนเป็นกลุ่ม
๒. การใช้คำถามเป็นสื่อให้คิด
๓. การให้เด็กทำกิจกรรมและสร้างผลงาน
๔. การช่วยให้เด็กเกิดจินตนาการ โดยการเสริมด้วยสื่อสายตาต่าง ๆ
๕. การเชื่อมโยงกับชีวิตจริง

ยุทธวิธีที่ ๒ : การสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วย กิจกรรมหลัก ดังนี้

๑. การปรับสภาพแวดล้อมในห้องเรียนเพื่อให้เด็กเรียนรู้ด้วยตนเองให้มากที่สุด และสามารถใช้เวลาที่เหลืออยู่ทำกิจกรรมของตนเองในห้องเรียน

๒. การจัดบริเวณในโรงเรียนให้เป็นแหล่งความรู้ และแหล่งสนับสนุน เช่น ความรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ในโรงเรียน ประโยชน์ของอาหารในโรงอาหาร สวนสมุนไพร ร้านหนังสือ เป็นต้น

๓. การจัดศูนย์วิทยากรให้เป็นแหล่งความรู้ที่หลากหลายนอกเหนือไปจากหลักสูตรปกติ และห้องสมุด เพื่อนำให้เด็กเรียนด้วยตนเอง นักเรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเองตามความสนใจ โดยมีครูประจำศูนย์วิทยากรให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดเมื่อเด็กต้องการ และมีการปรับเปลี่ยนสื่อและกิจกรรมการเรียนทุก ๒-๔ สัปดาห์

๔. การให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเพื่อช่วยสร้างเสริมสิ่งแวดล้อมที่บ้าน

๕. การร่วมมือกับผู้ปกครองควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกบ้านและนอกโรงเรียน

ยุทธวิธีที่ ๓ : การแนะแนวและจิตวิทยา โดยประสานกัลยาณมิตร ๕ กลุ่ม ได้แก่ ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ครูแนะแนว และนักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ ด้วยกระบวนการ ๕ ประการ

๑. การปรับโครงสร้างการแนะแนวและจิตวิทยา โดยการทำงานแบบเป็นทีม ที่มีการแบ่งแยกความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา มีการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ (Multidisciplinary Team) ซึ่งจะมีทั้งนักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ นักแนะแนว ครู และผู้ปกครองทุกคน รวมทั้งผู้บริหารด้วย

๒. การปรับระบบข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กทุกด้าน เพื่อให้ครูและผู้ปกครองได้นำข้อมูลที่ได้มาไปใช้ในการพัฒนาเด็กแต่ละคน

๓. การใช้ความรู้ การปรับทัศนคติและเทคนิคพื้นฐานของการแนะแนวและจิตวิทยาแก่ครูทุกคน เพื่อให้รู้วิธีสังเกตศักยภาพด้านต่าง ๆ ของเด็ก ตลอดจนปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข ซึ่งครูจะเป็นบุคคลสำคัญในการให้ข้อมูลร่วมกับผู้ปกครอง

๔. การให้ความช่วยเหลือทางจิตวิทยาในกรณีที่มีปัญหาเกินกว่าที่ครูจะช่วยเหลือได้

๕. การให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเกี่ยวกับจิตวิทยาของเด็กและการส่งเสริมศักยภาพของเด็กด้วยวิธีที่ถูกต้องและเหมาะสม

ยุทธวิธีที่ ๔ : การประเมินผล โดยกระบวนการ ๕ ประการ

๑. การประเมินผลโดยการทดสอบความรู้พื้นฐานหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา โดยที่ครูมีความรู้และความเข้าใจเรื่องเทคนิคการออกข้อสอบ และการตัดสินผล

๒. การประเมินจากแฟ้มผลงานหรือแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) ทุกด้านของเด็ก

๓. การประเมินจากการติดตามกระบวนการทำงานของเด็ก

๔. การประเมินจากข้อสอบมาตรฐานเพื่อวัดความสามารถพิเศษของเด็กด้านต่าง ๆ

เมื่อเด็กได้รับการกระตุ้นให้เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมตามยุทธวิธีเหล่านี้ เด็กจะสามารถแสดงออกได้อย่างหลากหลาย มีโอกาสได้ศึกษาทดลองสิ่งที่ตนเองอยากเรียนรู้ที่มีการจัดเตรียมให้อย่างเป็นระบบทั้งในและนอกห้องเรียน เด็กก็จะแสดงความสามารถหลายด้านหรือเฉพาะด้านของตนออกมาในเชิงสร้างสรรค์ และเป็นการฝึกลักษณะนิสัยที่ดี สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมในอนาคตต่อไป

ทำไมจึงควรใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

การเรียนรู้จากครูซึ่งเน้นเนื้อหาวิชาเป็นหลักในการสอน ย่อมไม่เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เราเรียนรู้ในโรงเรียนอาจล้าสมัยในเวลาไม่มากนัก และเพื่อเป็นการสร้างมิติใหม่ทางการศึกษา “การศึกษา ๑๐๐ %” “การศึกษาตลอดชีพ” และ “สังคมแห่งการเรียนรู้” หนทางที่จะไปสู่มิติดังกล่าวได้ก็โดยการสอนให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น ได้เรียนรู้จากครู ผู้ปกครอง ชุมชน และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ผู้เรียนเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง เหตุผลที่สนับสนุนให้นำวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาใช้ในโรงเรียนอาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑. ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในโลกถูกค้นพบใหม่เสมอ ๆ ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ผู้เรียนจึงต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

๒. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมผู้เรียนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง เพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้นักเรียนได้รับฝึกหัดต่อการเรียนรู้ของตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ได้ฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ ทักษะการบริหาร การจัดการ การเป็นผู้นำผู้ตาม และที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียนมากที่สุดวิธีหนึ่ง

๓. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ช่วยให้นักเรียนได้ฝึกฝน ความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ฝึกการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติที่ดีต่อการเรียน ต่อครู ต่อสถานศึกษา และต่อสังคม

๔. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยลดปัญหาทางวินัยในชั้นเรียน เพราะนักเรียนทุกคน จะได้ฝึกฝนจนกระทั่งเกิดวินัยในตนเอง ผู้เรียนแต่ละคนจะได้รับการยอมรับจากครู จากเพื่อน ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดการยอมรับตนเอง เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อน ๆ ปัญหาทางวินัยจึงลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด

๕. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยเฉลี่ยของผู้เรียนทั้งชั้นสูงขึ้น การช่วยเหลือกันในกลุ่มเพื่อน ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในสิ่งที่เรียนได้ดียิ่งขึ้น

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงสรุปได้ว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝน ทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ครู ผู้ปกครอง และสังคม ปรารถนาอย่างยิ่ง ครูจึงต้องแสวงหาแนวทางที่จะนำเทคนิควิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน

แนวคิดสู่การปฏิบัติ

การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในเอกสารนี้ ไม่สามารถเสนอสูตรสำเร็จหรือชุดการสอนที่จะครอบคลุมทุกสถานการณ์ของการสอน และคงจะเป็นไปไม่ได้ที่จะนำเสนอได้ทั้งหมด เนื่องจากความหลากหลายของรูปแบบและวิธีการ รวมทั้งเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในแต่ละเรื่อง

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ ๓ วิธี เพื่อเป็นตัวอย่าง และทั้งสามวิธีนี้เป็นวิธีการหลัก ๆ ที่ใช้ได้ผลดีมาแล้วในหลายสถานการณ์ ได้แก่

๑. กระบวนการกลุ่ม (Group Process/Group Activity/Group Dynamics)

๒. การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ (Constructivism)

๓. การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative Learning)

การนำแต่ละวิธีการไปใช้ในการเรียนการสอนแต่ละเรื่อง ผู้สอนจะต้องปรับให้เหมาะสมกับสภาพต่าง ๆ โดยต้องพยายามมุ่งเป้าหมาย “เก่ง ดี มีสุข” เป็นสำคัญ และต้องให้ผู้เรียนแต่ละคนได้บรรลุเป้าหมายนี้อย่างทั่วถึง กล่าวคือแต่ละคนเก่งขึ้น ดีขึ้น และมีความสุขขึ้นกว่าเดิม

การเรียนการสอนเช่นนี้จึงถือว่าบรรลุเป้าหมายของทั้งผู้สอนและผู้เรียน สำหรับผู้สอน ก็ควรจะเป็นการสอนที่สนุก และเป็นโอกาสสร้างสรรค์เทคนิคการสอนใหม่ ๆ ให้แก่วิชาชีพ อาชีพครูเป็นอาชีพของผู้ที่ทำหน้าที่พัฒนาคน จึงเป็นอาชีพที่ท้าทายและมีเกียรติ อีกทั้งยังทำให้ครูได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพและพัฒนาปัญญาของตนเองในกระบวนการของความเป็นครูด้วย

๑. กระบวนการกลุ่ม (Group Dynamics, Group Process) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ผู้เรียนแต่ละกลุ่มจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีแรงจูงใจร่วมกันในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยที่แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพลต่อกันและกัน การนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ในระยะแรกเป็นไปเพื่อการฝึกทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การให้คำปรึกษาและแนะแนว ในปัจจุบันได้มีการนำกระบวนการกลุ่มเข้าใช้ในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ

หลักการสำคัญของกระบวนการกลุ่มประกอบด้วย ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม นักการศึกษาและครูสามารถนำหลักการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนได้ (ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ ๒๕๔๐)

๑.๑ เกม เป็นกิจกรรมการเรียนป่วนเล่นมีกฎกติกาไม่สลับซับซ้อน จึงช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนานในการเรียน ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ ฝึกความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

๑.๒ บทบาทสมมติ กลุ่มผู้เรียนจะต้องแบ่งบทบาทและหน้าที่ให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงบทบาทตามสถานการณ์ที่สมมติขึ้น เป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่ดี เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง

๑.๓ กรณีตัวอย่าง เป็นการเรียนจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงหรือเป็นสถานการณ์ที่เหมือนจริง โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาวิเคราะห์ อภิปราย เพื่อฝึกฝนการแก้ปัญหา

๑.๔ การอภิปรายกลุ่ม เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นที่กลุ่มสนใจร่วมกัน การอภิปรายกลุ่มอาจมีสมาชิกประมาณ ๖-๑๒ คน โดยมีผู้ดำเนินการอภิปรายสมาชิกในกลุ่มร่วมกันอภิปราย การอภิปรายทำได้หลายลักษณะ ผู้สอนจะต้องเลือกตามความเหมาะสม

๒. การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative Learning) เป็นวิธีการเรียนที่เน้นการจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ สมาชิกแต่ละคนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และในความสำเร็จของกลุ่ม ทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการแบ่งปันทรัพยากร การเรียนรู้ รวมทั้งการเป็นกำลังใจแก่กันและกัน สมาชิกแต่ละคน จะต้องรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเองพร้อม ๆ กับการดูแลเพื่อนสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ความสำเร็จของแต่ละบุคคลคือ ความสำเร็จของกลุ่ม ความสำเร็จของกลุ่มคือ ความสำเร็จของทุกคน

การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ มีหลักการบางประการที่คล้ายคลึงกับการเรียนแบบกระบวนการกลุ่ม แต่แตกต่างกันในรายละเอียด เช่น โดยหลักการนักเรียนทำงานเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เหมือนกัน แต่สมาชิกกลุ่มย่อยของการเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจจะต้องประกอบด้วย ผู้เรียนที่คุณลักษณะแตกต่างกันอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแต่ละคนได้นำศักยภาพของตนมาเสริมสร้างความสำเร็จของกลุ่มเพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสช่วยเหลือกัน สมาชิกของกลุ่มต้องมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงบวก จะต้องไว้วางใจกัน ยอมรับในบทบาทและผลงานของเพื่อน กิจกรรมในชั้นเตรียม ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนทักษะทางสังคมเพื่อการทำงานกลุ่ม

จากแนวคิดข้างต้น นักการศึกษาได้พัฒนาเทคนิควิธีเรียนแบบร่วมแรงร่วมใจดังตัวอย่างต่อไปนี้

๒.๑ การเล่าเรื่องรอบวง (Roundrobin) เป็นเทคนิคการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้เล่าประสบการณ์ ความรู้ สิ่งที่ตนกำลังศึกษา สิ่งที่ตนประทับใจ ให้เพื่อน ๆ ในกลุ่มฟัง

๒.๒ มุมสนทนา (Corners) เริ่มต้นจากการให้ผู้เรียนกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเข้าไปนั่งตามมุมหรือจุดต่าง ๆ ของห้องเรียน และช่วยกันหาคำตอบสำหรับโจทย์ปัญหาต่าง ๆ ที่ครูยกขึ้นมา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนอธิบายเรื่องราวที่ตนศึกษาให้เพื่อนกลุ่มอื่นฟัง

๒.๓ คู่ตรวจสอบ (Pairs Check) แบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มละ ๔ หรือ ๖ คน ให้นักเรียนจับคู่กันทำงาน คนหนึ่งทำหน้าที่เสนอแนะวิธีแก้ปัญห อีกคนทำหน้าที่แก้โจทย์เสร็จข้อที่ ๑ แล้วให้สลับหน้าที่กัน เมื่อเสร็จครบ ๒ ข้อ ให้นำคำตอบมาตรวจสอบกับคำตอบของคู่อื่นในกลุ่ม

๒.๔ คู่คิด (Think-Pair Share) ครูตั้งคำถามให้นักเรียนตอบ นักเรียนแต่ละคนจะต้องคิดคำตอบของตนเอง นำคำตอบมาอภิปรายกับเพื่อนที่นั่งติดกับตน นำคำตอบมาเล่าให้เพื่อนทั้งชั้นฟัง

๒.๕ ปริศนาความคิด (Jigsaw) ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาที่ครูกำหนดให้สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มประจำจะได้รับมอบหมายให้ศึกษาเนื้อหาที่แตกต่างกันตามความเหมาะสม ผู้เรียนที่ศึกษาเนื้อหาเดียวกันจากทุกกลุ่มรวมกันเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อร่วมกันศึกษาเนื้อหาจนเข้าใจ แล้วหาวิธีอธิบายให้เพื่อนในกลุ่มประจำของตนฟัง กลับเข้ากลุ่มประจำเพื่อเล่าเรื่องที่ตนศึกษาให้เพื่อนฟัง เมื่อทุกคนเล่าเรื่องที่ตนศึกษาจบแล้ว จึงให้สมาชิกคนหนึ่งสรุปเนื้อหาของสมาชิกทุกคนเข้าด้วยกัน ครูทดสอบความเข้าใจและให้รางวัล

๒.๖ กลุ่มร่วมมือ (Co-op Co-op) สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มย่อยจะได้รับมอบหมาย ให้ศึกษาเนื้อหา หรือทำกิจกรรมที่ต่างกัน ทำเสร็จแล้วจึงนำผลงานมารวมกันเป็นงานกลุ่ม เพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพ ควรอ่านทบทวนและตรวจแก้ไขภาษานำผลงานกลุ่มเสนอต่อชั้นเรียน

๒.๗ การร่วมมือกันแข่งขัน (The Games Tournament) ครูแบ่งผู้เรียนเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ และกลุ่มที่ ๒ เป็นกลุ่มแข่งขัน สมาชิกในกลุ่มทั้ง ๒ ต้องมีจำนวนเท่ากัน กลุ่มที่ ๓ เป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญหรือกลุ่มผู้ตัดสิน ทุกกลุ่มต้องศึกษาเนื้อหาให้เข้าใจ สมาชิกกลุ่มแข่งขันแต่ละคนต้องเขียนคำถามมอบให้กลุ่มผู้ตัดสิน โดยไม่ต้องให้คำ

ตอบ กลุ่มแข่งขันแต่ละกลุ่มจะติวข้อสอบให้กับเพื่อนของตน เมื่อถึงเวลาแข่งขัน ผู้ตัดสินอธิบายกติกา และเรียกตัวแทนของกลุ่มแข่งขันออกมาทีละคน หรือมากกว่านั้น ตามความเหมาะสม เมื่อสิ้นสุดการแข่งขัน กลุ่มที่ได้คะแนนสูงกว่าเป็นผู้ชนะ

๒.๘ ร่วมกันคิด (Numbered Heads Together) เริ่มจากครูถามคำถาม เปิดโอกาสให้นักเรียน แต่ละกลุ่มช่วยกันคิดหาคำตอบ จากนั้นครูจึงเรียกให้นักเรียนคนใดคนหนึ่งจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือทุก ๆ กลุ่มตอบคำถาม เป็นวิธีการที่นิยมใช้ในการทบทวนหรือตรวจสอบความเข้าใจ

๓. การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ (Constructivist) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องแสวงหาความรู้ และสร้างความรู้ความเข้าใจขึ้นด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้ จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ ๆ แล้วนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยง ตรวจสอบกับสิ่งใหม่ ๆ

แนวคิดของการเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ก็คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการสรรค์สร้างความรู้ ความรู้เดิมเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ และคุณภาพของการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ ประกอบด้วยสาระสำคัญ ๕ ประการ คือ (บุญเชิด ภิญโญนนตพงษ์ : ๒๕๔๐)

๑. การสอนของครู คือการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียนสรรค์สร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นโดยตัวนักเรียนเอง

๒. การเรียนรู้เป็นกระบวนการสรรค์สร้างความคิดรวบยอด ทฤษฎี และแบบจำลองขึ้นใหม่ของแต่ละบุคคล

๓. ครูช่วยนักเรียนสรรค์สร้างความรู้ความเข้าใจใหม่ ช่วยผู้เรียนสรรค์สร้างความรู้ความคิดรวบยอดที่ยังไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์ขึ้น

๔. ครูช่วยผู้เรียนตรวจสอบความเข้าใจโดยพิจารณาว่าความคิดรวบยอดที่เกิดขึ้นได้ประสานกันเป็นระเบียบ เป็นโครงสร้างความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในบริบททางสังคมได้เพียงใด

๕. ครูช่วยผู้เรียนสร้างแผนผังความคิด โดยให้นักเรียนนำความรู้ ความคิดรวบยอดที่สร้างขึ้นมากลี่ยาร่วมกันเป็นกลุ่ม แล้วจึงทำเป็นแผนผังความคิด

ถ้าจะนำแนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ไปปฏิบัติจริงในห้องเรียน ครู ควรจัดรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้เป็น ๕ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ปฐมนิเทศ ครูให้โอกาสผู้เรียนสร้างจุดมุ่งหมายและแรงจูงใจในการเรียนรู้เนื้อหาที่กำหนด

๒. ทำความเข้าใจ ให้ผู้เรียนทำความเข้าใจเกี่ยวกับหัวข้อของบทเรียนให้ชัดเจน โดยใช้กิจกรรมที่หลากหลาย

๓. จัดโครงสร้างแนวความคิดใหม่ ผู้เรียนศึกษาแนวคิดให้กระจ่าง แล้วร่วมกันสร้างแนวความคิดขึ้นใหม่ แล้วประเมินแนวความคิดใหม่

๔. การนำแนวความคิดไปใช้ ผู้เรียนนำแนวความคิดของตนไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่คุ้นเคยและไม่คุ้นเคย

๕. การทบทวน นักเรียนแสดงความคิดเห็นว่าแนวคิดของตนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ข้อควรระวังในการนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติ

๑. การนำวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้ ต้องคำนึงถึงหลักการและความมุ่งหมายควบคู่กันไปเสมอ

๒. อย่าตีกรอบแบบโดยลืมหาสาระ เทคนิคการสอนคือรูปแบบ สาระคือการมุ่งให้ผู้เรียนเก่ง ดี มีสุข มีประโยชน์ต่อสังคม

๓. เนื้อหาต่างกัน ผู้เรียนต่างกัน สภาพแวดล้อมต่างกัน อาจต้องใช้เทคนิคที่ต่างกัน ไม่มีเทคนิคใดที่ใช้ได้ทุกสถานการณ์

๔. การนำวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนแต่ละครั้ง อาจต้องผสมผสานกันหลาย ๆ เทคนิค

๕. การพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ต้องกระทำทั้งระบบ คือต้องปรับทั้งวิธีสอน สภาพแวดล้อมทางการเรียน ให้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบการแนะแนว และจิตวิทยา และระบบวัดผลประเมินผล

เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่นำเสนอไปแล้วนั้น เป็นเพียงตัวอย่างที่ครูสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน และเมื่อครูได้เริ่มใช้ไปรายหนึ่งแล้ว ครูผู้สอนย่อมจะพัฒนาเทคนิควิธีเรียนวิธีสอนแบบมีส่วนร่วมขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการเฉพาะ

ของตนเอง ครูอาจนำเอาวิธีการที่ตนได้ค้นคิดไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนครู และนำไปสู่
การเผยแพร่เป็นนวัตกรรมทางการศึกษาไทยในโอกาสต่อไป

เอกสารอ้างอิง

บุญเชิด ภิญโญนันตพงษ์ “การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้” ใน ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม : ต้นแบบการเรียนรู้ทางด้านหลักทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๐.

ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ “กระบวนการกลุ่ม” ใน ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม : ต้นแบบการเรียนรู้ทางด้านหลักทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๐.

สุมณฑา พรหมบุญ “การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” ใน ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม : ต้นแบบการเรียนรู้ทางด้านหลักทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๐.

อรพรรณ พรสีมา “การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ” ใน ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม : ต้นแบบการเรียนรู้ทางด้านหลักทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๐.

ผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร. สุมณฑา พรหมบุญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อรพรรณ พรสีมา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

การเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด

ทศนา เขมมณี

พิมพ์พันธ์ เฉลิมกุล

ศิริชัย กาญจนวาสี

ศรินทร์ วิทยะสิรินันท์

นวลจิตต์ เขวกิรติพงศ์

ความสำคัญของเรื่องการคิดและการสอนเพื่อพัฒนากระบวนการคิด

ปัจจุบันเรื่องของ “การคิด” และ “การสอนคิด” เป็นเรื่องที่จัดว่าสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาเพื่อให้ได้คุณภาพสูง ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกหันมาศึกษาและเน้นในเรื่องของการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้านสติปัญญา คุณธรรมและการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ การพัฒนาด้านสติปัญญา เป็นด้านที่มักได้รับความเอาใจใส่สูงสุด เนื่องจากเป็นด้านที่เห็นผลเด่นชัด ผู้เรียนที่มีความรู้ความสามารถสูง มักจะได้รับการยอมรับและได้รับโอกาสที่ดีกว่าผู้มีความรู้ความสามารถต่ำกว่า และเป็นที่เข้าใจกันว่า ความรู้ความสามารถนี้สามารถวัด และประเมินกันได้ด้วยปริมาณความรู้ที่ผู้เรียนสามารถตอบในการทดสอบต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในสองทศวรรษที่ผ่านมา วงการศึกษาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศต่างก็ได้ค้นพบว่า การพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียนยังทำได้ในขอบเขตที่จำกัด และยังไม่ถึงเป้าหมายสูงสุดที่ต้องการ ในประเทศอเมริกามีผลการวิจัยนับเป็นร้อย ๆ เรื่องที่บ่งชี้ว่า ในการสอบวิชาต่าง ๆ ผู้เรียนมักสามารถทำได้ดีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทักษะขั้นพื้นฐาน แต่เมื่อมาถึงส่วนที่ต้องใช้ความคิดและเหตุผล ผู้เรียนยังไม่สามารถทำได้ดี เช่น นักเรียนอเมริกันสามารถคิดคำนวณได้ แต่ไม่สามารถใช้เหตุผลในการแก้โจทย์ปัญหาได้ นักเรียนสามารถเขียนประโยคได้ถูกต้อง แต่ไม่สามารถเขียนโต้แย้งได้ เช่นนี้เป็นต้น (Paul, ๑๙๙๓) สำหรับในประเทศไทยนั้นก็เช่นกัน วงการศึกษาไทยได้มีความเคลื่อนไหวในเรื่องของการคิดนี้มาหลายปีแล้ว ซึ่งทำให้เกิดแนวความคิดที่นำมาใช้ในการสอนหลายเรื่อง อาทิเช่น แนวความคิดเรื่องการสอนให้ “คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น” และการสอนให้คิดตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งได้แก่ “การคิดอย่างถูกวิธีตามหลักโยนิโสมนสิการ” เป็นต้น แต่แนวคิดเหล่านั้นยังไม่ได้มีการนำไปใช้อย่างกว้างขวาง และปัญหาคุณภาพด้านการคิดขั้นสูง ก็ยังมีอยู่เรื่อยมา ดังนั้นเมื่อมีนโยบายการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้น การมุ่งเน้นการ

ปฏิรูปการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพด้านกระบวนการคิด จึงนับเป็นกระบวนการสำคัญที่จำเป็นต้องเร่งปรับปรุงและพัฒนากันอย่างจริงจัง

การสอนกระบวนการคิด หรือการสอนให้ผู้เรียนคิดเป็น ยังเป็นเรื่องที่มีความคลุมเครืออยู่มาก เนื่องจากกระบวนการคิดนั้น ไม่ได้มีลักษณะเป็นเนื้อหาที่ครูจะสามารถเห็นได้ง่าย และสามารถนำไปสอนได้ง่าย การคิดมีลักษณะเป็นกระบวนการ ดังนั้นการสอนจึงต้องเป็นการสอนกระบวนการด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้สอนกระบวนการคิดจะต้องมีความเข้าใจว่ากระบวนการคิดนั้นมีลักษณะอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และประกอบไปด้วยอะไรบ้าง

ทฤษฎี หลักการ และแนวคิดเกี่ยวกับ “การคิด” จากต่างประเทศ

มีนักคิดนักจิตวิทยา และนักวิชาการจากต่างประเทศจำนวนมากที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการคิด ทฤษฎี หลักการ และแนวคิดที่สำคัญ ๆ ในเรื่องนี้มีดังนี้ (ทิสนา เขมมณี, ๒๕๔๐)

✧ เลวิน (Lewin) นักทฤษฎีกลุ่มเกสตัลต์ (Gestalt) เชื่อว่า ความคิดของบุคคลเกิดจากการรับรู้สิ่งเร้า ซึ่งบุคคลมักรับรู้ในลักษณะภาพรวมหรือส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย

✧ บลูม (Bloom, ๑๙๖๑) ได้จำแนกการรู้ (Cognition) ออกเป็น ๕ ชั้น ได้แก่ การรู้ขั้นความรู้ การรู้ขั้นเข้าใจ การรู้ขั้นวิเคราะห์ การรู้ขั้นสังเคราะห์ และการรู้ขั้นประเมิน

✧ ทอเรนซ์ (Torrance, ๑๙๖๒) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ ว่าประกอบไปด้วย ความคล่องแคล่วในการคิด (Fluency) ความยืดหยุ่นในการคิด (Flexibility) และความคิดริเริ่มในการคิด (Originality)

✧ ออซูเบล (Ausubel, ๑๙๖๓) อธิบายว่า การเรียนรู้ที่มีความหมาย (Meaningful Verbal Learning) จะเกิดขึ้นได้ หากการเรียนรู้สามารถเชื่อมโยงกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีมาก่อน ดังนั้น การให้กรอบความคิดแก่ผู้เรียนก่อนการสอนเนื้อหาสาระใด ๆ จะช่วยเป็นสะพานหรือโครงสร้างที่ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหา/สิ่งที่เรียนใหม่ไปเชื่อมโยงยึดเกาะได้ ทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีความหมาย

✧ เพียเจต์ (Piaget, ๑๙๖๔) ได้อธิบายพัฒนาการทางสติปัญญาว่าเป็นผลเนื่องมาจากการปะทะสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม โดยบุคคลพยายามปรับตัวโดยใช้กระบวนการดูดซึม (Assimilation) และกระบวนการปรับให้เหมาะสม (Accommodation)

โดยการพยายามปรับความรู้ ความคิดเดิมกับสิ่งแวดลอมใหม่ ซึ่งทำให้นักลอยู่ในภาวะสมดุล สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดลอมได้ กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการพัฒนาโครงสร้างทางสติปัญญาของบุคคล

✧ บรุนเนอร์ (Bruner, ๑๙๖๕) กล่าวว่า เด็กเริ่มต้นเรียนรู้จากการกระทำ ต่อไปจึงจะสามารถจินตนาการ สร้างภาพในใจหรือในความคิดขึ้นได้ แล้วจึงถึงขั้นการคิดและเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรม

✧ กานเย (Gagne, ๑๙๖๕) ได้อธิบายว่าผลการเรียนรู้ของมนุษย์มี ๕ ประเภท ได้แก่

๑) ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skills) ซึ่งประกอบด้วยทักษะย่อย ๔ ระดับ คือ การจำแนกแยกแยะ การสร้างความคิดรวบยอด การสร้างกฎ และการสร้างกระบวนการหรือกฎขั้นสูง

๒) กลวิธีในการเรียนรู้ (Cognitive Strategies) ซึ่งประกอบด้วยกลวิธีการใส่ใจ การรับและทำความเข้าใจข้อมูล การดึงความรู้จากความทรงจำ การแก้ปัญหา และกลวิธีการคิด

๓. ภาษา (Verbal Information)

๔. ทักษะการเคลื่อนไหว (Motor Skills)

๕. เจตคติ (Attitudes)

✧ กิลฟอร์ด (Guilford, 1967) ได้อธิบายว่าความสามารถทางสมองของมนุษย์ประกอบด้วยมิติ 3 มิติ คือ

๑. ด้านเนื้อหา (Contents) หมายถึง วัตถุ/ข้อมูลที่ใช้เป็นสื่อก่อให้เกิดความคิด ซึ่งมีหลายรูปแบบ เช่น อาจเป็นภาพ เสียง สัญลักษณ์ ภาษา และพฤติกรรม

๒. มิติด้านปฏิบัติการ (Operations) หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่บุคคลใช้ในการคิด ซึ่งได้แก่ การรับรู้และเข้าใจ (Cognition) การจำ การคิดแบบเอนกนัย การคิดแบบเอกนัย และการประเมินค่า

๓. มิติด้านผลผลิต (Products) หมายถึง ผลของการคิด ซึ่งอาจมีลักษณะเป็นหน่วย (Unit) เป็นกลุ่มหรือพวกของสิ่งต่าง ๆ (Classes) เป็นความสัมพันธ์ (Relation) เป็นระบบ (System) เป็นการแปลงรูป (Transformation) และการประยุกต์ (Implication)

ความสามารถทางการคิดของบุคคล เป็นผลจากการผสมผสานมิติด้านเนื้อหา และด้านปฏิบัติการเข้าด้วยกัน

✧ ลิปแมน และคณะ (Lipman, ๑๙๘๑) ได้นำเสนอแนวคิดในการสอนคิดผ่านทางการสอนปรัชญา (Teaching Philosophy) โดยมีความเชื่อว่า ความคิดเชิงปรัชญาเป็นสิ่งที่ขาดแคลนมากในปัจจุบัน เราจำเป็นต้องสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Inquiry) ที่ผู้คนสามารถร่วมสนทนากันเพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจทางการคิด ปรัชญาเป็นวิชาที่จะช่วยเตรียมให้เด็กฝึกฝนการคิด

✧ คลอสไมเออร์ (Klausmair, ๑๙๘๕) ได้อธิบายกระบวนการคิดโดยใช้ทฤษฎีการประมวลผลข้อมูล (Information Processing) ว่า การคิดมีลักษณะเหมือนการทำงานของคอมพิวเตอร์ คือ มีการนำข้อมูลเข้าไป (Input) ผ่านตัวปฏิบัติการ (Processor) แล้วจึงส่งผลออกมา (Output) กระบวนการคิดของมนุษย์มีการรับข้อมูล มีการจัดกระทำและแปลงข้อมูลที่รับมา มีการเก็บรักษาข้อมูล และมีการนำข้อมูลออกมาใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ กระบวนการเกิดขึ้นในสมองไม่สามารถสังเกตได้โดยตรง แต่สามารถศึกษาได้จากการอ้างอิง หรือการคาดคะเนกระบวนการนั้น

✧ สเติร์นเบิร์ก (Sternberg, ๑๙๘๕) ได้เสนอทฤษฎีสามศร (Triarchic Theory) ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎีย่อย 3 ส่วน คือ ทฤษฎีย่อยด้านบริบทสังคม (Contextual Subtheory) ซึ่งอธิบายถึงความสามารถทางสติปัญญาที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบุคคล และทฤษฎีย่อยด้านประสบการณ์ (Experiential Subtheory) ซึ่งอธิบายถึงผลของประสบการณ์ที่มีต่อความสามารถทางปัญญา รวมทั้งทฤษฎีย่อยด้านกระบวนการคิด (Componential Subtheory) ซึ่งเป็นความสามารถทางสติปัญญาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการคิด

✧ ปรัชญาการสร้างความรู้ (Constructivism) อธิบายว่า การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในบุคคล บุคคลเป็นผู้สร้าง (Construct) ความรู้จากการสัมผัสสิ่งที่พบเห็นกับความรู้ ความเข้าใจที่มีอยู่เดิม เกิดเป็นโครงสร้างทางปัญญา (Cognitive Structure)

✧ การ์ดเนอร์ (Gardner, ๑๙๘๓) เป็นผู้บุกเบิกแนวคิดใหม่เกี่ยวกับสติปัญญาของมนุษย์ คือ ทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ซึ่งแต่เดิม ทฤษฎีทางสติปัญญามักกล่าวถึงความสามารถเพียงหนึ่งหรือสองด้าน แต่การ์ดเนอร์เสนอไว้ถึง ๘ ด้าน ได้แก่ ด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ ด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะและ

คณิตศาสตร์ ด้านภาษา ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านการสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้านการเข้าใจตนเอง และด้านความเข้าใจในธรรมชาติ

แนวทางการพัฒนาการคิด จากต่างประเทศ

ได้มีผู้เสนอแนวคิดและแนวทางในการพัฒนาการคิดไว้มากมายไม่น้อย อาทิเช่น

✧ เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน (Edward De Bono, ๑๙๓๓) ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาการคิดไว้มากมาย เช่น การพัฒนาการคิดโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป การใช้เทคนิคหมวก ๖ ใบ เป็นต้น

✧ ศูนย์พัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Center for Critical Thinking, Sonoma State University, ๑๙๙๖) ได้พัฒนาคู่มือการสอนเพื่อพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณสำหรับการสอนในโรงเรียนทุกระดับ และยังได้ผลิตสื่อประเภทเทปเสียงบรรยาย และวีดิทัศน์ ขึ้นเป็นจำนวนมาก

✧ มีนักศึกษาจำนวนหลายท่านได้พัฒนารูปแบบการสอนที่เน้นการพัฒนากระบวนการคิดขึ้นหลายรูปแบบ เช่น จอยซ์และเวลล์ (Joyce and Weil) เอนนิส (Ennis) และวิลเลียมส์ (Williams) เป็นต้น

หลักการ และแนวคิดของไทย

✧ พระธรรมปิฎก (๒๕๓๙) ได้นำเสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาและการสอนตามหลักพุทธธรรม ซึ่งครอบคลุมในเรื่องการพัฒนาปัญญา และการคิดไว้มากมาย และได้มีนักการศึกษาไทยนำแนวคิดเหล่านี้มาประยุกต์ใช้เป็นรูปแบบ กระบวนการ และเทคนิคในการสอน ทำให้ประเทศไทยมีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มากขึ้น

หลักการ และแนวคิด ตามหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา และการสอนที่พระธรรมปิฎกได้เผยแพร่ที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

แนวคิดพื้นฐาน

๑. ความสุขของมนุษย์เกิดจากการรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น
๒. การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง คือการรู้จักคิดเป็น พุคเป็น และทำเป็น
๓. การคิดเป็นหรือการคิดอย่างถูกต้องเป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิตทั้งหมด ทำหน้าที่ชี้แนะและควบคุมการกระทำ การคิดจะเริ่มเข้ามามีบทบาทเมื่อมนุษย์ได้รับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีอยู่มาก หากคิดเป็นหรือคิดดีก็จะเกิดการเลือกรับเป็นหรือเลือกรับแต่สิ่งที่ดี ๆ เมื่อรับมาแล้วก็จะเกิดการคิด ตีความเชื่อมโยงและตอบสนองออกมา

เป็นการกระทำ ในขั้นตอนนี้จะมีสิ่งปรุงแต่งความคิดเข้ามา ได้แก่ อารมณ์ชอบ ชัง คติ และอคติต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการคิดตีความเชื่อมโยงและการกระทำ ถ้าคิดเป็นคิดโดยรู้ถึง สิ่งปรุงแต่งต่าง ๆ นั้นก็จะสามารถบริหารการกระทำอย่างเหมาะสมได้

๔. กระบวนการคิดเป็น เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ฝึกฝนได้โดยกระบวนการที่เรียกว่า การศึกษาหรือสิกขา การพัฒนานั้นเรียกว่า การพัฒนาสัมมาทิฐิ ผลที่ได้คือมรรคหรือ การกระทำที่ดีงาม

๕. แก่นแท้ของการศึกษา คือการพัฒนาปัญญาของตนเองให้เกิดมีสัมมาทิฐิคือการมีความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น ถิ่นที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิต และครอบครัว

๖. สัมมาทิฐิ ทำให้เกิดการพูดและการกระทำที่ถูกต้องดีงาม สามารถดับทุกข์ และแก้ปัญหาได้

๗. ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ได้มี ๒ ประการคือ

๗.๑ ปัจจัยภายนอก หรือเรียกว่า ปรโตโมสะ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ครู พ่อแม่ เพื่อน สื่อมวลชน ฯลฯ

๗.๒ ปัจจัยภายใน หรือเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การคิดเป็น

๘. การศึกษาทั้งหลายที่จัดกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทำกันอย่างเป็นงานเป็นการ เป็นระบบ ระเบียบ ถือว่าเป็นปรโตโมสะทั้งสิ้น

๙. บุคคลส่วนใหญ่ในโลกจะสามารถพัฒนาตนเองให้ใช้โยนิโสมนสิการอย่าง เดียวไม่ได้ จำเป็นต้องอาศัยปรโตโมสะก่อนในเบื้องต้น

๑๐. โยนิโสมนสิการเรียกได้ว่า คือการคิดเป็น เป็นความสามารถที่บุคคลรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นจากต้นเหตุตลอดทาง จนถึงผลสุดท้ายที่เกิด แยกแยะเรื่องออกให้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริง คิดตามความ สัมพันธ์ที่สืบทอดจากเหตุโดยไม่เอาความรู้สึกอุปทานของตนเองเข้าไปจับหรือเคลือบ คลุม บุคคลนั้นจะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ด้วยวิธีการแห่งปัญญา

๑๑. โยนิโสมนสิการ เป็นองค์ประกอบภายในมีความเกี่ยวข้องกับการฝึกใช้ความ คิดให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดอย่างวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่าง ตื้น ๆ ผิวเผิน เป็นขั้นตอนสำคัญของการสร้างปัญญา ทำใจให้บริสุทธิ์ และเป็นอิสระ ทำ

ให้ทุกคนช่วยตนเองได้ นำไปสู่ความเป็นอิสระไร้ทุกข์ พร้อมด้วยสันติสุขเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๑๒. โยนิโสมนสิการ ไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา มีเป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์

๑๓. โยนิโสมนสิการ มีองค์ประกอบ 4 ส่วนคือ

๑๓.๑ อุบายมนสิการ	คือการคิดอย่างเข้าถึงความจริง
๑๓.๒ ปณมนสิการ	คือการคิดอย่างมีลำดับขั้นตอนไม่สับสน
๑๓.๓ การณมนสิการ	คือการคิดอย่างมีเหตุผล
๑๓.๔ อุปปาทกมนสิการ	คือการคิดอย่างมีเป้าหมาย คิดให้เกิดผล

ไม่ใช่คิดไปเรื่อยเปื่อย

๑๔. ในการดำเนินชีวิต สติเป็นองค์ธรรมที่จำเป็นต้องใช้ในการทำงานทุกอย่าง โยนิโสมนสิการ เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงสติที่ยังไม่เกิดให้ได้เกิด ช่วยให้สติที่เกิดขึ้นแล้วเกิดต่อเนื่องต่อไป

๑๕. กลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการในกระบวนการคิด เมื่อบุคคลรับรู้สิ่งใด ความคิดก็จะพุ่งเข้าสู่ความชอบหรือไม่ชอบทันที นั่นคือสิ่งปรุงแต่ง เนื่องจากบุคคลมีประสบการณ์มาก่อน เรียกสิ่งปรุงแต่งนั้นว่าอวิชชา ในตอนนี้เองที่โยนิโสมนสิการจะเข้าไปสกัดกั้นความคิดนั้นแล้วเป็นตัวนำเอากระบวนการคิดบริสุทธิ์ที่จะพิจารณาตามสถานะตามเหตุปัจจัย เป็นลำดับไม่สับสน มีเหตุผลและเกิดผลได้ (ตามองค์ประกอบทั้งสี่ข้อในข้อ ๑๓) ทำให้คนเป็นนายไม่ใช่ทาสของความคิด เอาความคิดมาใช้แก้ปัญหาได้

๑๖. คนปกติสามารถใช้โยนิโสมนสิการง่าย ๆ ได้โดยการพยายามควบคุมกระแสความคิดให้อยู่ในแนวทางที่ดั่งามตามทางที่เคยได้รับการอบรมสั่งสอนจากกัลยาณมิตรมาก่อนแล้ว และเมื่อพิจารณาเห็นความจริง และรู้ว่าคำแนะนำสั่งสอนนั้นถูกต้องดั่งาม มีประโยชน์ ก็ยังมั่นใจและเกิดศรัทธาขึ้นเอง เกิดเป็นการประสานกันระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน กลายเป็นความหมายของตนเป็นที่พึงแห่งตนได้ ดังนั้นในการสอนเพื่อสร้างศรัทธาจะต้องพยายามให้นักเรียนได้รับรู้ผลและเกิดความตระหนักในผลของการกระทำที่ดี ต้องเร้าให้เกิดการเสริมแรงภายใน

๑๗. กล่าวโดยสรุปกลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ และความสัมพันธ์ระหว่างปรัโตโฆสะกับโยนิโสมนสิการ มีดังนี้

๑๗.๑ โยนิโสมนสิการจะทำงาน ๒ ขั้นตอนคือ รับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอก การรับรู้ด้วยโยนิโสมนสิการจะเป็นการรับรู้อย่างถูกต้อง มีการคิดค้นพิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาเป็นการพิจารณาข้อมูลด้วยสติซึ่งจะเอาไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไป

๑๗.๒ กัลยาณมิตร (ปรโตโมสะที่ดี) และโยนิโสมนสิการเป็นจุดเชื่อมต่อกันระหว่างบุคคลกับโลกหรือสภาพแวดล้อมภายนอก โดยกัลยาณมิตรเชื่อมโยงให้บุคคลติดต่อกับโลกทางสังคมอย่างถูกต้อง และโยนิโสมนสิการเชื่อมต่อบุคคลกับโลกทางจิตใจของตนเองอย่างถูกต้อง

๑๘. วิธีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการมี ๑๐ วิธีคือ

๑๘.๑ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย เป็นวิธีคิดเพื่อให้รู้สภาวะที่เป็นจริง

๑๘.๒ วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ เป็นวิธีคิดเพื่อกำหนดแยกปรากฏการณ์ต่าง ๆ ออกเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมและสิ่งที่ป็นนามธรรม

๑๘.๓ วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ เป็นวิธีคิดเพื่อให้รู้เท่ากัน คือรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นเอง และดับไปเอง เรียกว่า รู้อนิจจัง และรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นมาเองไม่มีใครบังคับหรือกำหนดขึ้น เรียกว่า รู้อนัตตา

๑๘.๔ วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ เป็นวิธีคิดแบบแก้ปัญห โดยเริ่มจากตัวปัญหาหรือทุกข์ ทำความเข้าใจให้ชัดเจน สืบค้นสาเหตุ เตรียมแก้ไข วางแผนกำจัดสาเหตุของปัญหา มีวิธีการปฏิบัติ ๕ ขั้นตอน คือ

๑) ทุกข์ - การกำหนดให้รู้สภาพปัญหา

๒) สมุทัย - การกำหนดเหตุแห่งทุกข์เพื่อกำจัด

๓) นิโรธ - การดับทุกข์อย่างมีจุดหมาย ต้องมีการกำหนดว่าจุดหมายที่ต้องการคืออะไร

๔) มรรค - การกำหนดวิธีการในรายละเอียดและปฏิบัติเพื่อกำจัดปัญหา

๑๘.๕ วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ เป็นวิธีคิดให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างหลักการ และความมุ่งหมาย สามารถตอบคำถามได้ว่าทำไมหรือจะทำอย่างนั้นอย่างนี้เพื่ออะไร ทำให้การกระทำมีขอบเขต ไม่เลยเถิด

๑๘.๖ วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการคิดบนพื้นฐานความตระหนักที่ว่าทุกสิ่งในโลกนี้มีทั้งส่วนดีและส่วนด้อย ดังนั้นเมื่อต้องคิดตัดสินใจเลือกเอาของสิ่งใดเพียงอย่างเดียวจะต้องยอมรับส่วนดีของสิ่งที่ไม่ได้เลือกไว้ และไม่มองข้ามโทษหรือข้อบกพร่อง จุดอ่อน จุดเสียของสิ่งที่เลือกไว้ การคิดและมองตามความจริงนี้ ทำให้ไม่ประมาท อาจนำเอาส่วนดีของสิ่งที่ไม่ได้เลือกนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ และสามารถหลีกเลี่ยงหรือโอกาสแก้ไขส่วนเสียบกพร่องที่ติดมากับสิ่งที่เลือกไว้

๑๘.๗ วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดที่สามารถแยกแยะได้ว่าคุณค่าแท้คืออะไร คุณค่าเทียมคืออะไร

คุณค่าแท้ คือคุณค่าของสิ่งมีประโยชน์แก่ร่างกายโดยตรง อาศัยปัญญาตีราคาเป็นคุณค่าสนองปัญญา

คุณค่าเทียม คือคุณค่าพอกเสริมสิ่งจำเป็นโดยตรง อาศัยค้นหาตีราคา เป็นคุณค่าสนองค้นหา

วิธีคิดนี้ใช้เพื่อมุ่งให้เกิดความเข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต เพื่อพ้นจากการเป็นทาสของวัตถุ เป็นการเกี่ยวข้องด้วยปัญญา มีขอบเขตเหมาะสม

๑๘.๘ วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม เป็นการคิดถึงแต่สิ่งที่ดีมีกุศล เมื่อได้รับประสบการณ์ใด แทนที่จะคิดถึงสิ่งที่ไม่ดีงาม เป็นวิธีคิดที่สกัดกั้น ขัดเกลาค้นหา

๑๘.๙ วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน เป็นวิธีคิดให้ตระหนักถึงสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ในขณะปัจจุบันกำหนดเอาที่ความเกี่ยวข้องกับความเป็นอย่างอยู่ประจำวันเชื่อมโยงต่อกันมาถึงสิ่งที่กำลังรับรู้ กิจกรรมตามหน้าที่หรือการปฏิบัติ โดยมีจุดหมายไม่เพ้อฝันกับอารมณ์ชอบหรือชัง

๑๘.๑๐ วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นการคิดแบบมองให้เห็นความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้านจนครบทุกด้าน ไม่พิจารณาสิ่งใด ๆ เพียงด้านหรือแง่มุมเดียว

แนวทาง รูปแบบ กระบวนการ วิธีการ เทคนิคการสอนและการพัฒนากระบวนการคิดของไทย

ในระยะประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ได้มีนักคิดและนักการศึกษาที่ได้ให้ความสนใจในเรื่องพัฒนาการคิดตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลัง ๆ ได้มีการนำหลักกรรม

ทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการสอน และศึกษาวิจัยกันมากขึ้น ควบคู่ไปกับการนำทฤษฎีและหลักการของต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ จึงทำให้ประเทศไทยได้รูปแบบการสอน กระบวนการสอนและเทคนิคต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาก อาทิเช่น การสอนให้ “คิด เป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น” โดย โกวิท วรพิพัฒน์ “การสอนโดยสร้างศรัทธาและ โยนิโสมนสิการ” โดย สุนน อมรวิวัฒน์ “การสอนความคิด” โดย โกวิท ประวาลพุกษ์ “การสอนทักษะกระบวนการ” โดย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ และ “กระบวนการ คิดเป็นเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย” โดย หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

กรอบความคิดของ “การคิด”

จากการประมวลข้อมูลเกี่ยวกับการคิด พบว่า มีคำที่แสดงถึงลักษณะของการคิด และคำที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความคิดเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น

การสังเกต	คิดผัด-คิดถูก	กระบวนการคิดอย่างวิจารณ์ญาณ
การเปรียบเทียบ	คิดสั้น-คิดยาว/คิดไกล	กระบวนการคิดแก้ปัญหา
การตั้งคำถาม	คิดแคบ-คิดกว้าง	กระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์
การแปลความหมาย	คิดรอบคอบ คิดทบทวน	กระบวนการตัดสินใจ
การตีความ	คิดคล่อง คิดไว	กระบวนการทางวิทยาศาสตร์
การขยายความ	คิดอย่างมีเหตุผล	กระบวนการศึกษาวิจัย
การอ้างอิง	คิดหลากหลาย	กระบวนการปฏิบัติ
การคาดคะเน	คิดละเอียดลออ	
การสรุป	คิดเป็น	
การสร้าง		

ฯลฯ

จะเห็นว่าคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการคิดจำนวนมากนั้น สามารถจัดกลุ่มได้ 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

กลุ่มที่ ๑ เป็นคำที่แสดงออกถึงการกระทำหรือพฤติกรรมซึ่งต้องใช้ความคิด เช่น การสังเกต การเปรียบเทียบ การจำแนกแยกแยะ การขยายความ การแปลความ การตีความ การจัดกลุ่ม/หมวดหมู่ การสรุป ฯลฯ คำต่าง ๆ เหล่านี้แม้จะเป็นพฤติกรรมที่ไม่มีคำว่า

“คิด” อยู่ แต่ก็มี ความหมายของการคิดอยู่ในตัว คำในกลุ่มนี้มีลักษณะของพฤติกรรม/การกระทำที่ชัดเจนหรือค่อนข้างชัดเจนหรือเป็นที่เข้าใจตรงกัน ซึ่งหากบุคคลสามารถทำได้ อย่างชำนาญ ก็จะเรียกกันว่า ทักษะ ดังนั้น ทิศนา ขัมมณี และคณะ (๒๕๔๐) จึงเรียกชื่อคำกลุ่มนี้ว่า **ทักษะการคิด** ทักษะการคิดแต่ละทักษะ จะประกอบไปด้วยพฤติกรรมหรือการกระทำย่อย ๆ มากบ้าง น้อยบ้าง และมักจะมีการจัดลำดับของการกระทำเหล่านั้น ดังนั้นทักษะการคิดจึงเป็นความสามารถของบุคคลในการแสดงพฤติกรรมการคิดซึ่งประกอบไปด้วยการกระทำย่อย ๆ ที่เป็นไปตามลำดับเพื่อให้เกิดเป็นพฤติกรรมการคิดนั้น ๆ การคิดในระดับทักษะมักบ่งชี้ถึงพฤติกรรมการคิดได้ค่อนข้างชัดเจน ทักษะการคิดนี้มี ๓ ระดับ คือ ทักษะการคิดพื้นฐาน (Basic Thinking Skills) ทักษะการคิดที่เป็นแกนสำคัญ (Core Thinking Skills) และทักษะการคิดขั้นสูง (Higher-Ordered Thinking Skills) ทักษะการคิดขั้นสูง มักจะประกอบไปด้วยการกระทำย่อย ๆ และมีขั้นตอนของการกระทำที่มากกว่าทักษะการคิดขั้นต้น ๆ

กลุ่มที่ ๒ เป็นคำที่แสดงลักษณะของการคิด ซึ่งใช้ในลักษณะเป็นคำวิเศษณ์ เช่น คิดกว้าง คิดถูก คิดคล่อง คิดรอบคอบ ซึ่งคำไม่ได้แสดงออกถึงพฤติกรรมหรือการกระทำโดยตรง แต่สามารถแปลความไปถึงพฤติกรรมหรือการกระทำประการใดประการหนึ่งหรือหลายประการรวมกัน เช่น คิดคล่อง มีความหมายถึงพฤติกรรมการบอกความคิดได้จำนวนมาก และในเวลาอย่างรวดเร็ว คิดหลากหลายมีความหมายถึงพฤติกรรมที่สามารถบอกความคิดที่มีลักษณะ/รูปแบบ/ประเภท ที่หลากหลาย คำประเภทนี้ ทิศนา ขัมมณี และคณะ (๒๕๔๐) จึงเรียกว่า **ลักษณะการคิด** ซึ่งหมายถึง การคิดที่มีลักษณะพิเศษเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของการคิดนั้น ๆ ซึ่งลักษณะดังกล่าว ไม่ได้บ่งชี้ถึงพฤติกรรมหรือการกระทำที่ชัดเจน ต้องอาศัยการแปลความและตีความไปถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เมื่อประกอบกันเป็นลำดับขั้นตอนแล้วจะช่วยให้เกิดเป็นลักษณะการคิดนั้น ๆ

กลุ่มที่ ๓ เป็นคำที่แสดงถึง การดำเนินกิจกรรมการคิดอย่างเป็นลำดับขั้นตอนหรือเป็นกระบวนการ ซึ่งจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการคิดนั้น ๆ และในกระบวนการแต่ละขั้นตอน จะต้องอาศัยทักษะการคิดและลักษณะการคิดที่จำเป็นจำนวนมาก อาทิ เช่น กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นต้น กระบวนการคิดเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เฉพาะที่แตกต่างกันและต้องอาศัยความสามารถทางการคิดต่าง ๆ หลายประการมาช่วยให้แต่ละขั้นตอนของกระบวนการ

การสัมฤทธิ์ผล การคิดที่ต้องอาศัยพฤติกรรมหรือการกระทำหรือทักษะจำนวนมากนี้
ทิสนา แชมมณี และคณะ (๒๕๔๐) จัดให้อยู่ในกลุ่มของ กระบวนการคิด เช่น กระบวน
การคิดอย่างมีวิจารณญาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ความคิดที่ผ่านการกลั่นกรองพิจารณา
มาอย่างดีแล้ว กระบวนการคิดจึงประกอบไปด้วยขั้นตอนในการพิจารณากลั่นกรองข้อ
มูล ในขณะที่กระบวนการแก้ปัญหา มีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง หรือ
กระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างผลงานที่ใหม่แตกต่างไปจากเดิม

อันที่จริงแล้ว ทั้งทักษะการคิด ลักษณะการคิด และกระบวนการคิด เมื่อ
วิเคราะห์ละเอียดลงไปแล้ว จะเห็นว่ามีลักษณะร่วมกันคือ ประกอบไปด้วยพฤติกรรม
หรือการกระทำย่อย ๆ หลายพฤติกรรม และมีการเรียงลำดับพฤติกรรมเป็นขั้นตอนที่
สามารถนำไปสู่วัตถุประสงค์ หรือกล่าวอย่างสั้น ๆ ได้ว่ามีลักษณะเป็นขั้นตอนหรือ
กระบวนการเช่นเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันตรงความชัดเจนของคำ และปริมาณและ
ความซับซ้อนของพฤติกรรมหรือการกระทำ ซึ่งหากจะจัดลำดับโดยใช้เกณฑ์ดังกล่าวแล้ว
สามารถจัดได้ว่าทักษะการคิด เป็นการคิดในระดับพื้นฐาน ลักษณะการคิดเป็นการคิดใน
ระดับกลาง และกระบวนการคิดเป็นการคิดในระดับสูง

จากกรอบความคิดดังกล่าว ประกอบกับการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้เกี่ยวกับการ
คิด ทิสนา แชมมณี และคณะ (๒๕๔๐) ได้จัดมิติของการคิดไว้ ๖ ด้าน เพื่อใช้เป็นกรอบ
ความคิดในการพัฒนา ความสามารถทางการคิดของเด็กและเยาวชนต่อไป

มิติของ “การคิด” มี ๖ ด้าน ดังนี้

๑. มิติด้านข้อมูลหรือเนื้อหาที่ใช้ในการคิด
๒. มิติด้านคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด
๓. มิติด้านทักษะการคิด
๔. มิติด้านลักษณะการคิด
๕. มิติด้านกระบวนการคิด
๖. มิติด้านการควบคุมและประเมินการคิดของตน

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับมิติแต่ละด้านนั้น ไม่สามารถกล่าวได้ในที่นี้ทั้งหมด
โดยเฉพาะเกี่ยวกับทักษะการคิดและลักษณะการคิด พบว่ามีผู้ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจน

เกี่ยวกับทักษะการคิดอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ส่วนลักษณะการคิดต่าง ๆ มีคำอธิบายน้อยมาก สำหรับกระบวนการคิดนั้นพบว่า กระบวนการคิดที่มีผู้ศึกษาไว้มากพอสมควร ได้แก่ กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และกระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์

ด้วยเหตุที่ทักษะการคิดและลักษณะการคิด จำนวนมากยังไม่ได้รับการศึกษาวิเคราะห์ และขยายความให้เกิดความชัดเจนอย่างเพียงพอ ความคลุมเครือนี้จึงอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การสอนกระบวนการคิด ซึ่งเป็นการคิดขั้นสูง ไม่บรรลุผล เนื่องจากผู้เรียนยังขาดทักษะขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการพัฒนาความคิดในขั้นสูง ด้วยเหตุนี้ ทิศนา แกมมณี และคณะ (๒๕๔๐) จึงได้ร่วมกันวิเคราะห์ทักษะการคิดแต่ละทักษะ และลักษณะการคิดที่สำคัญแต่ละลักษณะ และเลือกลักษณะการคิดบางประการที่คิดว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ และจำเป็นจะต้องส่งเสริมและฝึกฝนให้ผู้เรียนตั้งแต่ระดับการศึกษาปฐมวัย ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา แล้วจึงนำคำเหล่านั้นมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายและวิธีการในการคิด รวมทั้งกำหนดเกณฑ์ตัดสิน เพื่อใช้ในการประเมินการคิดนั้น ๆ ทั้งนี้ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะทำให้คำที่ใช้กันในลักษณะที่เป็นนามธรรมมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้แนวทางที่ชัดเจนแก่ครูในการสอน ทำให้ครูสามารถสอนได้อย่างชัดเจน ตรงทาง และบรรลุวัตถุประสงค์มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอข้อมูลในที่นี้จะนำเสนอเพียงรายการทักษะการคิด ลักษณะการคิด และกระบวนการคิด ที่ได้คัดเลือกไว้เท่านั้น ไม่สามารถนำเสนอรายละเอียดที่วิเคราะห์ได้ทั้งหมด เนื่องจากรายละเอียดนั้นมีมาก ไม่สามารถบรรจุลงในบทความได้ ท่านผู้อ่านที่สนใจ ที่ประสงค์จะศึกษาและนำไปใช้ สามารถติดต่อขอศึกษารายละเอียดได้ที่ ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ หรือที่คณะผู้เขียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับมิติแต่ละด้านที่สำคัญมีดังนี้

๑. มิติด้านข้อมูลหรือเนื้อหาที่ใช้ในการคิด

ในการคิด บุคคลไม่สามารถคิดโดยไม่มีเนื้อหาของการคิดได้ เฉพาะการคิดเป็นกระบวนการ ในการคิดจึงต้องมีการคิดอะไรควบคู่ไปกับการคิดอย่างไร

ข้อมูลที่ใช้ในการคิดนั้น มีจำนวนมากเกินกว่าที่จะกำหนดหรือบอกได้ โกวิท วรรณพัฒน์ (อ้างถึงในอุ๋นตา นพคุณ) ได้จัดกลุ่มข้อมูลที่มนุษย์ใช้ในการคิดพิจารณาแก้ปัญหาออกเป็น ๓ ด้าน ด้วยกัน คือ

๑. ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง
๒. ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและสิ่งแวดล้อม
๓. ข้อมูลวิชาการ

ในการพิจารณาหาทางแก้ปัญหา บุคคลจะต้องพิจารณาข้อมูลทั้ง ๓ ส่วนควบกันไปอย่างผสมกลมกลืน จนกระทั่งพบทางออกหรือทางเลือกในการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม

๒. มิติด้านคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด

ในการคิดพิจารณาเรื่องใด ๆ โดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ คุณสมบัติส่วนตัวบางประการ มีผลต่อการคิดและคุณภาพของการคิด ตัวอย่างเช่น คนที่มีใจกว้าง ย่อมยินดีที่จะรับฟังข้อมูลจากหลายฝ่าย จึงอาจจะได้ข้อมูลมากกว่าคนที่ไม่รับฟัง ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะมีผลต่อการคิด ช่วยให้การคิดพิจารณาเรื่องต่าง ๆ มีความรอบคอบขึ้น หรือผู้ที่ช่างสงสัย อยากรู้ อยากเห็น มีความใฝ่รู้ย่อมมีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาข้อมูลและค้นหาคำตอบ ซึ่งคุณสมบัตินี้มักจะช่วยส่งเสริมการคิดให้มีคุณภาพขึ้น ดังนั้นคุณภาพของการคิดส่วนหนึ่งจึงยังต้องอาศัยคุณสมบัติส่วนตัวบางประการ แต่ในทำนองเดียวกัน พัฒนาการด้านการคิดของบุคคลก็มักจะมีส่วนย้อนกลับไปพัฒนาคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคลนั้นด้วย

คุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิดที่นักคิด นักจิตวิทยา และนักการศึกษาเห็นพ้องต้องกันมีอยู่หลายประการ ที่สำคัญมากได้แก่ ความเป็นผู้มีใจกว้าง เป็นธรรมชาติ ใฝ่รู้ กระตือรือร้น ช่างวิเคราะห์ผสมผสาน ขยัน ต่อสู้ กล้าเสี่ยง อดทน มีความมั่นใจในตนเอง และน่ารักน่าคบ

๓. มิติด้านทักษะการคิด

ในการคิด บุคคลจำเป็นต้องมีทักษะพื้นฐานหลายประการในการดำเนินการคิด อาทิเช่น ความสามารถในการจำแนกความเหมือนและความต่างของสิ่ง ๒ สิ่งหรือมากกว่า และความสามารถในการจัดกลุ่มของที่มีลักษณะเหมือนกัน นับเป็นทักษะพื้นฐานในการ

สร้างโน้ตเกี่ยวกับสิ่งนั้น ความสามารถในการสังเกต การรวบรวมข้อมูล และการตั้งสมมติฐาน นับเป็นทักษะพื้นฐานในกระบวนการคิดแก้ปัญหา เป็นต้น ทักษะที่นับเป็นทักษะการคิดขั้นพื้นฐานจะมีลักษณะเป็นทักษะย่อย ซึ่งมีกระบวนการหรือขั้นตอนในการคิดไม่มาก ทักษะที่มีกระบวนการหรือขั้นตอนมากและซับซ้อน ส่วนใหญ่จะต้องใช้ทักษะพื้นฐานหลายทักษะผสมผสานกัน ซึ่งจะเรียกกันว่า “ทักษะการคิดขั้นสูง” ทักษะการคิดเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการคิด บุคคลจะคิดได้ดีจำเป็นต้องมีทักษะการคิดที่จำเป็นมาบ้างแล้ว และเช่นเดียวกัน การคิดของบุคคลก็จะมีส่วนส่งผลไปถึงการพัฒนาทักษะการคิดของบุคคลนั้นด้วย โดยทั่ว ๆ ไป มีการจัดทักษะการคิดไว้ ๓ ระดับ ได้แก่

ก. ทักษะการคิดขั้นพื้นฐานที่สำคัญ มีจำนวนมากได้แก่

๑) ทักษะการสื่อสาร ประกอบด้วย

- ทักษะการฟัง	- ทักษะการใช้ความรู้
- ทักษะการจำ	- ทักษะการอธิบาย
- ทักษะการอ่าน	- ทักษะการทำความเข้าใจ
- ทักษะการรับรู้	- ทักษะการบรรยาย
- ทักษะการเก็บความรู้	- ทักษะการพูด
- ทักษะการดึงความรู้	- ทักษะการเขียน
- ทักษะการจำได้	- ทักษะการแสดงออก

๒) ทักษะที่เป็นแกนหรือทักษะขั้นพื้นฐานทั่วไป ได้แก่

- ทักษะการสังเกต	- ทักษะการระบุ
- ทักษะการสำรวจ	- ทักษะการจำแนกความแตกต่าง
- ทักษะการตั้งคำถาม	- ทักษะการจัดลำดับ
- ทักษะการรวบรวมข้อมูล	- ทักษะการเปรียบเทียบ
- ทักษะการจัดหมวดหมู่	- ทักษะการอ้างอิง
- ทักษะการตีความ	- ทักษะการแปลความ
- ทักษะการเชื่อมโยง	- ทักษะการขยายความ
- ทักษะการใช้เหตุผล	- ทักษะการสรุปความ

ข. ทักษะการคิดขั้นสูง ที่สำคัญมีดังนี้

- ทักษะการนิยาม	- ทักษะการวิเคราะห์
- ทักษะการผสมผสาน	- ทักษะการจัดระบบ
- ทักษะการสร้าง	- ทักษะการจัดโครงสร้าง
- ทักษะการปรับโครงสร้าง	- ทักษะการหาแบบแผน
- ทักษะการหาความเชื่อพื้นฐาน	- ทักษะการทำนาย
- ทักษะการตั้งสมมติฐาน	- ทักษะการทดสอบสมมติฐาน
- ทักษะการกำหนดเกณฑ์	- ทักษะการพิสูจน์
- ทักษะการประยุกต์	

๔. มิติด้านลักษณะการคิด

ลักษณะการคิด เป็นประเภทของการคิดที่แสดงลักษณะเฉพาะที่ชัดเจน ลักษณะการคิดแต่ละลักษณะจะอาศัยทักษะพื้นฐานบางประการ หรือหลายประการ ลักษณะการคิดที่ได้เลือกสรรว่ามีความสำคัญ สมควรที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติ มี ๔ ประการ ได้แก่ การคิดคล่อง การคิดหลากหลาย การคิดละเอียด การคิดชัดเจน การคิดอย่างมีเหตุผล การคิดกว้าง การคิดไกล การคิดลึกซึ้ง และการคิดแหวกแนว

๕. มิติด้านกระบวนการคิด

กระบวนการคิด เป็นการคิดที่ประกอบไปด้วยลำดับขั้นตอนในการคิด ซึ่งมีมากบ้าง น้อยบ้าง แล้วแต่ความจำเป็นของการคิดแต่ละลักษณะ และในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินการคิด จำเป็นต้องอาศัยทักษะการคิดทั้งขั้นพื้นฐานและขั้นสูงตามความเหมาะสม กระบวนการคิดที่จำเป็นมากแต่ในขั้นนี้ได้เลือกนำเสนอกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เนื่องจากกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่สำคัญที่ต้องนำไปใช้ในกระบวนการหรือสถานการณ์อื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก เช่น กระบวนการคิดแก้ปัญหา กระบวนการคิดตัดสินใจ กระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กระบวนการวิจัย เป็นต้น

๖. มิติด้านการควบคุมและประเมินการคิดของตนเอง

การควบคุมการรู้คิดของตนเอง หมายถึง การรู้ตัวถึงความคิดของตนเองในการกระทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือการประเมินการคิดของตนเองและใช้ความรู้นั้นในการควบคุมหรือปรับการกระทำของตนเอง การคิดในลักษณะนี้ มีผู้เรียกว่า การคิดอย่างมี

ยุทธศาสตร์หรือ “Strategic Thinking” ซึ่งครอบคลุมการวางแผน การควบคุมกำกับ การกระทำของตนเอง การตรวจสอบความก้าวหน้า และการประเมินผล

มิติด้านการตระหนักรู้ถึงความคิดของตนเองและการสามารถควบคุมและประเมินความคิดของตนเองนี้ นับเป็นมิติสำคัญของการคิดอีกมิติหนึ่ง บุคคลที่มีการตระหนักรู้และประเมินความคิดของตนเองได้ จะสามารถปรับปรุงกระบวนการคิดของตนให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ การพัฒนาความสามารถของผู้เรียนในมิตินี้จะส่งผลต่อความสามารถทางการคิดของผู้เรียนในภาพรวม

ในการคิดใด ๆ ก็ตาม มิติทั้ง ๖ นี้จะปรากฏเกิดขึ้นในกระบวนการคิด ซึ่งหากเกิดขึ้นอย่างครบถ้วน และอย่างมีคุณภาพ ก็จะส่งผลให้การคิดนั้นเกิดคุณภาพตามไปด้วย

จากกรอบความคิดนี้ สามารถอธิบายได้ว่า ในการคิดใด ๆ หากบุคคลมีคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด ก็นับเป็นพื้นฐานและการเริ่มต้นที่ดี การคิดของบุคคลนั้นจะต้องอาศัยทักษะการคิดจำนวนมากเป็นแกนสำคัญ และทักษะการคิดเหล่านั้นจะสามารถไปช่วยพัฒนาลักษณะการคิดแบบต่าง ๆ ที่จำเป็น อาทิเช่น การคิดคล่องหลากหลาย ยืดหยุ่น การคิดละเอียด คิดชัดเจน การคิดถูกทาง คิดกว้าง คิดไกล คิดลึกซึ้ง คิดอย่างมีเหตุผล และคิดแหวกแนว ซึ่งทักษะและลักษณะการคิดดังกล่าว จะไปช่วยพัฒนากระบวนการคิดต่าง ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการตัดสินใจ กระบวนการคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ กระบวนการวิจัย เป็นต้น กลไกของการพัฒนาการคิด จึงควรเริ่มต้นที่การกระตุ้นให้บุคคลได้คิดโดยการพัฒนาทักษะการคิด หากสามารถพัฒนาทักษะการคิดของบุคคลได้ ก็เท่ากับเป็นการเริ่มหมุนแกนของวงล้อทางปัญญา เมื่อแกนหมุนส่วนอื่นก็จะมีการเคลื่อนไหวได้มาก วงล้อทางความคิดก็ย่อมทำงานได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

กรอบความคิดของ “การคิด” ดังกล่าวข้างต้น สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

การสอนเพื่อพัฒนาการคิด

เนื่องจากการพัฒนาการคิดเป็นสิ่งสำคัญ จึงได้มีการค้นหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาความสามารถดังกล่าว ในปี ค.ศ. ๑๙๘๔ ได้มีการประชุมของนักการศึกษาจากประเทศต่าง ๆ ที่ The Wingspread Conference Center in Racine, Wisconsin เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาทักษะการคิดของเด็ก พบว่า แนวทางที่นักการศึกษาใช้ในการดำเนินการวิจัยและทดลองเพื่อพัฒนาการคิดนั้น สามารถสรุปได้ ๓ แนว คือ (เชดส์คัลด์ โฆวาสินธุ์, ๒๕๓๐)

๑. การสอนเพื่อให้คิด (Teaching for Thinking) เป็นการสอนเนื้อหาวิชาการ โดยมีการเสริมหรือปรับเปลี่ยนเพื่อเพิ่มความสามารถในด้านการคิดของเด็ก

๒. การสอนการคิด (Teaching of Thinking) เป็นการสอนที่เน้นเกี่ยวกับกระบวนการทางสมอง ที่นำมาใช้ในการคิดโดยเฉพาะ เป็นการฝึกทักษะการคิด ลักษณะของงานที่นำมาใช้สอนจะไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาการที่เรียนในโรงเรียน แนวทางการสอนจะแตกต่างกันออกไปตามทฤษฎี และความเชื่อพื้นฐานของแต่ละคน ที่นำมาพัฒนาเป็นโปรแกรมการสอน

๓. การสอนเกี่ยวกับการคิด (Teaching about Thinking) เป็นการสอนที่เน้นการใช้ทักษะการคิดเป็นเนื้อหาสาระของการสอน โดยการช่วยเหลือให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจกระบวนการคิดของตนเองเพื่อให้เกิดทักษะการคิดที่เรียกว่า “metacognition” คือ รู้ว่าตนเองรู้อะไร ต้องการรู้อะไร และยังไม่รู้อะไร ตลอดจนสามารถควบคุมและตรวจสอบการคิดของตนเองได้

สำหรับโปรแกรมการสอนเพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดที่จัดสอนในโรงเรียน เท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ โปรแกรมที่มีลักษณะเฉพาะ (Specific Program) ซึ่งเป็นโปรแกรมพิเศษนอกเหนือจากการเรียนปกติ เป็นโปรแกรมที่สร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้างการคิดวิจารณ์โดยเฉพาะ (Institutional Programs to Foster Critical Thinking) กับโปรแกรมที่มีลักษณะทั่วไป (General Program) ซึ่งเป็นโปรแกรมที่ใช้เนื้อหาวิชาในหลักสูตรปกติเป็นสื่อในการพัฒนาทักษะการคิด เป็นการสอนทักษะการคิดในฐานะที่เป็นตัวเสริมวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่มีอยู่ โดยเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของเนื้อหาวิชา

เนื่องจากความพร้อมและสถานการณ์ในการจัดการเรียนการสอนในประเทศไทยมีลักษณะที่หลากหลาย ในที่นี้ จึงจะขอเสนอแนวทางในการสอนเพื่อพัฒนากระบวนการคิดหลาย ๆ แนว เพื่อเป็นตัวเลือกให้แก่ครูและครูเรียนในการนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

แนวที่ ๑ การสอนเพื่อพัฒนาการคิดโดยตรงโดยใช้โปรแกรม สื่อสำเร็จรูป หรือบทเรียน/กิจกรรมสำเร็จรูป

สำหรับครูและโรงเรียนที่สนใจจะพัฒนาความสามารถทางการคิดของนักเรียนเป็นพิเศษและสามารถที่จะจัดหาเวลาและบุคลากรรวมทั้งงบประมาณที่จะดำเนินการได้ สามารถพัฒนาการคิดของเด็กได้โดยใช้โปรแกรมและสื่อสำเร็จรูป รวมทั้งบทเรียน/กิจกรรมสำเร็จรูปที่มีผู้ได้พัฒนาและจัดทำไว้ให้แล้ว อาทิเช่น

๑. The Productive Thinking Program (Covington, Crutchfield Davies & Olton, ๑๙๗๔) ประกอบด้วยบทเรียน ๑๕ บท มีเป้าหมายสอนทักษะการแก้ปัญหาให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลาย

๒. The Ideal Problem Solver (Bransford & Stein, ๑๙๘๔) เป็นโปรแกรมเน้นการแก้ปัญหาประกอบด้วยขั้นตอนการแก้ปัญหา ๕ ขั้นตอนคือ

๑) การระบุปัญหา (Identifying Problems)

๒) การนิยาม (Defining Problems)

๓) การเสนอทางเลือก (Explaining Alternatives)

๔) การวางแผนดำเนินการ (Acting on a plan)

๕) การศึกษาผล (Looking at the Effects)

๓. Feuerstein's Instrumental Enrichment (FIE) (Feuersteinetal; ๑๙๘๐) เรียกโปรแกรมนี้ว่า Mediated Learning Experiences (MLES) เป็นโปรแกรมที่มีกิจกรรมสอนให้ผู้เรียน คือ ครู พ่อแม่ และคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ช่วยให้ผู้เรียนฝึกคิดความหมายและรวบรวมเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปรากฏการณ์ของตนเอง กิจกรรมพื้นฐานของ MLES คือการฝึกให้ผู้เรียนมีความคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดยทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

๔. The CoRT Thinking Materials – CoRT (Cognitive Research Trust) ซึ่งเป็นโปรแกรม ๒ ปี เพื่อพัฒนาทักษะการคิด (Do Bono, ๑๙๗๓) บทเรียนของโปรแกรมนี้นี้ประกอบด้วยการพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการคิดสร้างสรรค์ รวมทั้งทักษะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นบทเรียนที่ใช้ได้ตั้งแต่นักเรียนระดับประถมศึกษาขึ้นไป เป็นโปรแกรมที่ประกอบด้วย หน่วยใหญ่ ๆ รวม ๖ หน่วย

แนวที่ ๒ การสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ โดยใช้รูปแบบ หรือกระบวนการสอนที่เน้นกระบวนการคิด

การสอนเพื่อพัฒนาการคิดในลักษณะนี้เป็นการสอนที่มุ่งสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร แต่เพื่อให้การสอนนั้นเป็นการช่วยพัฒนาความสามารถทางการคิดของผู้เรียนไปในตัว ครูสามารถนำรูปแบบการสอนต่าง ๆ ที่เน้นกระบวนการคิด ซึ่งได้มีผู้ค้นคิด พัฒนา และทดสอบ พิสูจน์แล้วมาใช้เป็นกระบวนการสอน ซึ่งจะช่วยให้ครูสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ทั้งทางด้านเนื้อหาสาระ และการคิดไปพร้อม ๆ กัน รูปแบบหรือกระบวนการสอนที่เน้น/ส่งเสริมกระบวนการคิดมีหลากหลาย ทั้งจากต่างประเทศ และจากนักการศึกษาไทย อาทิ เช่น

รูปแบบ/กระบวนการสอนที่เน้น/ส่งเสริมกระบวนการคิดจากต่างประเทศ

๑. รูปแบบการสอนแบบอุปนัยของจอยส์และเวลล์ (Inductive Thinking)
๒. รูปแบบการสอนแบบซักค้านของจอยส์และเวลล์ (Jurisprudential Inquiry Model)
 ๑. รูปแบบการสอนแบบสืบสวนสอบสวนของจอยส์และเวลล์ (Inquiry Model)
 ๔. รูปแบบการสอนแบบให้มโนทัศน์ล่วงหน้าของจอยส์ (Advance Organizer)
 ๕. รูปแบบการสอนมโนทัศน์ของจอยส์และเวลล์ (Concept Attainment)
 ๖. รูปแบบการสอนเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ตามแนวคิดของวิลเลียมส์
 ๗. การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ของ Center for Critical Thinking, Sonoma State University
 ๘. รูปแบบการสอนของกานเย (Gagne)
 ๙. รูปแบบการคิดอย่างมีวิจารณญาณของเอนนิส (Ennis)
 ๑๐. รูปแบบการคิดแก้ปัญหาอนาคตของทอเรนซ์ (Torrance)

๑๑. กระบวนการคิดวิจารณ์ของเดรสเซล และเมย์ฮิว (Dressel and Mayhew)

๑๒. การพัฒนากระบวนการคิดของเดอบอนโน (Edward De Bono)

ฯลฯ

รูปแบบ/กระบวนการสอนของไทยที่เน้น/ส่งเสริมกระบวนการคิด

๑๓. รูปแบบการสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ โดย สาโรช บัวศรี

๑๔. ระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์ โดย
วีระยุทธ วิเชียรโชติ

๑๕. รูปแบบการสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ โดย สุนน อมรวิวัฒน์

๑๖. รูปแบบการสอนความคิด ค่านิยม จริยธรรม และทักษะ โดย โกวิท
ประवालพฤษ์

๑๗. ทักษะกระบวนการ โดย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

๑๘. กระบวนการวิทยาศาสตร์ โดย สสวท.

๑๙. กระบวนการคิดเป็น โดย โกวิท วรพัฒน์

๒๐. “กระบวนการคิดเป็นเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย” โดย หน่วยศึกษา
นิเทศก์ กรมสามัญศึกษา

๒๑. กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดย เพ็ญพิศุทธิ์ เนกมานุรักษ์

๒๒. กระบวนการเกิดความสำนึกและการเปลี่ยนแปลงความสำนึก โดย เมธี
ปิลันธนาพันธ์

๒๓. รูปแบบการสอนคณิตศาสตร์ตามแนวคิดของทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ โดย
ไพจิตร สะดวกการ

๒๔. สอนให้คิด คิดให้สอน โดย ชาตรี ตำราญ

ฯลฯ

แนวที่ ๓ การสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ โดยพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิด
ลักษณะการคิด และกระบวนการคิด ในกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ

แนวทางที่ ๓ นี้ น่าจะเป็นแนวทางที่ครูสามารถทำได้มากที่สุดและสะดวกที่สุด
เนื่องจากครูสอนเนื้อหาสาระอยู่แล้ว และมีกิจกรรมการสอนอยู่แล้ว เมื่อครูมีความเข้าใจ
เกี่ยวกับการคิดตามกรอบความคิดที่ได้เสนอมาช้าต้น ครูจะสามารถนำความเข้าใจนั้นมา

ใช้ในการปรับกิจกรรมการสอนที่มีอยู่แล้วให้มีลักษณะที่ให้โอกาสผู้เรียนได้พัฒนา ทักษะ การคิด ลักษณะการคิด และกระบวนการคิดที่หลากหลาย

การพัฒนากระบวนการคิดด้วยกลยุทธ์หมุนวงล้อทางปัญญา

จากกรอบความคิดเกี่ยวกับ “การคิด” ที่ได้เสนอไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า “การคิด” มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องที่สำคัญ ๆ อยู่ ๖ ด้าน คือ ด้านคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด ด้านทักษะการคิด ด้านลักษณะการคิด ด้านกระบวนการคิด ด้านการควบคุมและประเมินการคิดของตนเอง และด้านข้อมูลที่ใช้ในการคิด ดังนั้นการพัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีคุณภาพสูงขึ้น จึงสามารถทำได้โดยการพัฒนาองค์ประกอบทั้ง ๖ ด้าน ของผู้เรียนให้มีคุณภาพ ซึ่งจะเห็นได้ว่า แนวทางการพัฒนาการคิด ๓ แนว ที่ได้ให้ไว้ข้างต้น ล้วนเป็นการช่วยส่งเสริมองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งหรือหลายองค์ประกอบให้มีคุณภาพสูงขึ้นทั้งนั้น แต่แนวที่ ๓ จะเป็นแนวที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุดและครูสามารถทำได้มากที่สุดและสะดวกที่สุด เนื่องจากครูสามารถบูรณาการเข้าไปในการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ตามปกติได้ หากครูมีความเข้าใจอย่างแท้จริงในองค์ประกอบทั้ง ๖ ด้านของการคิด และพยายามปลูกกระตุนสมองของผู้เรียนให้มีการเคลื่อนไหว มีการใช้ความคิด ในลักษณะต่าง ๆ ให้มาก ในการเรียนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ โดยใช้แนวทางและเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ผู้เขียนและคณะได้พยายามวิเคราะห์ให้เห็นเป็นรูปธรรม (ผู้สนใจศึกษารายละเอียดได้ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติหรือที่คณะผู้เขียน) และใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในการพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง การใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการกระตุ้นและหมุนวงล้อทางปัญญาหรือสมองของผู้เรียนให้สามารถทำงานในลักษณะต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพนี้ จะสามารถช่วยให้เด็กและเยาวชนของชาติเป็นคนที่มี มองกว้าง คิดไกล และใฝ่รู้ รวมทั้งเป็นผู้มีเหตุผล มีความคิดวิจรรณญาณในการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้ตามความคาดหวังหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษา

การวัดและประเมินความสามารถในการคิด

การวัดความสามารถในการคิด

เราสามารถวัดความสามารถในการคิดได้หลากหลายวิธี แต่ถ้าพิจารณาถึงรูปแบบและแนวทางของการวัดความสามารถในการคิดทั้งในอดีตและปัจจุบัน พอที่จะจำแนกประเภทของการวัดออกเป็น ๒ แนวทางสำคัญ ดังนี้

๑. แนวทางของนักวัดกลุ่มจิตมิติ (Psychometric)

แนวทางการวัดจิตมิตินี้เป็นของกลุ่มนักวัดทางการศึกษาและจิตวิทยาที่พยายามศึกษาและวัดคุณลักษณะภายในของมนุษย์เป็นเวลามากเกือบศตวรรษ เริ่มจากการศึกษาและวัดเชาวน์ปัญญา (Intelligence) และศึกษาโครงสร้างทางสมองของมนุษย์ด้วยความเชื่อว่ามีลักษณะเป็นองค์ประกอบ และมีระดับความสามารถที่แตกต่างกันในแต่ละคนซึ่งสามารถวัดได้โดยใช้แบบสอบถามมาตรฐาน ต่อมาได้ขยายแนวคิดของการวัดความสามารถทางสมองสู่การวัดผลสัมฤทธิ์ บุคลิกภาพ ความถนัด และความสามารถในด้านต่าง ๆ รวมทั้งความสามารถในการคิด

๒. แนวทางของการวัดจากการปฏิบัติจริง (Authentic Performance Measurement)

แนวทางการวัดนี้เป็นทางเลือกใหม่ที่เสนอโดยกลุ่มนักวัดการเรียนรู้ในบริบทที่เป็นธรรมชาติ โดยการเน้นการวัดจากการปฏิบัติในชีวิตจริงหรือคล้ายจริงที่มีคุณค่าต่อตัวผู้ปฏิบัติ มิติของการวัดครอบคลุมทักษะการคิดซับซ้อนในการปฏิบัติงาน ความร่วมมือในการแก้ปัญหา และการประเมินตนเอง เทคนิคการวัด ใช้การสังเกตสภาพงานที่ปฏิบัติ จากการเขียนเรียงความ การแก้ปัญหาในสถานการณ์ที่เหมือนโลกแห่งความเป็นจริงและการรวบรวมงานในแฟ้มรวมผลงานเด่น (Portfolio)

การวัดความสามารถในการคิดตามแนวทางนักวัดกลุ่มจิตมิติ

การวัดความสามารถในการคิดตามแนวทางนักวัดกลุ่มจิตมิติ ส่วนใหญ่สนใจการวัดความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) ซึ่งได้มีการพัฒนาแบบสอบถามอย่างหลากหลาย ในที่นี้จึงขอเสนอการวัดความสามารถในการคิดเป็น ๒ ลักษณะ คือแบบสอบถามมาตรฐานที่ใช้สำหรับวัดความสามารถในการคิด ซึ่งมีผู้สร้างไว้แล้วกับแบบสอบถามสำหรับวัดความสามารถในการคิดที่สามารถสร้างขึ้นใช้เอง

๑. แบบสอบถามมาตรฐานที่ใช้สำหรับวัดความสามารถในการคิด

แบบสอบถามมาตรฐานที่มีผู้สร้างไว้แล้ว สำหรับใช้วัดความสามารถในการคิด สามารถจัดกลุ่มได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ แบบสอบถามการคิดทั่วไป และแบบสอบถามการคิดเฉพาะด้าน (Ennis, ๑๙๘๕; Norris และ Ennis, ๑๙๘๙)

๑.๑ แบบสอบถามการคิดทั่วไป

แบบสอบการคิดทั่วไป เป็นแบบสอบที่มุ่งวัดให้ครอบคลุมความสามารถในการคิด โดยเป็นความคิดที่อยู่บนฐานของการใช้ความรู้ทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นข้อสอบแบบเลือกตอบ (Multiple Choice) แบบสอบมาตรฐานที่ใช้สำหรับวัดความสามารถในการคิดทั่วไปที่สำคัญมีดังนี้

- ๑) Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal
- ๒) Cornell Critical Thinking Test, Level X and Level Z
๓. Ross Test of Higher Cognitive Processes
๔. New Jersey Test of Reasoning Skill
๕. Judgement : Deductive Logic and Assumption Recognition
๖. Test of Enquiry Skills
๗. The Ennis-Weir Critical Thinking Essay Test

๑.๒ แบบสอบความสามารถในการคิด ลักษณะเฉพาะ (Aspect-Specific Critical Thinking Test)

- ๑) Cornell Class Reasoning Test, Form X
๒. Cornell Conditional Reasoning Test, Form X
๓. Logical Reasoning
๔. Test on Appraising Observations

๒. การสร้างแบบวัดการคิดขึ้นใช้เอง

ถ้าแบบสอบมาตรฐานสำหรับการคิดที่มีใช้กันอยู่ทั่วไปไม่สอดคล้องกับเป้าหมายการวัดของท่าน เช่น จุดเน้นที่ต้องการ ขอบเขตความสามารถทางการคิดที่มุ่งวัด หรือกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการใช้แบบสอบถาม เป็นต้น ท่านคงจะต้องหาวิธีสร้างแบบวัดการคิดขึ้นใช้เอง เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการในการวัดของท่านอย่างแท้จริง

๒.๑ หลักการสร้างแบบวัดความสามารถทางการคิด

การคิด (Thinking) เป็นกิจกรรมทางสมองที่เกิดขึ้นตลอดเวลา การคิดที่เราสนใจในที่นี้เป็นการคิดอย่างมีจุดมุ่งหมาย (Directed Thinking) ซึ่งเป็นการคิดที่นำไปสู่เป้าหมายโดยตรง หรือคิดค้นข้อสรุปอันเป็นคำตอบสำหรับตัดสินใจหรือแก้ปัญหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การคิดจึงเป็นความสามารถอย่างหนึ่งทางสมอง การคิดเป็นนามธรรมที่มี

ลักษณะซับซ้อนไม่สามารถมองเห็น ไม่สามารถสังเกต สัมผัสวัดได้โดยตรง จึงต้องอาศัยหลักการวัดทางจิตมิติ (Psychometric) มาช่วยในการวัด

การวัดความสามารถทางการคิดของบุคคล ผู้สร้างเครื่องมือจะต้องมีความรอบรู้ในแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับ “การคิด” เพื่อนำมาเป็นกรอบหรือโครงสร้างของการคิด เมื่อมีการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของโครงสร้าง/องค์ประกอบการคิดแล้ว จะทำให้ได้ตัวชี้วัด หรือลักษณะพฤติกรรมเฉพาะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถบ่งชี้ถึงโครงสร้าง/องค์ประกอบของการคิด จากนั้นจึงเขียนข้อความตามตัวชี้วัด หรือลักษณะพฤติกรรมเฉพาะของแต่ละองค์ประกอบของการคิดนั้น ๆ ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๑

๒.๒ ขั้นตอนการพัฒนาแบบวัดความสามารถทางการคิด

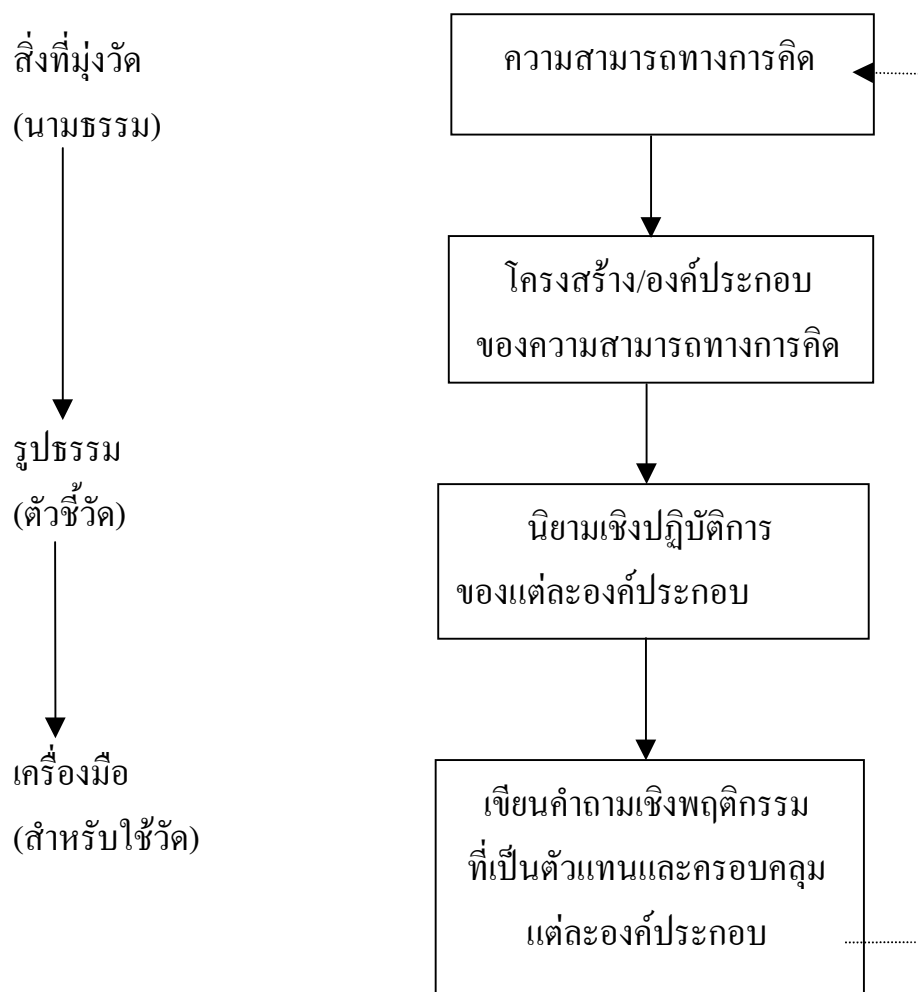
ในการพัฒนาแบบวัดความสามารถทางการคิด มีขั้นตอนการดำเนินการที่สำคัญดังนี้

๑) กำหนดจุดมุ่งหมายของแบบวัด

การสร้างแบบวัดความสามารถทางการคิด ผู้พัฒนาแบบวัดจะต้องพิจารณาจุดมุ่งหมายของการนำแบบวัดไปใช้ด้วยว่า ต้องการวัดความสามารถทางการคิดทั่วไป หรือต้องการวัดความสามารถทางการคิดเฉพาะด้าน (Aspect-Specific) การวัดนั้นมุ่งติดตามความก้าวหน้าของความสามารถทางการคิด (Formative) หรือต้องการเน้นการประเมินผลสรุปรวม (Summative) สำหรับการตัดสินใจ รวมทั้งการแปลผลการวัดนั้น เน้นการเปรียบเทียบกับมาตรฐานของกลุ่ม (Norm-Referenced) หรือต้องการเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้

๒) กำหนดกรอบของการวัดและนิยามเชิงปฏิบัติการ

ผู้พัฒนาแบบวัดควรศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสามารถทางการคิดตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ผู้พัฒนาแบบวัดควรคัดเลือกแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสมกับบริบท

แผนภูมิที่ ๑ หลักการสร้างแบบวัดความสามารถทางการคิด

และจุดมุ่งหมายที่ต้องการเป็นหลักยึด และศึกษาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพื่อกำหนดโครงสร้าง/องค์ประกอบของความสามารถทางการคิดตามทฤษฎีและให้นิยามเชิงปฏิบัติการ (Operational Definition) ของแต่ละองค์ประกอบในเชิงรูปธรรมของพฤติกรรมที่สามารถบ่งชี้ถึงลักษณะของแต่ละองค์ประกอบของการคิดนั้นได้

๓) สร้างผังข้อสอบ (Table of Specification)

การสร้างผังข้อสอบ เป็นการกำหนดเค้าโครงของแบบวัดความสามารถทางการคิดที่ต้องการสร้างให้ครอบคลุมโครงสร้าง/องค์ประกอบใดบ้างตามทฤษฎีและกำหนดว่าแต่ละส่วนมีน้ำหนักความสำคัญมากน้อยเพียงใด ดังตัวอย่างตามตารางที่ ๑

ในกรณีที่ต้องการสร้างแบบวัดความสามารถทางการคิดสำหรับใช้เฉพาะวิชาใดวิชาหนึ่ง ผู้พัฒนาแบบวัดจะต้องกำหนดเนื้อหาของวิชานั้นด้วยว่าจะใช้เนื้อหาใดบ้างที่เหมาะสมจะนำมาใช้วัดความสามารถทางการคิด พร้อมทั้งกำหนดน้ำหนักความสำคัญของแต่ละเนื้อหาในแต่ละองค์ประกอบความสามารถทางการคิด เป็นผังข้อสอบสำหรับนำไปใช้เขียนข้อสอบต่อไป

องค์ประกอบที่ต้องการวัด	น้ำหนัก (%)	จำนวนข้อสอบ
๑. ความสามารถในการพิจารณาความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลและการสังเกต	๒๕	๑๐
๒. ความสามารถในการอุปนัย	๒๕	๑๐
๓. ความสามารถในการนิรนัย	๒๕	๑๐
๔. ความสามารถในการระบุข้อตกลงเบื้องต้น	๒๕	๑๐
รวม	๑๐๐	๔๐

ตารางที่ ๑ ตัวอย่างผังข้อสอบสำหรับแบบวัดความสามารถทางการคิดทั่วไป

ตัวอย่างตารางที่ ๑ แสดงผังข้อสอบสำหรับวัดความสามารถทางการคิดทั่ว ๆ ไป ๔ ด้าน แต่ละด้านมีน้ำหนักความสำคัญเท่ากันคือ ด้านละ ๒๕ % ถ้าเราต้องการสร้างข้อสอบ ๑๐๐ ข้อ แต่ละด้านจะประกอบด้วยข้อสอบ ๒๕ ข้อ ตามสัดส่วนความสำคัญ แต่ถ้าเราต้องการสร้างข้อสอบ ๔๐ ข้อ แต่ละด้านจะประกอบด้วยข้อสอบ ๑๐ ข้อ ตามสัดส่วนความสำคัญที่กำหนดไว้ การกำหนดความยาวของแบบวัดควรพิจารณาให้สอดคล้องกับระยะเวลาที่ต้องการใช้ในการทดสอบ และลักษณะผู้สอบ

๔) เขียนข้อสอบ

กำหนดรูปแบบของการเขียนข้อสอบ ตัวคำถาม ตัวคำตอบ และวิธีการตรวจให้คะแนน เช่น กำหนดว่า ตัวคำถาม เป็นลักษณะสถานการณ์ สภาพปัญหาหรือข้อมูลสั้น ๆ อาจได้มาจากบทความ รายงานต่าง ๆ บทสนทนาที่พบในชีวิตประจำวัน หรืออาจเขียนขึ้นมาเอง ส่วนตัวคำตอบอาจเป็นข้อสรุปของสถานการณ์ หรือปัญหานั้น ๓-๔ ข้อสรุป เพื่อให้ผู้ตอบพิจารณาตัดสินใจข้อสรุปใดน่าเชื่อถือกว่ากัน น่าจะเป็นจริงหรือไม่

เป็นต้น ส่วนการตรวจให้คะแนน มีการกำหนดเกณฑ์การตรวจไว้ เช่น ตอบถูกต้องคำ
เฉลี่ยได้ ๑ คะแนน ถ้าตอบผิดหรือไม่มีตอบให้ ๐ คะแนน เป็นต้น

เมื่อกำหนดรูปแบบของข้อสอบแล้ว ก็ต้องมีร่างข้อสอบตามผังข้อ
สอบที่กำหนดไว้จนครบทุกองค์ประกอบ ภาษาที่ใช้ก็ควรเป็นไปตามหลักการเขียนข้อ
สอบที่ดีโดยทั่วไป แต่สิ่งที่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ได้แก่ การเขียนข้อสอบให้วัดได้
ตรงตามโครงสร้างของการวัด และพยายามหลีกเลี่ยงคำถามที่ทำให้ผู้ตอบสับสนตอบเพื่อ
ให้ดูดีให้ได้

หลังจากร่างข้อสอบเสร็จแล้ว ควรมีการทบทวนข้อสอบถึงความ
เหมาะสมของการวัดและความชัดเจนของภาษาที่ใช้ โดยผู้เขียนข้อสอบเองและผู้ตรวจ
สอบที่มีความเชี่ยวชาญในการสร้างข้อสอบวัดความสามารถในการคิด

๕) นำแบบวัดไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างประชากร หรือกลุ่มใกล้เคียง
นำผลการตอบมาทำการวิเคราะห์คุณภาพ โดยทำการวิเคราะห์ข้อสอบ และวิเคราะห์แบบ
สอบ

วิเคราะห์ข้อสอบเพื่อตรวจสอบคุณภาพของข้อสอบเป็นรายข้อในด้าน
ความยาก (p) และอำนาจจำแนก (r) เพื่อคัดเลือกข้อสอบที่มีความยากพอเหมาะและมี
อำนาจจำแนกสูงไว้ และปรับปรุงข้อที่ไม่เหมาะสม

คัดเลือกข้อสอบที่มีคุณภาพเหมาะสม และ/หรือข้อสอบที่ปรับปรุงแล้ว
ให้ได้จำนวนตามผังข้อสอบเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา และนำไป
ทดลองใช้ใหม่อีกครั้งเพื่อวิเคราะห์แบบสอบในด้านความเที่ยง (Reliability) แบบสอบ
ควรมีความเที่ยงเบื้องต้น อย่างน้อย ๐.๕๐ จึงเหมาะที่จะนำไปใช้ได้ ส่วนการตรวจสอบ
ความตรง (Validity) ของแบบสอบถาม ถ้าสามารถหาเครื่องมือวัดความสามารถทางการ
คิดที่เป็นมาตรฐานสำหรับใช้เปรียบเทียบได้ ก็ควรคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ความตรงตาม
สภาพ (Concurrent Validity) ของการสอบด้วย

๖) นำแบบวัดไปใช้จริง

หลังจากวิเคราะห์คุณภาพของข้อสอบเป็นรายข้อ และวิเคราะห์คุณภาพ
ของแบบสอบทั้งฉบับว่าเป็นไปตามเกณฑ์คุณภาพที่ต้องการแล้ว จึงนำแบบวัดความ
สามารถทางการคิดไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายจริง ในการใช้แบบวัดทุกครั้งควรมีการรายงาน
ค่าความเที่ยง (Reliability) ทุกครั้งก่อนนำผลการวัดไปแปลความหมาย

ขั้นตอนการพัฒนาแบบวัดความสามารถทางการคิด สามารถสรุปเป็น
แผนผังได้ ดังแผนภูมิที่ ๒

บรรณานุกรม

ทิสนา แम्मณีและคณะ. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. ๒๕๔๐

ผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร.ทิสนา แम्मณี รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประถมศึกษา และ
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาหลักสูตรและ
การสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย กาญจนวาสี รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวิจัยการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์พันธ์ เฉชะคุปต์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชามัธยม
ศึกษาและผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวิชาการวิจัย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดร.ศรินทร วิริยะสิรินันท์ อาจารย์ประจำภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดร.นวลจิตต์ เชาวีร์ดิพงษ์ อาจารย์ประจำ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทเวศร์.

การ เรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย :

ศิลปะ ดนตรี กีฬา

สุกรี เจริญสุข

สังคม ทองมี

ธวัชชัย นาควงษ์

ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์

ชาญวิทย์ ผลชีวิน

กวิน กชนทร์เคชา

คณะผู้เชี่ยวชาญของสภาการศึกษาแห่งชาติ โดยมี ศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์ เป็นประธาน ได้มีความเห็นว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตจำเป็นต้องพัฒนาด้านสุนทรียภาพ จึงได้ติดต่อบุคคลที่อยู่ในวงการศึกษาทั้ง ๓ สาขา กล่าวคือ ดนตรี ศิลปะ และกีฬา โดยมีอาจารย์ชาญวิทย์ ผลชีวิน รับผิดชอบด้านการศึกษา อาจารย์ ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์ และอาจารย์สังคม ทองมี รับผิดชอบด้านศิลปะ ส่วน รศ.ดร. ธวัชชัย นาควงษ์ และผู้เขียน รับผิดชอบด้านดนตรี โดยมีหลักการดังต่อไปนี้

หลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพ

เมื่อพูดถึงสุนทรียภาพแล้ว ในบทความฉบับนี้จะหมายถึง ดนตรี ศิลปะ และกีฬา ประกอบด้วยหลักการ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. หลักความเหมือน

๒. หลักความแตกต่าง

๓. หลักความเป็นอัน

หลักการทั้ง ๓ หลักดังกล่าว ในส่วนของความเหมือน ความแตกต่าง และความเป็นอัน มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยกัน คลุกเคล้ากันจนแยกไม่ออก หรือจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้

ดนตรีเป็นเรื่องของความไพเราะของเสียง ต้องอาศัยการเรียนรู้จากความเหมือน ไปสู่ความแตกต่าง และจะต้องอยู่บนความเป็นอัน ที่เป็นเราเหง้าทางวัฒนธรรม

ศิลปะเป็นเรื่องของความงาม ต้องอาศัยการเลียนแบบเพื่อเรียนรู้มาตรฐานของความงาม แล้วนำไปสู่ความเป็นตัวของตัวเอง การเห็นต้องเห็นในสิ่งที่ดี

กีฬาเป็นศิลปะของการเคลื่อนไหว อาศัยการเห็นและการสัมผัสอย่างซึมซับ

ความเหมือนคือ “แม่แบบ” หรือเป้า แบบคือครู เป็นแบบอย่างให้เด็กเรียนรู้ หลักของความเหมือนประกอบด้วยการเลียนแบบและการทำซ้ำ ลูกเลียนแบบจากแม่ (ลูกปูเลียนแบบแม่ปู) ดังคำโบราณที่ว่า “ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น”

การที่นักฟุตบอลชาวบราซิลได้เห็นและได้สัมผัสกับนักฟุตบอลรุ่นปู่ รุ่นพ่อ รุ่นพี่ เรียนรู้ สืบทอด และสั่งสมประสบการณ์กันมาหลายชั่วอายุคนจึงพบว่าเด็กรุ่นใหม่ ชาวบราซิลเล่นฟุตบอลได้อย่างน่าอัศจรรย์ แบบอย่างที่เราเรียนรู้เป็นครูเขา

พิธีกรรมไหว้ครูในสาขางานหมอ (หมอลำ หมอแคน หมอยา หมอดู หมอดำเย หมอนวด หมอความ หมอผี หมอขวัญ ฯลฯ) และสาขางานช่างทั้งหลาย (ช่างสิบหมู่) เพราะหมอและช่างต่างก็มีครูจึงต้องทำพิธีไหว้ครู เขาเชื่อว่า “จงเชิดชูบูชาครูของเจ้า วิญญาณของครูจะปกป้องรักษาเจ้า”

ความแตกต่าง เป็นความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงจากความจำเจ ความรู้สึกที่ เบื่อหน่ายในบรรยากาศและสิ่งที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ความต้องการสิ่งใหม่ ๆ เพื่อ ความมีชีวิตชีวา เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ และอย่างน้อยที่สุดก็เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงให้ เกิดความแตกต่าง

ความเป็นฉัน เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม ความสมบูรณ์ลงตัวของศิลปะและ คนตรีจะต้องตั้งอยู่บนความเป็นฉัน อดความเป็นฉัน และในความเป็นฉันนั้นก็คือราก เหว้าทางวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง

หลักการทั้งสามเป็นหลักการร่วมในการพัฒนาสุนทรียภาพไม่ว่าจะเป็นทาง คนตรี ศิลปะ หรือการกีฬา ซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการนำหลักการดังกล่าวไปใช้ ในการพัฒนาสุนทรียภาพทางด้านดนตรีของเด็กซึ่งในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทาง คนตรีของเด็กนั้น สามารถจัดเป็นขั้นตอนได้ ๕ ลำดับด้วยกันคือ การเลียนแบบ การทำ ซ้ำ การแหกคอก ทางเทวดา และความเป็นฉัน

ก. หลักความเหมือน

ลำดับที่ ๑. การเลียนแบบ

การเลียนแบบเป็นกระบวนการที่เด็กจะต้องได้ยินเสียงดนตรี ได้เห็น และได้สัมผัส แล้วอาศัยการเลียนแบบเพื่อที่จะลอกเลียนให้เหมือนแบบ สิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งใน การเลียนแบบ มีดังนี้

๑.๑ แบบดี เด็กมีโอกาสดูฟัง ได้เห็น ได้สัมผัส เสียงดนตรีที่ดี ครู หรือนักดนตรีที่ดีเป็นตัวอย่างและแบบอย่างที่ดีในทุก ๆ ด้าน แบบเป็นเส้นรอบวงของ กฎเกณฑ์ที่เกิดในใจของเด็กที่เรียนรู้ว่าการกระทำที่เหมือนแบบแล้วถูกต้อง และการ กระทำที่แตกต่างไปจากแบบแล้วไม่ถูกต้อง

ตัวอย่าง การสอนดนตรีโดยวิธี “ต่อเพลง” ครูเป็นผู้สอนปฏิบัติเล่นให้เด็กฟัง ก่อน เมื่อครูเล่นจบก็ให้เด็กปฏิบัติตาม วรรคต่อวรรค

๑.๒ ความประทับใจ แบบที่ดีจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความประทับใจ จำได้ฟังใจ ตรึงใจ และจดจำแบบที่ได้ยิน ได้เห็น ในที่สุดก็นำไปเป็นแบบอย่าง

ตัวอย่าง สร้างประสบการณ์ให้นักเรียนได้ชมการแสดงดนตรีที่ดี ครูแสดงสิ่งที่ดีให้เด็กดู

๑.๓ การเลียนแบบแบบที่จำไว้ฟังใจ ประทับอยู่ในใจ นำมาลอกเลียน แบบทำตามในรูปของการร้องเพลง เล่นดนตรี หรือทำท่าทางประกอบ

ตัวอย่าง การเรียนดนตรีก็ถือลงมือปฏิบัติเล่นดนตรี เรียนดนตรีโดยการ เล่นเครื่องดนตรี

มีสำนวนอยู่ว่า “เป็นความผิดอย่างมหันต์ ที่มีใครสักคนหนึ่งมาเล่าถึง เพลงของ หลวงประดิษฐไพเราะให้ฟัง แต่จะมีคุณอนันต์หากจะให้ได้ฟังหรือเล่นเพลงของ หลวงประดิษฐไพเราะ”

ดังนั้นในการเริ่มต้นเรียนดนตรี ก็คือการเริ่มเรียนจากการเลียนแบบ และการ เลียนให้เหมือนตามแบบได้นั้น เป็นเพียงทฤษฎีบทที่หนึ่งเท่านั้น

หมายเหตุ ครูผู้สอนดนตรีจะต้องมีความรู้ความสามารถทางดนตรี เล่นเครื่อง ดนตรีได้

ลำดับที่ ๒. การทำซ้ำ

การทำซ้ำเป็นการย้ำทักษะเพื่อให้เกิดความแม่นยำ “ไม่เก่งแต่ชำนาญ ไม่เชี่ยวชาญแต่เคยมือ” การทำซ้ำทำให้เกิดความชำนาญ และสามารถควบคุม กำกับ และจัด การ (เล่นเครื่องดนตรี) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในกระบวนการเรียนดนตรี จำเป็นจะ ต้องฝึกด้วยการทำซ้ำ

การฝึกซ้อมบทเพลงโดยการทำซ้ำ ๆ เป็นร้อยเที่ยว พันเที่ยว จนขึ้นใจ หลับตา ก็ทำได้ ทำซ้ำจนนำกลับไปฝึน เมื่อแสดงบนเวทีเพียงครั้งเดียวก็มีความมั่นใจที่จะแสดง ผู้ชมที่เห็นก็ชื่นชม

การฝึกฝนก็คือการทำซ้ำ ทำให้ทุกอย่างมีความสมบูรณ์ ซ้ำจนกระทั่งทำไม่ผิด ทำอีกกี่ครั้งก็ไม่ผิด การทำซ้ำมีเป้าหมายดังนี้

๒.๑ ทำซ้ำให้ท่องจำขึ้นใจ เป็นการทำซ้ำให้เหมือนแบบ ไม่ให้ผิดเพี้ยน หลับตาก็ทำได้

๒.๒ จำทรงเอาไว้ เมื่อทำซ้ำตามแบบได้แล้วจึงท่องจำและทรงเอาไว้ให้ขึ้นใจ จะนำมาทำซ้ำอีกสักกี่ครั้งก็สามารถทำได้ไม่ผิดเพี้ยน

๒.๓ ฝึนเป็นเสียงดนตรี การละเมอเพื่อฝึน เป็นพฤติกรรมที่ตามมาจากการทำซ้ำจนท่องจำขึ้นใจ แล้วเก็บไปฝึน ฝึนเป็นเสียงดนตรี ฝึนว่าได้เล่นดนตรี ฝึนว่าไต่ยืน เสียงดนตรี ฝึนว่ามีคนปรบมือมากมาย ฝึนว่ามีนักดนตรีมาเล่นให้ฟัง ฯลฯ

ตัวอย่าง เพลงทรงพระสุบิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงฝึกซ้อมดนตรีกระทั่งทรงพระสุบิน (นำกลับไปฝึน) เป็นเพลง ซึ่งรู้จักกันเป็นตำนานเรียกกันว่า เพลงทรงพระสุบิน (เพลงนี้มีชื่ออีกหลายชื่อ เช่น บุษลันลอยเลื่อน บุษลันเลื่อนลอยฟ้า สรรเสริญพระบารมี สรรเสริญพระบารมีไทย)

ข. หลักความแตกต่าง

ลำดับที่ ๓. การแหกคอก

การทำซ้ำจนท่องจำขึ้นใจแล้ว ซ้ำจนขึ้นใจ ซ้ำจนเกิดความเบื่อหน่าย จำเจ มีความรู้สึกที่ต้องการเปลี่ยนแปลง ต้องการที่จะแหกคอกออกมา ต้องการความแตกต่าง ต้องการบรรยากาศใหม่

ในกลุ่มผู้ที่มีความคิด “แหกคอก” ทั้งหลายอาจจะมีลักษณะได้ในหลาย ๆ รูปแบบ อาทิ ลักษณะเหมือนกับพวก “หัวล้านนอกครู” หรือเป็นพวก “วัดรอยเท้าครู” บางทีก็เป็นพวก “นอกคอก” แม้แต่กลุ่มที่มีความคิด “หัวก้าวหน้า” หรือ “หัวก้าวหน้า” ก็ตามแต่ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้มอง มองจากมุมมองไหน ในกลุ่มสุดท้ายของพวกแหกคอก (ทางดนตรี/ศิลปะ) อาจจะถูกเรียกว่า “พวกกบถ” กล่าวคือ การปฏิเสธต่อรูปแบบและวิถีทางดั้งเดิมที่มีอยู่ แต่มีการแสวงหาและสร้างแนวทางขึ้นมาใหม่

๓.๑ การด้นตามแบบ “ร้อยเนื้อทำนองเดียว” โดยการด้นเนื้อแต่อาศัยทำนองเดิม ยังมีส่วนหนึ่งส่วนใดของเพลงคงอยู่ และสามารถด้นได้ในบางส่วน เช่น ยังคงรักษาทำนองเพลงไว้เปลี่ยนแปลงเฉพาะเนื้อร้อง ตัวอย่าง เพลง “ลამะลิลา” ลามะลิลา จิ้นต้นอะไรก็ได้ แต่ขอลงท้ายด้วยสระอา หรือเพลง “จุตเทียนเวียนวน” เป็นต้น อาศัยทำนองเดิม แต่เนื้อร้องเปลี่ยนไปได้เรื่อย ๆ

เพลงไทยเดิม เป็นการยึดทำนองเพลงดั้งเดิมเอาไว้ แล้วนำมาใส่เนื้อร้องใหม่ โดยนำเอาคำร้องมาจากวรรณคดีตอนหนึ่งตอนใดที่ประทับใจ ซึ่งอาจจะไม่เกี่ยวกับทำนองเพลงก็ได้

๓.๒ การยึดลูกตกในเพลง (เสียงเดิม) แล้วสร้างทำนองระหว่างกลางของลูกตกขึ้นมาใหม่ ในรูปแบบของดนตรีไทย หรือการยึดคอร์ด (Chord) ของดนตรีสากล แล้วสร้างทำนองให้ตกเสียงที่อยู่ในคอร์ดนั้น ๆ อย่างดนตรีแจ๊ส

ตัวอย่าง เพลงประเภทเพลงเถา เพลงที่แปรทาง (Theme and Variation)

๓.๓ การแสวงหาตัวเอง ผู้เรียนรู้ว่าสิ่งที่เป็นอยู่ ทำอยู่ไม่ใช่ของตัวเอง ไม่เป็นตัวของตัวเอง จึงมีความพยายามที่จะสร้างอะไรขึ้นมาใหม่เพื่อที่จะแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเองบ้าง (ความเป็นฉัน) แม้จะน้อยนิดก็ยังดี เป็นการแสวงหาทิศทางใหม่

ลำดับที่ ๔. ทางเทวดา

ทางเทวดาเป็นทางที่สมบูรณ์ในการสร้างผลงานออกมาให้มีทักษะที่สมบูรณ์ มีความถูกต้องและแม่นยำ การเป็นตัวของตัวเอง สร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาใหม่จนกระทั่ง “มุดโตแตก” หรือ “ด้นได้”

มุดโตคือ ปฏิภาณและไหวพริบทางดนตรี การที่แม่เพลงพ่อเพลงสามารถโต้ตอบกันได้อย่างว่องไวและแตกฉาน ก็เพราะว่ามุดโตได้ ผู้ที่สามารถมุดโตได้จนชำนาญ เรียกกันว่า “มุดโตแตก” หมายถึงความแตกฉานและมีความแม่นยำในตัวเอง

การด้น (Improvisation) หรือจะเรียกให้หรูเป็นภาษาแขกว่า “คีตปฏิภาณ” หรือ “ดุริยปฏิภาณ” หมายถึงความสามารถในการด้นเพลงอย่างฉับพลันทันใด โดยอาศัยความชำนาญ ไม่ต้องคิด สามารถที่จะปฏิบัติได้ทันที

ตำนานทางเทวดา เล่ากันว่า ครูหลวงประดิษฐไพเราะ สอนลูกศิษย์แตกต่างกัน ให้ลูกศิษย์ไม่เหมือนกัน ลูกศิษย์แต่ละคนได้เพลงไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถและฝีมือของลูกศิษย์ ความรู้ที่ครูให้จึงมีรสที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ทางเดี่ยวระนาดเพลง “กราวโน” ศิษย์ระนาดเอกของครูหลวงประดิษฐไพเราะ ได้ทางมาไม่เหมือนกันจึงสร้างความแปลกใจให้กับลูกศิษย์เป็นอย่างมากว่า “ครูได้ทางมาจากไหน” ครูก็ตอบไปว่าเป็น ทางเทวดา สำหรับศิลปินที่มีความสามารถด้นได้หรือมุดโตแตกแล้วจะไม่จนทาง สามารถคิดทางออกมาได้เรื่อย ๆ อย่างแตกฉานและชำนาญโดยไม่ซ้ำกัน

ทางเทวดา จึงเป็นชั้นสูงสุดของฝีมือนักดนตรี

ค. หลักความเป็นฉันท

ลำดับที่ ๕. สุนทรียภาพตั้งอยู่บนรากเหง้าของวัฒนธรรม (ความเป็นฉันท)

วัฒนธรรมอันเป็นหัวใจของงานศิลปะก็คือ ความเป็นฉันท ซึ่งเป็นวิญญาณของคนและผลงาน คนตรีที่ได้แสดงออกมา วัฒนธรรมทางศิลปะมีอยู่ ๒ ระดับด้วยกัน

๕.๑ วัฒนธรรมที่เป็นสันทนภายใน (สันทนสุข) สิ่งที่เป็นครุอยู่ภายใน การเก็บสั่งสมความรู้ ความสามารถที่ทับถมเอาไว้ภายใน เป็นคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เมื่อมีโอกาสสิ่งเหล่านั้นก็จะไหลออกมาภายนอกในรูปแบบของงานศิลปะ แสดงถึงความเป็นฉันท

ศิลปะที่ยิ่งใหญ่ ศิลปินที่ยิ่งใหญ่ ก็คือผู้ที่สามารถแสดงถึงความเป็นฉันทได้อย่างชัดเจน

เด็กไทยทุกคนจะต้อง “อวดความเป็นฉันท” หรือจะเรียกว่า “อวดความเป็นไทย” ทางดนตรีนั้นให้ได้ชัดเจนออกมาทางเสียง กลิ่นอาย วิญญาณทางวัฒนธรรมจะต้องอยู่ในกระบวนการศึกษาของไทย

อย่างไรก็ตาม หลักการที่ยกมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ เป็นเพียงความรู้และประสบการณ์ของคนจำนวนหนึ่งเท่านั้น จะบอกว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องทั้งหมดก็คงไม่ได้ แต่หากได้ใคร่ตรองใช้เป็นพื้นฐานก่อน อาจจะไปสู่พัฒนาการของแนวคิดและทฤษฎีใหม่ ๆ ได้

ผู้เขียนมีความเชื่อว่า แม้ฉันจะไม่เหมือนเขา แต่อย่างน้อยที่สุดฉันก็รู้ตัวว่าฉันแตกต่าง

ผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร. สุกฤษี เจริญสุข รองศาสตราจารย์ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนา
วิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา.

การ เรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย :

การฝึกฝนกาย วาจา ใจ

อำไพ สุจริตกุล

อมรวิรัช นาคทรพร

พิไล แยมงามเหลือ

วัชร ทรัพย์มี

ภิรมย์ ศรีเพชร

ด้วยพลังแห่งกระแสโลกาภิวัตน์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ท่ามกลางเทคโนโลยีที่กระชับการติดต่อสื่อสารระหว่างมวลมนุษยโลก ได้ผลักดันให้คนมีทั้ง การแข่งขันและร่วมมือกันมากขึ้น มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตระหว่างกันสูงขึ้น เด็กไทยของเราอย่าหนีไม่พ้นที่จะต้องเผชิญกับความ เป็นจริงของโลกยุคใหม่ ซึ่งเป็นโลกแห่งข้อมูลข่าวสารหลายรูปแบบ และโลกที่บุคคลและ ชุมชนมีอิสรภาพในการบงการชีวิตของตนสูงขึ้น เขาจึงต้องมีความเป็นตัวของตัวเอง มี “สติ” และ “ปัญญา” เพียงพอที่จะรู้จักแยกแยะสิ่งดีงามจากความชั่วร้าย สิ่งมีประโยชน์จาก สิ่งไร้สาระ เพื่อการครองตนอย่างมีคุณค่า เป็น “พลโลก” ที่ “ทันโลก” เพื่อการ “อยู่ร่วม” และ “อยู่รอด” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อรู้จักหนีปัญหาต่าง ๆ ที่รุมเร้าเด็กไทยในเวลานี้ ไม่ว่า จะเป็นปัญหาหาเสพติด หรือปัญหาค่านิยมของการหาความสนุกทางเพศจากการยั่วเย้าของสิ่ง ต่าง ๆ ในสังคมที่รุมเร้าทำลายเด็กไปมากมาย

โลกในอนาคตจะเป็นโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในทุกวงการ อาชีพ และเป็นโลกที่คนเครียดขึ้นด้วยสภาพการแข่งขันไม่สิ้นสุด เด็ก ๆ จะต้องเรียนรู้ที่จะ ปรับตัวกับโลกแห่งการทำงานยุคใหม่ที่ยังคงต้องอาศัยความขยัน อดออม อดทน และความ ซื่อสัตย์ต่อกันเป็นสัจธรรมและมรรคาสู่ความสำเร็จในทุกวงการอาชีพ มิใช่หลงผิดคิดแต่จะ “มั่งง่าย” และ “รวยลัด” ที่ทำความวิบัติให้คนมาแล้วมากต่อมาก เขาจะต้องรู้หลักในการหา “ที่พึ่งทางใจ” ท่ามกลางความสับสนวุ่นวาย รู้จัก “พอ” ในโลกแห่งวัตถุและการแข่งขัน รู้จักวิถีทางแห่งความ “สุข” และ “สงบ” มีชีวิตที่สอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ เด็ก ๆ ต้องเรียนรู้ที่จะต้องแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติและผืนดิน และคุณภาพชีวิตที่ดีให้ กลับมาอยู่คู่มนุษยชาติอีก

โลกในอนาคตจะเป็นโลกแห่งการผสมผสานทางวัฒนธรรมต่างชาติต่างภาษา เด็กต้องเรียนรู้ที่จะรักเพื่อนมนุษย์ไม่ว่าเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ใด เห็นคุณค่าและประโยชน์จากการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันก็มี “ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม” บนฐานแห่งความรักในความเป็นไทยที่จะช่วยให้เขารู้จักไตร่ตรอง ไม่ใช่วิ่งวุ่นไปกับกระแสวัตถุนิยมและวัฒนธรรมไร้สัญชาติ รู้จักปรับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ตามกระแสโลก โดยยังคงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าแห่งมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของสังคมไทยเอง

นี่คือความหวังที่ตั้งไว้สำหรับเด็กไทยของเรา เราหวังที่จะฟังเด็ก ๆ ของเราให้เป็นการกำลังคนรุ่นใหม่ที่จะนำการพัฒนาแผ่นดินไทยไปในทิศทางที่ถูกต้อง และนี่เองคือ “โจทย์ของการพัฒนานิสัยเด็กไทย” ที่จะต้องสอดคล้องกับความเป็นไปของโลกในอนาคต

คนมีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน

เป้าหมายแห่งการพัฒนาสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ คือการสร้างสมดุลระหว่างความมั่งคั่งทางวัตถุ ความเจริญงอกงามทางจิตใจ และความอาทรต่อธรรมชาติ นี่คือนโยบายของการพัฒนา เราจะต้องเตรียมกำลังคนรุ่นใหม่ของเราให้มีลักษณะนิสัยที่พร้อมและเอื้อต่อการไปสู่เป้าหมายดังกล่าว

เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคใหม่ จำเป็นที่เราต้องกำหนดลักษณะนิสัยดังกล่าวให้ครอบคลุมคุณธรรมและจริยธรรมพื้นฐานที่สำคัญคือ

๑) การมีมารยาทและวิถีแห่งการปฏิบัติตนทางกาย วาจา ใจ ขั้นพื้นฐาน

๒) ความมีสติ สัมปชัญญะเพื่อการครองตน ไม่ถลำไปสู่ความชั่ว

๓) ความมีคุณธรรมที่สำคัญ ได้แก่

- ความมีวินัย รู้ค่าแห่งการมีระเบียบ
- ความกล้าหาญ กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง
- ความกตัญญู รู้คุณบรรพชน รู้คุณคน รู้คุณธรรมชาติ
- ความมีเมตตา รู้จักให้ ยินดีและเป็นสุขกับการให้
- ความอดทน สู้งาน มีความมุ่งมั่นใฝ่ความสำเร็จ
- ความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว
- ความสามัคคี ประนีประนอม รักสันติ
- ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อสังคม
- ความขยันหมั่นเพียร ไม่หวังแต่จะหาทางลัดในชีวิตการทำงาน

- ความเป็นตัวของตัวเอง มั่นใจในตนเอง และรู้จักพึ่งตนเอง
- ความสนใจโดยรู้จักพอ ไม่ฉ้อฉลแสวงหาจนลืมความเป็นมนุษย์
- ความอ่อนน้อม ถ่อมตน ไม่เป็นคนวางก้ำ ขอบมีและใช้อำนาจ

๔. ความรักในเพื่อนมนุษย์

๕. ความรักในธรรมชาติ

กลยุทธ์สร้างลักษณะนิสัย

การสร้างลักษณะนิสัยตามแนวทางนี้ จำเป็นต้องมีการปฏิรูปวิธีการไปมาก การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมเช่นที่ว่านี้ ไม่ใช่การปลูกฝังด้วยการ “จดที่ครูสั่ง ฟังที่ครูพูด” อีกต่อไป แต่จะต้องได้มาด้วยกลยุทธ์การสอนใหม่ ๆ เช่น

๑) เทคนิคการฝึกสติ และสมาธิแบบใหม่ ๆ ที่เข้าถึงรสนิยมของเด็ก

๒) การเรียนรู้ด้วยการเล่น การใช้เกม ละคร และกิจกรรมสนุก ๆ ที่แฝงสาระและแง่คิดทางคุณธรรมจริยธรรม

๓) การเรียนรู้จากชีวิตจริงด้วยกิจกรรมชุมชน กรณีตัวอย่าง การได้วาทีในหัวข้อที่เป็นปัญหาทางคุณธรรมจริยธรรมในชีวิตจริงของเด็ก เช่น เรื่องพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ เป็นต้น

๔) การแนะนำด้วยครูทุกคน มิใช่ปล่อยให้เป็นแต่หน้าที่ของครูแนะนำ ครูทุกคนต้องถือคตินิยมของการเป็นพ่อแม่คนที่สองที่ต้องดูแลเอาใจใส่ นำทางชีวิตที่ดีให้เด็กทุกคน

๕) การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ด้วยการเอาใจใส่เด็กเป็นรายบุคคล การพัฒนา “สมุดรายงานลักษณะนิสัย” ที่จะช่วยให้ครูจับรายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กและสามารถร่วมมือกับผู้ปกครองในการป้องกันแก้ไขปัญหาลักษณะนิสัยของเด็กแต่ละคนได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และทันเวลา

โดยแนวทางนี้ จำเป็นที่ครูทุกคนต้องตระหนักและเข้าใจในบทบาทของตนเองในฐานะ “ผู้นำทางจิตวิญญาณ” ของเด็ก ๆ สามารถหากกลยุทธ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับวัยและรสนิยมของเด็ก เพื่อการปลูกฝังลักษณะนิสัยและคุณธรรมจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูต้องเอาใจใส่พัฒนาลักษณะนิสัยเด็กอย่างจริงจัง จึงจะเป็นปัจจัยของการสร้างเด็กรุ่นใหม่ที่มีความพร้อมทางกาย วาจา ใจ ที่จะเผชิญโลกได้อย่างมั่นคงและผาสุก

องค์ประกอบและขั้นตอนของการฝึกกาย วาจา ใจ เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัย

การฝึกกาย วาจา ใจ เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัยของผู้เรียน มีเป้าหมาย คุณลักษณะที่มุ่งหวังกิจกรรมการฝึก สาระความรู้และประสบการณ์รวมทั้งธรรมะที่ได้ ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

เป้าหมาย	คุณลักษณะที่มุ่งหวัง	กิจกรรมการฝึก	สาระ ความรู้ และประสบการณ์	ธรรมะที่ได้
“คนมีความสุข” เพื่อให้คลายเครียด จากสภาพ แวดล้อมในอนาคตร่มรื่น ด้วยการแข่งขัน	- สุนทรียภาพทางจิตใจ - มีสติ สมาธิ - รู้ฝึกชอบชั่วดี - เชื่อมั่นในตนเอง	- ฝึกกาย วาจา ใจ ตามแนวสติปัฏฐาน - ฝึกกำหนดอิริยาบถ เดินจงกรม นั่งสมาธิ - การประชุมกลุ่ม ๑ แบบ - วนรอบวง - เสี่ยงหิ้งเลือกหนึ่งเดียว - ระดมสมอง	- การทำจิตใจให้สะอาด สงบ สว่าง - ฝึกสติปัฏฐาน - สมาทานศีล สมาทานกัมมัฏฐาน - ฝึกปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐาน - ฝึกทักษะการประชุม : ประมวลความ คิด ตัดสินใจเลือก วางแผนปฏิบัติ	- มีสติ - สมาธิ - รับฝึกชอบ - มีวินัย
“ครอบครัวอบอุ่น” พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น เด็กรับข้อมูลข่าวสารได้เอง อาจถูก ขู่ข่มได้ง่ายขึ้น จำเป็นต้องมีวุฒิ ภาวะเร็ว และรู้จักเลือกสรร แยก แยะชั่วดีเอง	- รับฝึกชอบ - นอบน้อมถ่อมตน - ซื่อสัตย์ - มีสัมมาคารวะ - กรุณารู้คุณ - มีน้ำใจไม่เห็นแก่ตัว	- เกมสี่สหาย - ฟังบรรยายเรื่อง “ความฝันของแผ่นดิน” - การปรับพฤติกรรม ลด ละ เลิก สิ่งไม่พึงปรารถนาของสังคม - ขาดอดคิดอันดับ - เกือบจะเป็นตุ๊ด! - นางฟ้าที่น่ารัง	- ไม่เอาแต่ใจ ไม่เอาตัวรอด รู้จักเกรงใจ - ศึกษาวิสัยทัศน์เกี่ยวกับสังคมไทยที่น่า ปรารถนา - แนวทางการพัฒนาเยาวชน ให้มีคุณ ลักษณะพร้อมที่จะก้าวไปสู่เป้าหมาย ของการพัฒนา - ฝึกเทคนิคการแนะแนวแก่เยาวชน	- ไม่เห็นแก่ตัว - สนใจใฝ่รู้ - ประหยัด - พึ่งตนเอง - เสียสละ
“ชุมชนเข้มแข็ง” ชุมชนมีความสำคัญทั้งด้าน เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ชุมชน จึงควรมีความสามารถปกครองตน เองได้	- จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ - รักวัฒนธรรมท้องถิ่น - รู้จักประนีประนอม - มีสันโดษ รู้จักพอ - เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่	- เกมบัณฑิตสอนอย่างไร - สมบัติผู้ดี และมารยาทชาวพุทธ - เกมสหกรณ์	- ความเห็นแก่ชาติบ้านเมือง - การลดอัตรา ละทิ้ง เลิก อัสมิมานะ - การใช้มธุรสวาที, วาจาภัย - สมบัติผู้ดี ๑๐๐ ข้อ ฝึกกาย วาจา ใจ - การฝึกจิตสำนึก เห็นแก่ส่วนรวม - การเลี้ยงอดคิดทั้ง ๔	- อดทน - ให้อภัย - อ่อนน้อม - ไม่เห็นแก่ตัว - กล้าหาญ

ตารางที่ ๑ องค์ประกอบและขั้นตอนของการฝึก กาย วาจา ใจ เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัย

เป้าหมาย	คุณลักษณะที่มุ่งหวัง	กิจกรรมการฝึก	สาระ ความรู้ และประสบการณ์	ธรรมะที่ได้
“สังคมสันติ” เพราะสังคมยังมีความขัดแย้ง และปัญหาสังคมอาจก่อให้เกิดความริวฉานและใช้ความรุนแรงต่อกัน จึงต้องฝึกให้อยู่ร่วมกันด้วยสันติ	- ความรักเพื่อนมนุษย์ - รักสันติ - กล้าหาญทางจริยธรรม - ละอายและเกรงกลัวบาป - มีระเบียบวินัย - ไม่เห็นแก่ตัว	- เกมเลือกโดยเปลี่ยนเงื่อนไข - เกมซื้อบ้าน - สติตามแนวชาวพุทธ - ไต่วาภิธรรมะ - การวัดและประเมินจริยธรรม	- มีจิตใจเป็นผู้ให้/ลดความเห็นแก่ตัว - ฝึกคิดยับยั้งชั่งใจ รับฟังความคิดผู้อื่น - ลดความยึดมั่นถือมั่น - ฝึกใช้คำพูดยกย่องผู้อื่น - ฝึกพูดหักล้างด้วยสัมมาวาจา	- ไม่เห็นแก่ตัว - เสียสละ - มีสติ - กล้าหาญ - สามัคคี - มีวินัย
“สิ่งแวดล้อมยั่งยืน” ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลกระทบคุณภาพชีวิต ของทุกคน จึงต้องฝึกให้มีเมตตา และรักธรรมชาติ ฝึกให้มีธรรมะเป็นหลักของใจ เพราะใจเป็นต้นเหตุแห่งพฤติกรรมของมนุษย์	- ความอ่อนโยน - มีเมตตากรุณา - รักธรรมชาติ - มีสติ ได้สมาธิ เกิดปัญญา	- การปลูกฝังเมตตากรุณา “นิสัยดีมีเมตตา” “นิสัยดีมีกรุณา” - การฝึกสติภาวนา “อ้าใจเทคนิคสำหรับเด็ก”	- สอนให้รักและเมตตาสัตว์ - ไม่ทำร้ายสัตว์/ไม่ทำลายพืช - สงสารเห็นใจ ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน - มีน้ำใจ ใครช่วยเหลือ เห็นคุณค่า ช่วยเหลือผู้ใหญ่ได้ความรู้ ช่วยผู้อื่นได้ความรัก ช่วยผู้ทุกข์ยากได้บุญ - ฝึกสติภาวนาด้วยเพลง เพื่อให้มีสติ ได้สมาธิ เกิดปัญญา สมควรแก่วัย	- เมตตา - ซื่อสัตย์ - กตัญญู - ขยัน - กรุณา - มีสติ - สมาธิ, ปัญญา

ตารางที่ ๑ องค์ประกอบและขั้นตอนของการฝึก กาย วาจา ใจ เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัย (ต่อ)

ตัวอย่างกิจกรรมพัฒนากาย วาจา ใจ

ธรรมจริยาจาริก

คณะผู้เขียนได้ประมวลหลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัย ตลอดจนเทคนิควิธีต่าง ๆ ในการฝึกฝนกาย วาจา ใจ แล้วนำมาบูรณาการเป็นต้นแบบการเรียนรู้และสรุปลงใน “ธรรมจริยาจาริก” รูปปิรามิด สีธงชาติไทย เพื่อเด็กไทยจะได้รับการพัฒนาจนถึงเป้าหมายหรือยอดของปิรามิดทั้ง ๓ ด้าน คือ เป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะ เรื่องปัญญา สมกับเป็นความฝันของแผ่นดิน คณะผู้เชี่ยวชาญได้จัดทำแผ่นใส ประกอบการนำเสนอ รวมทั้งสิ้น ๑๓๒ แผ่น ซึ่งผู้รับการนำเสนอคือ ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูอาจารย์ทั้งหลายที่ได้ศึกษาและเห็นรูปแบบการนำเสนอ สามารถนำไปใช้สอน หรือถ่ายทอดต่อได้อย่างสะดวก พร้อมทั้งเอกสารอ่านประกอบอันเป็นรายละเอียดของกิจกรรมต่าง ๆ อีก ๑ เล่ม หนากว่า ๒๐๐ หน้า และยังมีตัวอย่างกิจกรรมเพื่อการฝึกเด็กตั้งแต่วัยอนุบาล ประถมศึกษา จนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายอีก ๒ เล่ม รวมกว่า ๕๐๐ หน้า แจกให้แก่ผู้เข้าประชุม พร้อมด้วยแผ่น “ธรรมจริยาจาริก” สีธงชาติ เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนพับตัดกระดาษกลายเป็นรูปสามเหลี่ยมปิรามิดนำกลับไปเป็นที่ระลึก

ศ.กิตติคุณ อำไพ สุจริตกุล หัวหน้าโครงการ นำเสนอ “ธรรมจริยาจาริก” หรือ ขนม ชั้นปิรามิด ซึ่งประมวลหลักการและกิจกรรม บูรณาการลงใน ๓ ด้าน ของปิรามิดอย่างครบถ้วน ให้สมาชิกพับติดกาเป็นรูปปิรามิด

ศึกษานิเทศก์ ผู้อำนวยการโรงเรียนและครูอาจารย์ จากหน่วยงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เข้ารับการนำเสนอชุดแรก พับกระดาษสีธงชาติให้เป็นปิรามิด แล้วพิจารณาหลักการและเทคนิควิธีต่าง ๆ ที่บูรณาการแล้วนำเสนอเป็น “ธรรมจริยาจาริก”

การฝึก กาย วาจา ใจ ตามแนวการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา คือ สติปัฏฐาน ๔

การฝึก สติภาวนา ตามหมวดสติปัฏฐาน ๔ มีหลักการสำคัญ คือ

๑. หลักการของสติปัฏฐาน ตามมหาสติปัฏฐานสูตร ได้แก่

กายนุสฺสสนาสติปิฏฐาน

เวทนานุสฺสสนาสติปิฏฐาน

จิตตานุสฺสสนาสติปิฏฐาน

ธัมมานุสฺสสนาสติปิฏฐาน

๒. การฝึกความอดทนเพื่อสร้างสติที่ต่อเนื่อง (อาตาปี สติมา สัมปชาโน)

๓. การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การกำหนดอิริยาบถใหญ่และย่อย

๔. การรู้จักวิปัสสนาภูมิเบื้องต้นเฉพาะเรื่องรูป-นาม ขั้น ๕

๕. การฝึกสติภาวนาอัมพา-เทคนิค สำหรับเด็กและเยาวชน

ฝึกให้มีสติในอิริยาบถ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน การเดินจงกรม

วิธีหมุนตัวกลับเมื่อสุดทางเดิน ศ.ดร. อารี ก็ร่วมฝึกด้วย

ฝึกการนั่งสมาธิ โดยกำหนดรู้ตัว มีสติ รู้อาการเคลื่อนไหวของกายขณะหายใจ

การพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพเพียบพร้อมด้วยความรู้คู่คุณธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ต้องพัฒนาให้ครบองค์ ๓ คือ เว้นชั่ว ทำดี และชำระจิตให้ผ่องใสด้วยการฝึกสติ บริหารจิตเพื่อเจริญปัญญา

“ผู้มีสติดี จะมีจิตใจมั่นคง เพราะสติจะควบคุมจิตใจให้เป็นสมาธิได้ง่าย โดยตรวจ กระบวนการรับรู้ และกระแสดความคิด เลือกรับสิ่งดี สกัดสิ่งไม่ดี ตรึงกระแสดความคิดให้เข้าที่ ____ สติช่วยขัดเกลาพฤติกรรม ทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ให้บริสุทธิ์ และร่วมกับสัมปชัญญะ จนในที่สุด สตินี้จะเป็น “ปัญญาญาณ” เพราะสติเป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญา การฝึกฝนเรื่องสติเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา”*

*สรุปความ จาก “สัมมาสติในพุทธธรรม” โดย พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

เทคนิคการแนะแนวเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

จากการนำทฤษฎีทางจิตวิทยา ๖ ทฤษฎี พร้อมทั้งหลักการและแนวคิดในการพัฒนาไปสู่พฤติกรรมที่พึงปรารถนา มาประยุกต์ใช้ในการปรับพฤติกรรมอันกำลังเป็นปัญหาในสังคม คือ การคิด สิ่งเสพติด ความเบี่ยงเบนทางเพศ และความก้าวร้าวของเยาวชนปัจจุบัน ทฤษฎีทั้ง ๖ ดังกล่าวคือ

- ๑) ทฤษฎีจิตวิเคราะห์
- ๒) ทฤษฎีฟรอยด์ยุคใหม่
- ๓) ทฤษฎีมนุษยนิยม
- ๔) ทฤษฎีพฤติกรรม
- ๕) ทฤษฎีการเรียนรู้โดยการเลียนแบบ
- ๖) ทฤษฎีการเผชิญความจริง

แล้วจัดเป็นกิจกรรม ให้สมาชิกช่วยกันคิดและเสนอวิธีปรับพฤติกรรมใน ๔ กรณี คือ “ยาเสพติดอันตราย” “เกือบจะเป็นคู่ดี! “สาวทอมจอมซ่า” และ “นางฟ้าผู้นำช้าง”

การฝึกปรับพฤติกรรมด้วยเทคนิคทางจิตวิทยา เพื่อให้เลิกสิ่งเสพติด เรื่อง “ยาเสพติดอันตราย” ก็สนุกสนาน ได้สาระสนใจผู้นำเสนอ คือ รศ.วัชร ทรัพย์มี และ ผศ.พิไล แยมงามเหลือ

การแก้ปัญหา “สาวทอมจอมซ่า”.....ไม่น่าเชื่อว่าคุณครูผู้เรียบร้อย

จะตีบท “ซ่า” ได้ถึงขนาดนั้น

กิจกรรม “สมบัติผู้ดี มารยาทไทย มารยาทชาวพุทธ”

แนวคิดในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนเพื่อฝึกฝน กาย วาจา ใจ แก่เด็กและเยาวชน ให้แสดงออกในกรอบของความดีงาม ความเรียบร้อย หรือแบบแผนที่ดีของความประพฤติตามมารยาท หรือวัฒนธรรมของชาติไทยซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองมาช้านาน ได้ยึดเอา “สมบัติผู้ดีและมารยาทชาวพุทธเป็นหลัก” คณะผู้เขียนขอเสนอให้ฟื้นฟูสมบัติผู้ดีของไทยให้ชนรุ่นหลังสนใจที่จะพัฒนาคนให้เป็นคนมีกิริยาวาจาดี ใช้ถ้อยคำสุภาพ

และมีน้ำใจไมตรี มีความคิดถูกทำนองคลองธรรม แม้ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมและสื่อมวลชน ด้านบันเทิงบางประเภทที่มักเสนอแต่เรื่องราวของผู้คนที่ใช้ภาษาหยาบต่ำจนดูออกจะเกินบทบาทและถ้อยคำที่ชาวบ้านใช้กันในชีวิตจริง ๆ คณะทำงานจึงได้สรุปสมบัติผู้ดีไทย ปรับปรุง และเรียบเรียงใหม่ให้เหลือเพียง ๑๐๐ ข้อ พร้อมทั้งหนังสือมารยาทไทยและเอกสารมารยาทชาวพุทธเสนอให้เป็นแบบอย่าง เพื่อจัดกิจกรรมการฝึกมารยาทให้แก่เยาวชนต่อไป

มารยาทผู้ดีไทยเมื่อเข้าพบผู้ใหญ่

การฝึกให้นึกถึงส่วนรวมก่อนส่วนตนด้วย “เกมสหกรณ์”

การฝึกจิตสำนึกของผู้มีพฤติกรรม “เจ้ากี้เจ้าการ” นึกถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนและดึงดันตัดสินใจตามความเห็นชอบของตนโดยไม่รับฟังข้อตกลงหรือเงื่อนไขใด ๆ ซึ่งมักทำให้เกิดความเสียหาย หรือวุ่นวายในสังคมมาจนต่อนัก ถือได้ว่าเป็นการฝึกที่ยากยิ่งอย่างหนึ่ง เพราะบุคคลมักไม่ยอมรับข้อเสีย หรือความผิดพลาดของตนเอง จนกว่าเมื่อความเดือดร้อนถึงขั้นของตนนำไปสู่ความหายนะหรือความล้มเหลวของส่วนรวมแล้วจึง “จุกใจได้คิดเสีย ผิดแล้วดั่งดวงแก้วตกต้องแผ่นดินผา”

กิจกรรมนี้เป็นสถานการณ์จำลองที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นเกมการศึกษา (Education Game) เพื่อพัฒนาจิตให้มุ่งประโยชน์ส่วนรวมก่อนส่วนตน ปลุกสำนึกของเยาวชนก่อนที่จะเผชิญกับเหตุการณ์จริงในชีวิตอันจะทำให้เกิดความหายนะต่อสังคมและตนเอง โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และด้วยความดึงดันถือดี

ศ. อาชีพ นำเสนอ “เกมสหกรณ์” ฝึกให้นึกถึงส่วนรวมก่อน หัวหน้ากลุ่มทั้ง ๔ หาข้อตกลงเพื่อผู้
สถานการณ์ สมาชิกแต่ละกลุ่มต้อง ออกเสียงเสนอความเห็นตัดสินใจเลือกด้วยมติของ
ส่วนใหญ่

เทคนิคการประชุมกลุ่ม

การประชุมโดยทั่วไป มักใช้เวลามากกว่าจะได้มติ หรือบางครั้งข้อสรุปผลการประชุมไม่ชัดเจน การเขียนรายงานการประชุมอาจเบี่ยงเบนไปจากสภาพการณ์ที่แท้จริง ถ้า

เยาวชนได้รับการฝึกให้รู้วิธีและเทคนิคการประชุมกลุ่มแต่ละแบบซึ่งเหมาะสมสำหรับวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน ก็จะช่วยให้สภาพการทำงานในอนาคตของสถาบันต่าง ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ในวงการศึกษา ธุรกิจตลอดจนถึงสถาบันระดับชาติหรือนานาชาติ ประหยัดเวลาในการประชุม หรือได้มติสรุปข้อตกลงของการประชุมได้รวดเร็วแจ่มแจ้งและมีสัมพันธไมตรีอันดีต่อกันทุกฝ่าย ดังนั้นการฝึกฝน กาย วาจา ใจ ในด้านนี้จึงเสนอให้ฝึกเทคนิคการประชุม ๓ แบบ คือ วนรอบวง (Circular Response) เสียงหึ่งเป็นหนึ่งเดียว (Buzz Session/Phillip 66) และระดมสมอง (Brain Storming) เพื่อให้เกิดความรู้จริง และถูกต้องตามหลักการของการประชุมนั้น ๆ

ฝึก กาย วาจา ใจ ในการตัดสินใจโดยไม่ประชุมหารือด้วย เกมสี่สหาย แล้วฝึกเทคนิคการประชุมกลุ่ม ๓ แบบ การประชุมแบบ “เสียงหึ่งเป็นหนึ่งเดียว” ที่วัดอินทร์ ได้มติดอย่างรวดเร็ว และเป็นเอกฉันท์ว่า “ไม่ควรรับครุฑ์ด”

การโต้วาทีธรรมะ

ได้อย่างไร ไม่ยกตนข่มผู้อื่น น้อมจิตขึ้น ชมท่านฝ่ายตรงข้าม
อ้างหลักฐาน เหตุผล จนเหมาะสม ผู้ฟังตาม ครึกครื้น ชุ่มชื่นใจ
การหักล้าง มัน เผ็ด รสเด็ดยิ่ง ถ่อมตัวจริงยกย่องฝ่ายตรงข้ามใหญ่
ต้องตัดสินใจแพ้-ชนะให้ชัดไป แพ้ก็กลับสุขใจได้คำชม

การโต้วาทีธรรมะเป็นวิธีฝึกทักษะการพูดแบบหนึ่งที่มุ่งเน้นความสามารถในการใช้ภาษา เพื่อหาถ้อยคำมาหักล้างกันด้วยเหตุผล แต่กลับเป็นเหตุผลที่ยกย่องฝ่ายตรงข้าม เพราะหัวข้อหรือญัตติของการโต้วาทีธรรมะนั้น มิได้เป็นไปเพื่อยกตนเหยียบย่ำผู้อื่น กลับต้องถ่อมตนแต่หาหลักฐานความดีงามของฝ่ายตรงข้ามมาเอ่ยอ้างให้ปรากฏ เป็นการฝึกพูดด้วย สัจวาจา มธุรสวาทีและวิมปีประโยชน์ ดังนั้นการตั้งญัตติและกำหนดฝ่าย ผู้โต้ ต้องใช้หลัก “ทแยงมุม” เช่น ญัตติว่า “หญิงปฏิบัติธรรมได้ดีกว่าชาย” ฝ่ายเสนอต้องเป็นชาย และฝ่ายค้านคือหญิงต้องหักล้างว่า ชายต่างหากมีโอกาสปฏิบัติธรรมได้ดีกว่า เช่น บวชเป็นพระภิกษุได้... ฯลฯ โดยอ้างพุทธบัญญัติ เป็นต้น ญัตติการโต้ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับข้อธรรมะเลย แต่เมื่อโต้วาทีแล้ว ทุกฝ่ายกลับได้ธรรมะ คือเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักแสวงหาคุณงามความดีของฝ่ายตรงข้ามมาแสดงให้ประจักษ์หักล้างด้วยการยกย่องผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน การตัดสินใจต้องให้แพ้ชนะเด็ดขาดไม่ตัดสินใจให้เสมอ เพราะผู้แพ้แพ้ที่หลักฐานและวาทศิลป์ แต่กลับสุขใจเพราะได้รับคำชม และการยกย่อง ไม่มีผู้สูญเสียหรือเจ็บช้ำ ไม่

เกิดความแตกสามัคคีหรือเสื่อมศรัทธา หากเยาวชนได้ศึกษารายละเอียดของเทคนิคการไต่
วาทิแบบนี้และฝึกบ่อย ๆ จะเป็นผู้มีธรรมะในเรื่องมุกตลกและสัมมาวาจา

การไต่วาทิธรรมะยุติ “เป็นผู้สอนดีกว่าผู้บริหาร” ชุดนี้ประธานทำหน้าที่
ด้วยฝีปากและกลวิธีเยี่ยมจริง ๆ ผู้สนับสนุนฝ่ายเสนอคนสุดท้ายค้านไม่ได้
เสนอไม่ออกบอกว่า “ผู้สอนต้องดีกว่า” ดังยุติ ผลคือแพ้! ฝ่ายเสนอแพ้
แต่ยิ้มแก้มแทบปริ เพราะสุขใจได้คำชม

การฝึกสติภาวนา อำaip-เทคนิค สำหรับเด็ก

เสนอแนะรูปแบบการเจริญสติ แบบ “อำaip-เทคนิค” ซึ่งเป็นการฝึกสมาธิหรือสติ
ภาวนาสำหรับเด็กตั้งแต่ระดับอนุบาล ระดับเด็กชั้นประถมต้น (ป.๑-ป.๒) ประถมกลาง
(ป.๓-๔) และประถมปลาย (ป.๕-ป.๖) ถึงมัธยมศึกษา ทั้งหมดมี ๔ รูปแบบ แต่ในที่นี้จะนำ
มาเป็นตัวอย่างเพียงระดับเด็กเล็กเท่านั้น ซึ่งใช้เทคนิคการฝึกสมาธิหรือสติภาวนาด้วยเพลงทั้ง
๔ อิริยาบถ

การฝึกควบคุมกิริยา หรือสำรวม กาย วาจา ใจ และกำหนดอิริยาบถทั้ง ๔ คือ ยืน เดิน
นั่ง นอน เป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรม หากเด็ก ๆ ได้รับการฝึกให้มีสติในการควบ
คุมกาย วาจา ใจ ในทางที่ถูกที่ควร ตั้งแต่ยังเล็ก ในช่วงเวลาที่เหมาะสมเพียงวันละประมาณ
๕-๑๐ นาที จะช่วยส่งเสริมพัฒนาการด้านจิตใจและคุณธรรม ตลอดจนสติปัญญาได้อย่างดี
เนื่องจากรู้จักความสงบระงับและมีสมาธิด้วยการเจริญสติภาวนาพอสมควรแล้ว ตามขั้น
ตอนคือ

๑. การเตรียมตัว ฝึกให้ กาย วาจา ใจ พร้อมกันเป็นหนึ่งเดียวด้วยการเล่นตบแผละ
ตามเพลง “ตบแผละฝึกสติ”
๒. ฝึกยืนสมาธิ ให้จับมือหันหน้าเข้าหากันเป็นวงกลมห่างกันสุดช่วงแขนแล้วยกมือ
ซ้าย-ขวามาวางซ้อนกันที่หน้าท้อง ทำความรู้สึกว่ายืนตั้งแต่กระหม่อมลงถึงฝ่าเท้า
พร้อมเพลง “ยืนสมาธิ”
๓. ฝึกเดินด้วยสติ ให้ทำซ้ายหันแล้วเดินเป็นวงกลมตามเข็มนาฬิกาพร้อมเสียงเพลง
“เดินด้วยสติ” (ประมาณ ๒ นาที)

๔.ฝึกนั่งสมาธิ ให้ลดมือลงแล้วย่อตัวลงนั่งขัดสมาธิตามรูปแบบการฝึกพร้อมเสียงเพลง “นั่งสมาธิ” (ประมาณ ๒ นาที)

๕.ฝึกนอนกับสติ ให้พนมมือสวดระลึกคุณพระรัตนตรัยคุณบิดามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณ เป็นคำสวดสั้น ๆ แล้วให้เอนตัวลงนอนแบบสี่เหลี่ยมตามเสียงเพลง “นอนกับสติ”

การฝึกยืนสมาธิจนถึงนอนกับสติแบบอ้าไฟ-เทคนิคนี้ใช้เวลาประมาณ ๑๒ นาที เด็กก็จะหลับไปอย่างสงบ เป็นการหลับลึกและได้พักผ่อนเต็มที่ เมื่อถึงเวลาที่จะตื่นขึ้นมาด้วยความสดชื่นแจ่มใส มีสติ สมาธิและปัญญาดี

หลังจากชมภาพสไลด์-เทป “ฝึกสติภาวนา อ้าไฟ-เทคนิค” สำหรับเด็กเล็กแล้ว ผศ. พูนสุข บุญสวัสดิ์ ก็นำกิจกรรมด้วยเพลง “ตบแผละฝึกสติ” แล้วฝึก “ยืนสมาธิ” “เดินด้วยสติ” และ “นั่งสมาธิ” ตามเพลง

นั่งสมาธิแล้วก็ฝึก ตามเสียงเพลง “นอนกับสติ” “ตัวเอนลงมือท้าวลงถึงนอนหลับตาลงนึกดูก่อน เวลานอนเคลื่อนไหวตรงพุง พอง-ยุบ, พอง-ยุบ, พองยุบในใจ จนนอนหลับไป”

กิจกรรม “กตัญญูกตเวทิตะธรรม”

เช้าวันสุดท้าย ศาสตราจารย์อ้าไฟ สุจริตกุล และอาจารย์ประเยาว์ ศักดิ์ศรี นำกิจกรรม “กตัญญูกตเวทิตะธรรม” และพิธีขอโหสิกรรมต่อพ่อแม่

หลังจากฟังบรรยายเรื่อง พ่อแม่คือพรหมของบุตร ครูคนแรก และพระอรหันต์ของลูก และได้นั่งสมาธิฟังเทปขับเสภา “จะตอบแทนคุณพ่อแม่ได้อย่างไร” เมื่อหมอบกราบรำลึกคุณ สำนักได้ว่าเคยร้ายกับพ่อแม่ไว้ ยังมีได้ทดแทนคุณ และเมื่อกล่าวคำขอมา ขอโหสิกรรมแล้วได้ฟังการขับกาพย์ ทำนองเสนาะให้เห็นหัวอกพ่อ-แม่ยามแก่เฒ่าเหมือนไม้ที่ใกล้พัง __ “วันหนึ่ง คงล้มไป ทิ้งฝังไว้ให้วังเวง” ทำนบกั้นน้ำตาที่ทลาย __ น้ำ (ตา) ท่วมห้องปฏิบัติธรรม!

ผู้เขียน

ศาสตราจารย์อำไพ สุจริตกุล ศาสตราจารย์กิตติคุณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.อมรวิรัช นาคทรพร อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิไล แยมงามเหลือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำโรงเรียนสาธิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฝ่ายมัธยม)

รองศาสตราจารย์ วัชร ทรัพย์มี คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภิรมย์ ศรีเพชร ศิกษานิเทศก์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

ถ้อยแถลงส่งท้าย

ด้วยความปรารถนาดีในดวงจิต	ถึงมวลมิตรครูไทยทั่วประเทศ
จึงรวมใจเรียงร้อยวิธีอัน	จะเสกสรรค์เด็กไทยให้พัฒนา
สนองรับโครงการอันเลิศล้ำ	ด้วยการนำของสภาการศึกษา
เสริมนิสัยเด็กไทยได้พัฒนา	ทั้งกายใจวาจาให้จำเริญ
ทฤษฎีและหลักการงานฝึกฝน	เพื่อปรับตนตามจิตวิทยานำสรรเสริญ
สมบัติผู้ดีของไทยได้ประเมิน	ทั้งอัญเชิญสติปัญญาพุทธธรรม
คุณลักษณะของมนุษย์ที่สมบูรณ์	เพื่อเพิ่มพูนวิสัยทัศน์อุปถัมภ์
สอดแทรกสารในเพลงและกิจกรรม	เทคนิคย้ำให้สำนึกรู้สึกตน
อีกให้ไว้พระสวามนตร์ รักษาศีล	เดินจงกรม กำหนดสัจ สัมฤทธิ์ผล
ซ่อนสอดในปริมาตร ผลิตให้ยล	ธรรมจริยาจาริกจนจบกระบวน
กรรมวิธีฝึกกาย วาจา ใจ	เมื่อฝึกได้สามด้านจนครบถ้วน
สัมปชัญญะ สติมา ปัญญาชวน	นำเด็กล้วนสู่ “ความฝันของแผ่นดิน”
ขมขื่นปิรามิดชนิดนี้	เชิญครูดีร่วมกิจกรรมทำให้สิ้น
ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนตั้งยลยิน	ฝึกอาจริตรธรรมดำรงตรงพุทธพจน์
ทุกท่านล้วนจอมยุทธ์ด้านการศึกษา	เพียงเห็นสื่อเสนอมาเข้าใจหมด
คำบรรยายจึงให้น้อยคอยตัดลด	โปรดกำหนดรู้ด้วยใจ วาจา กาย
ขอให้ท่านมีดวงตาที่สามารถ	เห็นดวงดาวดารดาจรสหาย
นำเด็กเล็กเยาวชนทั้งหญิงชาย	ถึงเป้าหมายพัฒนาตนทุกคนเอย

ครูคือปुरुชนคนหนึ่ง
คุณค่าของครูอยู่ที่ใจ
หญ้าแพรกข้าวตอกดอกมะเขือ
คุณธรรมของครูคือเมตตา
เป็นครูคือเป็นผู้สร้าง
ผู้โอบเอื้อนำธารง
ครูคือเทียนทองส่องสว่าง
ครูคือปฐมนิยบุคคล
ครูจึงมิใช่ลูกจ้าง
เบื้องหลังเป็นทาสเงินตรา
ครูจึงเป็นวีรบุรุษ
ครองใจครองธรรมงามด

ผู้ซึ่งศิษย์เคารพนับไหว
ฝากไว้ในศิษย์สืบมา
เน้นถึงความเชื่อหนักหนา
และสติปัญญามั่นคง
ผู้ให้แนวทางสูงส่ง
อยู่ยงทั่วถ้วนมวลชน
ท่ามกลางความมืดมัวหม่น
ก่อมลชาบซึ่งศรัทธา
อำพรางสอนสั่งบังหน้า
ไขว่คว้าอำนาจลาภยศ
สัประยุทธ์ความชั่วทั้งหมด
ปรากฏแก่ตน “คนเป็นครู”

ศาสตราจารย์กิตติคุณสุมน อมรวิวัฒน์

ผู้รับผิดชอบ

ที่ปรึกษา

ดร.รุ่ง แก้วแดง เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ดร.เจื้อจันทร จงสถิตอยู่ ที่ปรึกษาด้านระบบการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

คณะทำงาน

ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษา
นางสมศรี กิจชนะพานิชย์ คณะทำงาน
นางกาญจนา เอกะวิภาต คณะทำงาน
นายสำเนา เนื้อทอง คณะทำงาน
นายวิระ พลอยครบุรี คณะทำงาน
นางสาวประวีณา ชะลุย คณะทำงาน

ศิลปกรรม

นายชวลิต นิยมศิลป์
นางสาวประวีณา ชะลุย

พ.คร. ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

ถนนสุขุมวิท เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทรศัพท์ ๖๖๘-๖๑๒๓ ต่อ ๑๓๒๐, ๒๔๓-๐๐๕๐
โทรสาร ๒๔๓-๒๖๖๘

**TLDC Teaching-Learning Development Center, Office of National Education
Commission,**

Sukhothai Rd. Dusit, Bangkok 10300 Tel. 668-7123 # 1320, 243-0090 Fax. 243-2768

<http://www.onec.go.th>. <http://www.infonews.co.th>.

"การเรียนรู้อย่างมีความสุข"

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กิตติวดี บุญเชื้อ และคณะ

ยุทธวิธีที่ ๑

วิธีสอนแบบดาว ๕ แฉก

ยุทธวิธีที่ ๒

สิ่งแวดล้อมเพื่อฝึกการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร.สุมนทนา พรหมบุญ และคณะ

ยุทธวิธีที่ ๓

การแนะแนวและจิตวิทยา
"ศูนย์เพื่อนเด็ก"

ยุทธวิธีที่ ๔

การประเมินผล

กลยุทธ์หมุนวงล้อทางปัญญา
ของผู้เรียนจะสามารถช่วยให้
เยาวชนของประเทศ เป็นคนที่
มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง
รวมทั้งเป็นผู้มีเหตุผล มีความคิด
วิจรรณญาณ ในการดำเนินชีวิต
และแก้ปัญหาต่างๆ
ในชีวิตได้อย่างดี

การเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด

รองศาสตราจารย์ ดร.ทีศนา แหมมณี และคณะ

ปราสาทสุนทรวิจิตรความดีงาม

การเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย

คิ ล ปะ ด น ต ร ี กิ พ ๗

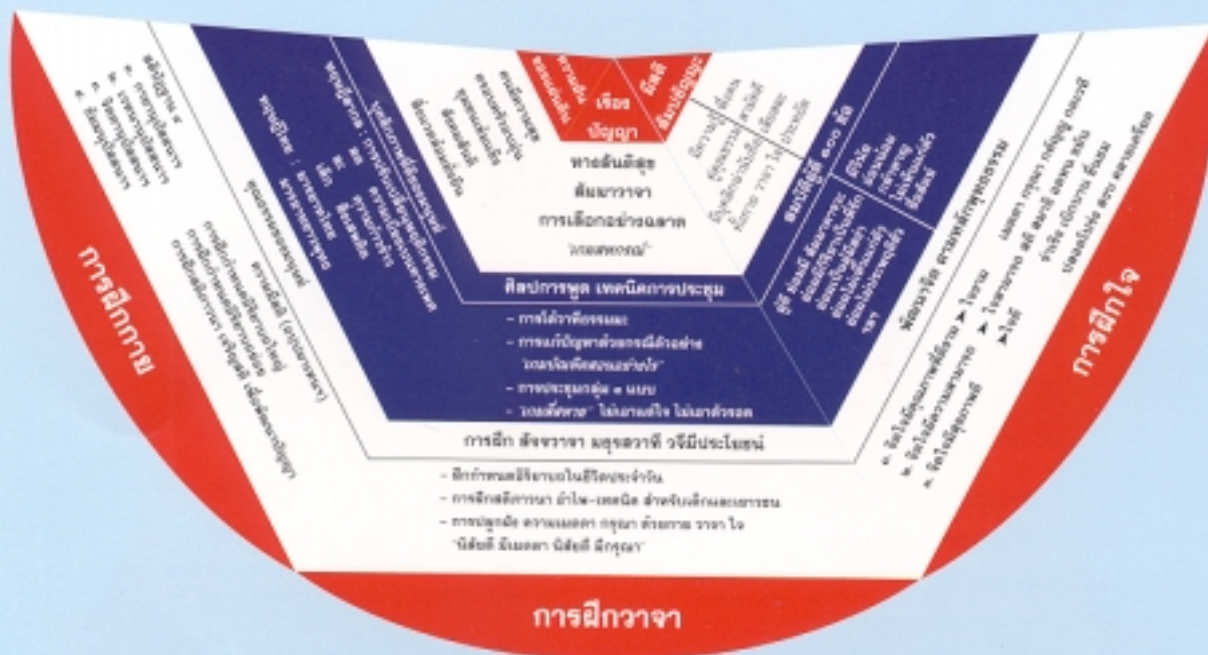
รองศาสตราจารย์ ดร.สุกรี เจริญสุข และคณะ

ดนตรี

ธรรมจริยาจารย์

การเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย

การฝึกฝน กาย วาจา ใจ

ศาสตราจารย์กิตติคุณอำไพ สุจริตกุล และคณะ

